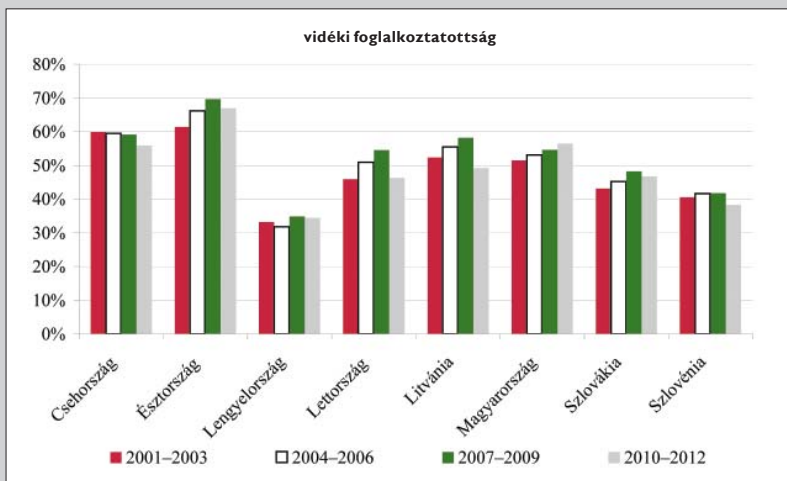
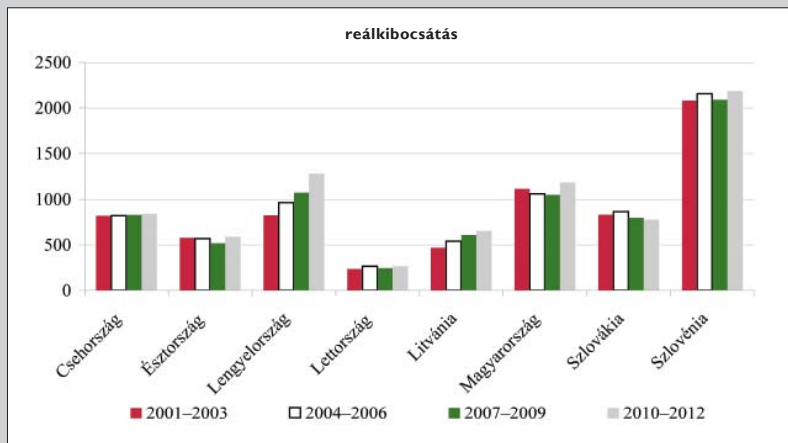

GAZDÁLKODÁS

www.nakvi.hu

Scientific Journal on Agricultural Economics
A TARTALOMBÓL
A mezőgazdasági reálkibocsátás (euró/ha) és a vidéki foglalkoztatottság (%) alakulása az új tagországokban 2001–2012 között

Forrás: Jámbor Attila tanulmánya

Vita a hatékonyságról és foglalkoztatásról

60 éves az AKI

Új tagországok agrártejesítményei

Versenyhelyzet-elemzés a tejfeldolgozásban

Csongrádi borok pozícionálása

Egészségtudatosabb ételmiszer-fogyasztás

NAKVI Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

HERCÉSI

Főoldal

BEMUTAKOZÁS

KIADVÁNYOK

MEDIAAJÁNLÓ

ELŐZETÉS

PARTNEREINK

Tisztelt Látogató!

Üdvözlöm honlapunkon, mint a VM Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet (VM VKSZI) főigazgatója és a Vidékfejlesztési Minisztérium (VM) által alapított tudományos lapok kiadója.

A VM döntése alapján 2012. január 1-jétől kilenc agrárszaklap kiadása került a VM VKSZI-hez. Arra törekszünk, hogy ezek a folyóiratok továbbra is az agrártudományok színvonalas fórumai legyenek és biztosítsák a tudományos műhelyekben, valamint a hazai és határon túli doktori iskolákban zajló kutatások eredményeinek közzétételét a szakmai közvélemény számára. Az említett lapcsalád mellett Intézetünk adja ki: A falu című folyóiratot és a Magyar Vidéki Mozaik magazint is, amelyek főként a vidékfejlesztés aktuális kérdéseit és eseményeit mutatják be évszakkonkénti megjelenéssel.

Intézetünk törekvésében a vidékfejlesztés területén kiemelt jelentőségű az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) és a Darányi Ignác Terv kommunikációs feladatainak ellátása. Ebben jelentős szerepet kap különböző rendezvények, fórumok és továbbképzések szervezése és lebonyolítása. Igen fontos szón felül, hogy a vidékfejlesztésben a LEADER helyi akciócsoportokkal kapcsolatban folyamatos monitoring tevékenységet végzünk. Ennek eredménye reményeink szerint, hogy az akciócsoportok munkája, valamint a vidékfejlesztés megítélése is javul országos és európai szinten egyaránt.

1223 Budapest Park u. 2. | Telefon: +36-1-3628100 | E-mail: info@agrariapok.hu | Fax: +36-1-3628104

www.agrariapok.hu

TARTALOM

<i>Kosztolányi Dezső: Karácsony</i>	503
<i>Kapronczai István: Gondolatok az AKI 60 évéről</i>	504

TANULMÁNY

<i>Jámbor Attila: Tíz évvel a csatlakozás után: az új tagországok agrárteljesítményei</i>	508
<i>Rózsa Andrea – Tálas Dorisz: Versenyhelyzet-elemzés a magyarországi tejfeldolgozó szektorban</i>	519
<i>Kispál Gabriella: „Ízlések és borok” – a csongrádi borok pozícionálása</i>	540
<i>Péter Erzsébet – Németh Kornél – Kaszás Nikoletta: Egészségtudatosabb ételmiszer-fogyasztás vizsgálata Zala megyében – A vállalkozások szerepe az egészségmegőrzésben</i>	552

VITA

<i>Farkasné Fekete Mária – Balyi Zsolt – Szűcs István: Az agrárgazdaság hatékonyságának néhány sajátos aspektusa</i>	564
--	-----

KRÓNIKA

<i>Szabó Gergely: Beszámoló az Agrárgazdasági Kutató Intézet 60 éves jubileumi nemzetközi konferenciájáról</i>	577
<i>Tóth Orsolya: Beszámoló a lengyel agrárközgazdászok (SERiA) éves konferenciájáról</i>	582
<i>Tenk Antal: Csete Lászlót köszöntjük 85. születésnapja alkalmából</i>	585
<i>70. születésnapján köszöntöttük dr. Szűcs Istvánt</i>	589

<i>Tudnivalók a Gazdálkodásban megjelentetésre készülő kéziratokról</i>	551
<i>Tisztelt leendő Szerzőtársak!</i>	596
<i>Előfizetési felhívás</i>	597
<i>Summary</i>	591
<i>Contents</i>	595

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke
egyetemi tanár, Sopron

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor,
c. egyetemi tanár, Budapest

BARTOS SZABOLCS

igazgató, Budapest

BORBÉLY CSABA

egyetemi docens, Kaposvár

FEHÉR ALAJOS

egyetemi magántanár, Kompolt

FORGÁCS CSABA

egyetemi tanár, Budapest

HEGYI JUDIT

egyetemi docens, Mosonmagyaróvár

CSETE LÁSZLÓ

tiszteletbeli főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora,
egyetemi tanár, Gyöngyös

KÁPOSZTA JÓZSEF

egyetemi docens, Gödöllő

LAKNER ZOLTÁN

egyetemi tanár, Budapest

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

c. egyetemi tanár, Budapest

PUPOS TIBOR

egyetemi tanár, Keszthely

SZABÓ G. GÁBOR

tudományos főmunkatárs, Budapest

SZÚCS ISTVÁN

egyetemi docens, Gödöllő

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

c. egyetemi tanár, Budapest

CSÁKI CSABA

akadémikus, professor emeritus
Budapest

FERTŐ IMRE

egyetemi tanár, Budapest

LEHOTA JÓZSEF

egyetemi tanár, Gödöllő

MAGDA SÁNDOR

egyetemi tanár, Gyöngyös

NÁBRÁDI ANDRÁS

egyetemi tanár, Debrecen

POPP JÓZSEF

egyetemi tanár, Debrecen

SOLYMOS REZSŐ

akadémikus, kutatóprofesszor
Szentendre

SZÚCS ISTVÁN

egyetemi tanár, Gödöllő

UDOVECZ GÁBOR

egyetemi tanár, Kaposvár

**Kosztolányi Dezső:
Karácsony**

Ezüst esőben száll le a karácsony,
a kályha zúg, a hóesés sűrű;
a lámpafény aranylik a kalácson,
a kocka pörg, gőzöl a tejsűrű.

Kik messze voltak, most mind összejönnek
a percet édes szóval ütni el,
amíg a tél a megfagyott mezőket
karcolja éles, kék jégkormivel.

Fenyőszagú a lég és a sarokba
ezüst tükörből bókol a rakott fa,
a jó barát boros korsóihoz von,

És zsong az ének áhítatba zöngve...
Csak a havas pusztán a néma csöndbe
sír föl az égbe egy-egy kósza mozdony.

A Gazdálkodás 2014. évi utolsó számában boldog karácsonyt és eredményes, jó munkát, egészséget, sok örömet kíván a következő esztendőre valamennyi tisztelt

Olvasójának,

Előfizetőjének,

Szerzőtársának,

Támogatójának!

a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága, Szerkesztősége és Kiadója

Gondolatok az AKI 60 évéről¹

KAPRONCZAI ISTVÁN

Amikor 60 évre kísérel meg visszaemlékezni az ember, elgondolkodik arról, mit is jelent hat évtized. Ha csak a számokkal játszunk, *ennyi időt jelenthet*

- tíz kis első osztályost;
- anyát és már felnőtt lányát, akik együtt épp hatvan évesek;
- három húszéves barátnőt;
- de jelentheti saját életemet eszmélésem-től a mai napig.

Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy az intézet alakulásakor *még nem létezett*

- lézersugár;
- sugárhajtású utasszállító repülőgép;
- mobiltelefon;
- személyi számítógép;
- winchester;
- URH rádió;
- sztereóadás és
- még ember sem járt a világűrben.

Ha az élet *más területeit vizsgáljuk, 60 éve*

- a villamoson a fiatalok még átadták a helyet az időseknek;
- a nő elsőként léphetett ki a liftből;
- még volt magyar foci;
- az emberek azt gondolták, egy asszonynak férjre van szüksége ahhoz, hogy gyereke legyen;
- még tanítottak arra az iskolában, hogy különbséget tegyünk jó és rossz között;
- akkor a füvet még nyírták és nem szívták.

Ugyanakkor *szakmánkhöz közelítve az is megállapítható, hat évtizeddel ezelőtt*

- még 3 milliárd ember élelmezéséről kellett a világ mezőgazdaságának gondoskodnia, ma 7 milliárdéról;
- a Közgazdasági Szemle még nem létezett, de volt Magyar–Szovjet Közgazdasági

Szemle, amely 1954. februári számában az állami begyűjtés új rendszeréről elmélkedett;

- még *Ihrig Károly* 1941-ben megjelent Agrárgazdaságtan könyve volt a leghasználhatóbb szakirodalom – persze titokban olvasva;
- már és még nem lehetett önköltségről értekezni;
- a mezőgazdaságban a munkateljesítményt munkaegységben mérték, ami alapján jövedelmet fizettek, így ez nem keverendő össze a mai statisztikában használt ÉME-mutatóval.

60 év tehát nagy idő, nagyot változott a világ, és – mint *dr. Fazekas Sándor* miniszter úr a mai napra megjelent jubileumi évkönyvünk előszavában írja – „az Agrárgazdasági Kutató Intézet képes volt alkalmazkodni a jelentős politikai, társadalmi és gazdasági változásokhoz”. Köszönet ezért korábbi vezetőinknek, munkatársainknak.

*

Ma tehát ünnepelni jöttünk, egy kicsit visszatekinteni, de nem szeretnénk magunkat ünnepeltetni! Ünnepe gyanánt egy olyan konferenciát szerveztünk, amin eszmét lehet cserélni, amelyen kapcsolatokat lehet építeni, ahol tanulni lehet. Tehát egy olyan eseményt, ahol megtérül a ráfordítás, aminek hozzáadott értéke van. És úgy gondoltuk, hogy a ma elhangzottakat intézeti kiadvány formájában megjelentetjük majd, hogy ez a nap ne csak egy szép emlék legyen számunkra néhány hónap elteltével.

Nagy öröm, hogy hazai pályatársaink mellett itt vannak velünk *külföldi partnereink, kollégáink, barátaink*

¹ *Kapronczai István* főigazgató üdvözlő beszéde az Agrárgazdasági Kutató Intézet megalakulásának 60. évfordulójára 2014. október 7-én rendezett konferencián.

- Ausztriából;
- Bulgáriából;
- Csehországból;
- az Egyesült Királyságból;
- Finnországból;
- Hollandiából;
- Lengyelországból;
- Németországból;
- Romániából;
- Szerbiából;
- Szlovákiából;
- és Szlovéniából.

Köszönet, hogy eljöttetek! Ez azért is fontos számunkra, mert az AKI egyik stratégiai célja a nemzetközi együttműködés erősítése. Valljuk, együtt többre vagyunk és leszünk képesek. Mind a 13 ország, amelynek képviselői itt vannak – szerb barátaink kivételével – tagjai egy nagy közösségnek, az Európai Uniónak. Segítséget adhatnak országaink kormányainak, ha olyan tudományos igényességgel megírt, korszerű elemzési módszerekre épített közös anyagokat is letehetünk az asztalukra, amelyek segítik a racionális politikai döntéseket. Ezt célozza a mai alkalom is, ahol a tudomány és a magyar kormány képviselői együtt vitatják meg napjaink Európát érintő fontosabb agrárgazdasági kihívásait.

*

Valamennyien, akik itt vagyunk, képviselünk egy-egy hazai vagy külföldi intézményt. Engedjék meg, hogy röviden néhány szót ejtsek az AKI-ról, az intézet ars poeticájáról.

Az AKI részben kutatóintézet, részben háttérintézmény. Döntően alkalmazott kutatást folytat, aminek keretei közt az új tudományos vívmányokat és módszereket használja fel – elsősorban – makrogazdasági elemzésekre. Kutatási eredményeit ismeri a gazdaságirányítás, a termékpálya-szereplők, és használják az egyetemek, valamint az egyéb felsőoktatási intézmények.

Az AKI 120 kollégánk munkahelye. Közü-

lük 95 fő rendelkezik egyetemi vagy főiskolai végzettséggel, 30 munkatársunknak van tudományos fokozata és az MTA 25 tagú Közgazdaságtudományi Szakbizottságában a múlt héten zárult szavazás alapján öten képviselhetjük az elkövetkező három évben az intézetet. 10 kollégánk folytat PhD-tanulmányokat. Komoly szakmai potenciál áll tehát rendelkezésünkre feladataink megoldásához.

Az AKI a minisztérium által elfogadott éves munkaterv alapján dolgozik. Ezeknek a megbízásoknak egyik része kutatási feladatokból áll. A feladatok másik része információs rendszerek működtetéséhez kapcsolódik. Az intézet makrogazdasági információs rendszerei – pl.: FADN-rendszer, Piaci Árinformációs Rendszer – kötelező uniós információs rendszerek, így folyamatos brüsszeli kontroll alatt állnak. A kutatás és az információs rendszerek kölcsönösen hatnak egymásra, előnyt jelentenek egymás számára.

Az AKI hazai közvélemény-formáló szerepe jelentős. A vezető munkatársak rendszeresen részt vesznek a különböző írott és elektronikus médiumok által szervezett sajtóbeszélgetéseken, publikálnak tudományos és ismeretterjesztő folyóiratokban, véleményük megjelenik az újságokban, interjúkat adnak rádiós és televíziós műsorokban.

De részt veszünk a jövő szakembereinek képzésében is. Kihelyezett tanszéke van itt a *Debreceni Egyetemnek* és a *Szent István Egyetemnek*. Együttműködési megállapodást kötöttünk itthon és külföldön több más kutatóintézettel, egyetemmel és intézménnyel.

*

Az AKI arra törekszik, hogy hasznos legyen. Felelősek vagyunk azért, hogy kutatási eredményeink – ha áttételesen is, de – pénzre válthatókká váljanak. Az adófizetők pénzéből élünk, az ő hasznukra dolgozunk.

Ugyanakkor arról is szükséges szólni, hogy a válság jelentkezésekor, 2008–2009-ben az intézet pénzügyi helyzete sokat gyengült, és azóta is a tárca vezetésének komoly erőfeszítésébe kerül az intézet finanszírozása. Ez azonban nem AKI-specifikus probléma, lehet, hogy más hazai kutatóintézetek még nehezebb helyzetben vannak. Sőt, a tudományfinanszírozás visszafogása nem magyar sajátosság. Az USA-ban például az elmúlt évek kutatásfinanszírozási megszorításai mellett kialakult egy vita a tudomány hasznáról. Voltak, akik úgy vélekedtek, széleskörűen koordinált erőfeszítésekre lenne szükség a tudományos tevékenység anyagi támogatására annak az érvnek az alapján, hogy a tudományos tevékenység a legjobb út a gazdasági növekedés biztosításához. Ugyanakkor más amerikai közgazdászok úgy érzik, hogy az iménti állításokat alátámasztó érvek nem megalapozottak. Sőt, mint írják, nem tudnak szabadulni attól a gondolattól, hogy a ráfordítások növekedését követelő érveket érteken felül „adják el”.

Nekem meggyőződésem, hogy a kutatás stratégiai jelentőségű. Le kell vonni a megfelelő következtetést abból, hogy csak azoknak az országoknak a mezőgazdasága fejlődött az elmúlt fél évszázadban, ahol magas volt a kutatásra, fejlesztésre fordított forrás.

Az Európai Unió is felismerte ezt a globális kihívást, és a technológiai lemaradás csökkentésére a 2014–2020-as időszakra szóló „Európa 2020” stratégiájában az intelligens, fenntartható, inkluzív növekedést célozza meg, amellyel a tudáson és innováción alapuló gazdaság kialakítását kívánja elősegíteni. A stratégia „*Innovatív Unió*” elnevezésű kiemelt kezdeményezése az oktatás minőségének javítása, valamint az innovációs lánc kiépítése mellett a kutatási teljesítmény fokozását is elő kívánja segíteni.

Az AKI a választ ezekre a kérdésekre és kihívásokra a munkáján keresztül igyekszik megadni. Ismét hangsúlyozom: hasznosak

akarunk lenni. Olyan témákban készítünk könyveket, tanulmányokat, háttéranyagokat, amelyek döntéseket alapoznak meg. Csak néhányat említek ezek közül az elmúlt évből:

- a Közös Agrárpolitika;
- kockázatkezelés, kárenyhítés;
- adórendszer, benne az áfakérdések;
- alternatív energia;
- együttműködési formák;
- birtokpolitika hatásai;
- rejtett gazdaság;
- nemzetközi agrárpiacok;
- termékpálya-kitekintések.

*

A tudományos teljesítmény erősítése mellett az AKI arra is törekszik, hogy *családbarát munkahely legyen*. A munkapszichológiával, vezetésszervezéssel és HR-tudományokkal foglalkozó szakemberek előtt régóta ismert tény, hogy a munkáltatók részére hosszú távon megéri, ha erőfeszítéseket tesznek azért, hogy dolgozóik össze tudják egyeztetni a magánéletet a munkával. Ezt mi is felismertük! Ezért

- a kollektív szerződés rögzíti a 6 órás foglalkoztatás lehetőségét a legkisebb gyerek 12 éves koráig;
- a szabadság ütemezésénél messzemenően figyelembe vesszük a családok érdekeit;
- üdülünk – 5 apartman – vannak Balatonarácson;
- törekszünk az egészséges munkahelyi légkör biztosítására.

*

Végül néhány szót szólok arról is, miként tervezzük a jövőt. A következő 60 évben is szeretnénk tovább járni azon az úton, amelyen az elmúlt évtizedekben haladtunk. Természetesen mindig megfelelően az adott kor kihívásainak, tervezve, és ha kell újra-tervezve. Szeretnénk szolgálni az agrár-

gazdaságot, hazánkat, Magyarországot és szerény erőnkkel Európát.

Hiszünk az összefogásban, az együttműködésben. Ez vonatkozik a hazai társintézményekre és európai barátainkra. Szeretnénk megismerni Őket, és magunkat is megmutatni. Továbbra is kezdeményezni fogunk közös kutatásokat, közös publikációkat.

Kísérjük figyelemmel, merre tart a világ és meghatározó országainak agrárgazdasága! Ezzel összefüggésben határozzuk meg az európai és a nemzeti érdekeket. Kíséreljük meg ezeket a mi szakmai szintünkön harmonizálni. E munka során *kiemelt témaköröknek* ítélem

- a népesség növekedését és a fogyasztói szokások változását;
- a globális felmelegedést;
- a megújuló energiát;
- a környezeti fenntarthatóságot;

- a vízkészletek és a termőföld korlátozott rendelkezésre állását;

- a kereskedelmi és infrastrukturális korlátokat;

- a globális értékláncokat;

- a mezőgazdasági termékek piacainak finanszírozását;

- a társadalmi-gazdasági változásokat a vidéki térségekben;

- a kutatás-fejlesztést és az innovációt.

Feladat tehát van bőven! Ehhez kívánok sok erőt, egészséget és jó szerencsét! Találkozásainkat, beszélgetéseinket pedig használjuk ki hasznos eszmecsere, kapcsolataink elmélyítésére, újabb munkák megalapozására, hiszen kölcsönösen felismertük, hogy együtt nagyobb súlyt képviselünk, jobban érvényesülhetünk a nemzetközi szinten, könnyebben integrálódhatunk a „tudományos vérkeringésbe”, hasznosabbak leszünk nemzeteinknek.

//////////////////// TANULMÁNY //////////////////////////////////////

Tíz évvel a csatlakozás után: az új tagországok agrártejesítményei

JÁMBOR ATTILA

Kulcsszavak: agrártejesítmény, csatlakozás, új tagországok, 10 év.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK,
KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Tíz év telt el az Európai Unió 2004-es bővítési köre óta. A tizedik évforduló jó alkalmat ad arra, hogy értékeljük az új tagországok agrárszektorának fejleményeit a legfrissebb adatok tükrében. A cikk célja az új tagországok agrártejesítményeinek számszerűsítése és az elért eredmények összehasonlítása, valamint egyfajta teljesítménysorrend felállítása. A cél eléréséhez a tanulmány egy innovatív elemzési eszközt, az agrártejesítmény-indexet számítja, amely 15 mezőgazdasági, agrárkörnyezeti és vidéki mutató átlagából adódik. Habár minden ország nyert a csatlakozással, Lengyelország, Észtország és Litvánia az egyértelmű nyertes az agrárgazdaság tekintetében, míg Szlovákia, Lettország és Magyarország tudta a legkevesébé kihasználni az uniós tagság által az agráriumban kínált lehetőségeket.

A szektoronkénti teljesítmények azonban meglehetősen eltérők. A balti államok és Lengyelország mutatták a legjobb mezőgazdasági teljesítményeket, míg Szlovákia állt ebben a tekintetben az utolsó helyen, kissé Magyarország mögött. Ugyanakkor Szlovénia, Csehország és Szlovákia használta ki agrárkörnyezeti szempontból a legjobban a csatlakozás nyújtotta előnyöket, míg a mezőgazdasági teljesítményekkel éles ellentétben a balti országok itt egyértelműen sereghajtónak tekinthetők. Ami a vidéki gazdasági teljesítményeket illeti, Lengyelország, Szlovákia és Csehország állnak a képzeletbeli dobogón, míg Litvániában, Lettországon és Magyarországon javult a legkevesébé a vidék állapota az elmúlt tíz évben.

Az egyes országok agrárgazdaságának csatlakozás utáni teljesítményben meglévő különbségei számos okra vezethetők vissza, melyek közül a cikk a kiindulási állapot különbségeit, az eltérő gazdasági szerkezeteket, a föld- és farmpolitikák eltéréseit, a mezőgazdasági privatizációs folyamatot, a külföldi tőke nagyságát, az előcsatlakozási programok kihasználtságát, a makrokörnyezet és a nemzeti agrárpolitikák változékonyságát és átláthatóságát azonosította.

BEVEZETÉS

Az Európai Unióhoz 2004-ben 10 új tagország csatlakozott. A tizedik évforduló jó lehetőséget ad az egyes országok agrártejlesítményének értékelésére és az elért eredményekkel való számot vetésre. A téma jelentősége ellenére csak korlátozott számú kutatás foglalkozik a csatlakozás mezőgazdasági hatásaival. A cikk célja az új tagországok agrártejlesítményének számszerűsítése és az elért eredmények összehasonlítása, valamint egyfajta teljesítménysorrend felállítása. Mely országok használták ki legjobban a csatlakozás nyújtotta előnyöket (közös piac, költségvetés stb.)? Mely országok maradtak el az agrárium teljesítményét tekintve? Ezekre a kérdésekre keresem a választ.

A csatlakozás hatásainak agrárpolitikai vonatkozású szakirodalmá meg lehetőségen hiányos. *Möllers et al. (2011)* a térség agrárszerkezetének és a vidéki életminőségnek a változásait vizsgálta és számos agrárpolitikai következtetést és ajánlást fogalmaztak meg az eddigi tapasztalatok tükrében, különös tekintettel a Közös Agrárpolitika jövőjének jelenleg is zajló vitája kapcsán. *Gorton et al. (2009)* cikkében azt bizonyítja, hogy miért nem teljesen alkalmas a Közös Agrárpolitika a régió vidékfejlesztési problémáinak megoldására. *Csáki és Jámbor (2013)* átfogó tanulmányában az EU-tagság új tagországok mezőgazdaságára gyakorolt hatását elemezte és az eredmények szerint az alapvetően pozitív hatás mellett az egyes tagállamok eltérő módon éltek a számukra adott lehetőségekkel. *Kiss (2011)* is hasonló következtetésre jutott cikkében, kiemelve azt, hogy a csatlakozás ösztönző erőt jelentett az új tagországok mezőgazdasága számára, ám az erős piaci verseny sok esetben hátrányos következményekkel járt. *Kapronczai (2010)* a csatlakozás magyar mezőgazdaságra gyakorolt átfogó hatását elemezte számos tényező figyelembevételével, míg *Hegedűs és Kiss (2014)* a tízéves

EU-tagság magyar agrárkereskedelemre gyakorolt hatását vizsgálta és kimutatta, hogy a csatlakozás növelte a hazai agrárkereskedelem egyenlegét és az EU27-tel történő agrárkereskedelmi kapcsolatok intenzitását, utalva ezzel a nagyobb integrációra.

A fenti cél elérése érdekében a cikk bemutatja az alkalmazott módszertant, majd részletesen elemzi a mezőgazdaság, az agrárkörnyezet és vidékgazdaság területén elért teljesítményeket. Ezek után bemutatom a kialakult sorrendet, majd az eltérő teljesítmények mögött meghúzódó okokat igyekszem feltárni.

MÓDSZER ÉS ADATOK

A tanulmány céljának eléréséhez innovatív elemzési eszközt, az agrártejlesítmény-indexet használok. Az index hasonlít a nemzetközi szervezetek által használt mutatókhoz, amelyek különböző országok gazdasági-környezeti teljesítményeit hivatottak mérni (pl.: WEF Versenyképességi index, WEF Környezeti teljesítmény index – *WEF, 2014*). A hasonlóság alapja, hogy a fenti szervezetek is különböző mutatók mentén, azok változásait elemezve rangsorolják az országok teljesítményét. A cikk ennek tükrében 15 mutatót használ, amelyekből öt a mezőgazdasági, öt az agrárkörnyezeti és öt a vidéki teljesítményeket méri. A módszert tudomásom szerint még nem használták az agrárium egészére.

Az elemzés az új tagországok agrártejlesítményeit vizsgálja 2001–2012 között úgy, hogy a 2001–2003 időszak átlagát viszonyítja a 2010–2012 időszak átlagához. Minden vizsgált országra kiszámításra kerül mind a 15 mutató, majd azok átlaga lesz az agrártejlesítmény-index. A negatív értékek (az időbeni változások negatív értékei) kezelése érdekében a legkisebb átlaggal rendelkező ország eredményét hozzáadom az összes ország megfelelő eredményéhez (vagyis a 2001–2003 és 2010–2012 közötti változásokhoz), majd az összes ország telje-

sítményét a legjobban teljesítő arányában adom meg. Ez a módszer lehetőséget biztosít arra, hogy 100%-ot kapjon az adott mutatóban legjobb (vagyis a legnagyobb pozitív változást felmutató) ország, majd egyre kevesebbet a rosszabbul teljesítők.

Az egyes alkategóriákhoz tartozó öt mutató lehetőséget ad az országok mezőgazdasági, agrárkörnyezeti és vidéki teljesítményeinek mérésére, majd a 15 mutató átlaga (vagy másképpen a három alkategória átlaga) képezi az agrár teljesítmény-indexet. A 15 mutató részletes leírását az 1. melléklet tartalmazza. A mutatókat egyrészt szakirodalmi ajánlások, másrészt az adatok elérhetősége alapján választottam ki. *Csáki és Jámbor (2013)* például rámutatnak a mezőgazdasági reálkibocsátás mint teljesítménymutató fontosságára a régióban, míg a farmjövődelem változásának fontosságára *Kapronczai (2010)* is felhívja a figyelmet tanulmányában. *Hegedűs – Kiss (2014)* és *Kiss (2010)* az agrárkereskedelem teljesítményén keresztül vizsgálja a csatlakozás hatásait, míg az *Eurostat (2014)* is az általam használt agrárkörnyezeti adatokkal dolgozik. Ami a vidéki teljesítményeket illeti, a vidéki népességet és foglalkoztatottságot mint az EU-csatlakozás hatását leíró tényezőket vizsgálja az Európai Bizottság friss jelentése (*EC, 2014*) is, a vidéki-városi szegénység alakulására a tízéves EU-tagság kapcsán pedig *Csáki – Jámbor (2013)* hívja fel a figyelmet. Néhány esetben még így is előfordul, hogy egy mutatóra nincsen érték adott országnál – ilyen esetben a mutató nem képezi részét az átlagszámításnak.

A fenti módszer alkalmas arra, hogy az új tagországok csatlakozás utáni agrár teljesítményeit mérhessük és összehasonlíthassuk, hiszen hivatalos forrásból származó és összehasonlítható adatokkal dolgozik és ezek alapján méri a teljesítményeket. A legmagasabb összesített értékkel (vagyis a legjobb teljesítménnyel) rendelkező országok használták ki legjobban a csatlakozás adta lehetőségeket, míg a legalacsonyabb

értékekkel rendelkezők tették ezt a legkevésbé. Mivel minden ország önmagához képest számított teljesítményét nézzük, az egyes országok között meglévő adottságok különbségeinek nincsen szerepe.

Az adatok alapvetően az Eurostat adatbázisaiból származnak (*Eurostat, 2014*), de esetenként a FAO (*FAO, 2014*) és a Világbank (*WITS, 2014*) adatait is használom. Mivel a tanulmány a 2004-es csatlakozási körre koncentrál, Bulgária, Horvátország és Románia – EU-tagságuk ellenére – nem képezi részét a vizsgálatoknak. Ciprust és Máltát sem vizsgáltam az agrárszektoruk relatíve kis súlya miatt.

MEZŐGAZDASÁGI TELJESÍTMÉNYEK

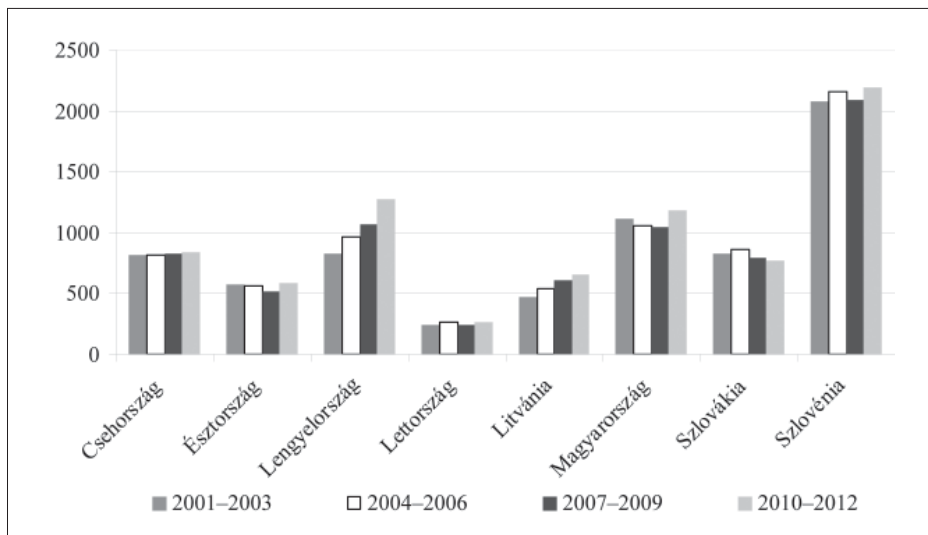
A mezőgazdasági teljesítményeket vizsgáló mutatók közül az első az egy hektárra jutó bruttó termelési érték (1. ábra). Az új tagországok között rendkívül nagy különbség van ebben a mutatóban, hiszen amíg Szlovénia bruttó mezőgazdasági kibocsátása 2181 euró/ha volt 2012-ben, addig Lettország vonatkozó értéke 298 euró/ha. A mutatóban a legnagyobb fejlődést Lengyelország érte el (+56% 2001–2003-ról 2010–2012-re), míg a legnagyobb visszaesés Szlovákiában látható (–7% ugyanazon időszakban).

A mezőgazdasági teljesítményeket jól jellemzi a gabonafélék hozama is. Az adatok azt mutatják, hogy Szlovéniában volt a legmagasabb a gabonafélék hozama az új tagországokon belül a csatlakozás után, elérve az EU15 hozamait (mindkettő 5,8 t/ha volt 2012-ben). Szlovénia után Csehország és Magyarország következik a sorban, míg a legalacsonyabb értékek Észtországban voltak. Ennek ellenére éppen Észtország lett az első a csatlakozás után tapasztalt növekedést tekintve (+40% 2001–2003-ról 2010–2012-re), míg legkevésbé a magyar gabonahozamok nőttek (+14%).

Érdemes a tejhozamokat is megvizsgálni a gabonaszektor súlyának ellentételezésére.

I. ábra

A mezőgazdasági reálkibocsátás alakulása az új tagországokban, 2001–2012 (euró/ha)

Forrás: saját szerkesztés Eurostat (2014) és FAO (2014) alapján

A cseh tehén adta a legtöbb tejet (7300 kg/év), míg a szlovák tehén a legkevesebbet (azonos időszakban 2800 kg/év). A legnagyobb tejhozam-növekedés azonban Észtországban következett be a csatlakozás után (+44%), mialatt a magyar és szlovák tejhozamok 3%-kal csökkentek a vizsgált időszakban.

A mezőgazdasági teljesítmények mérésére használt negyedik mutató a farmjövedelem. Habár minden vizsgált országban nőtt a gazdaságok jövedelme a csatlakozás után, az észt gazdáknál volt ez a legnagyobb mértékű (közel négyszeres), míg a magyar gazdáknál a legalacsonyabb (+100%).

Az EU-csatlakozás hatásai az egyes országok agrárkereskedelmi mérlegében is tetten érhetők. Világos, hogy az agrárkereskedelmi mérlegének értékei nagyon változatosak a régióban. Egyrészt Magyarország és Lengyelország érte el 2010–2012-ben a legnagyobb agrárkereskedelmi többletet, 4 milliárd dollárt, melyet Litvánia egymilliárd dolláros többlete követett. Másfelől az összes többi ország agrárkereskedelmi mérlege azonos időszakban deficitet mu-

tatott, amely a csehekénél és a szlovénoknál még nőtt is. A legnagyobb mértékben Lengyelország növelte agrárkereskedelmi egyenlegét 2001–2003-ról 2010–2012-re, míg a legnagyobb csökkenés Szlovéniában tapasztalható.

Összességében a balti államok és Lengyelország mutatták a legjobb mezőgazdasági teljesítményeket, míg Szlovákia állt ebben a tekintetben az utolsó helyen, kissé Magyarország mögött (1. táblázat).

AGRÁRKÖRNYEZETI TELJESÍTMÉNYEK

Az egyes tagországok agrárkörnyezeti teljesítményeinek első mutatója a mezőgazdaság által kibocsátott üvegházhatású gázok mennyisége. Habár nem voltak számottevő változások a vizsgált időszakban, a mezőgazdaságból származó üvegházhatású gázok kibocsátása Szlovákiában, Magyarországon, Szlovéniában és Csehországban csökkent, míg a többi vizsgált országban nőtt 2001–2003-ról 2010–2012-re. Ahogy a korábbi mutatók esetén, itt is komolyak az eltérések az egyes országok abszolút

I. táblázat

Mezőgazdasági teljesítmények pontszámai az új tagországokban, 2001–2012

Ország	Bruttó termelési érték/ha	Gabona-hozam	Tej-hozam	Farm-jövedelem	Agrárkereskedelmi mérleg	Átlag	Helyezés
Csehország	15	4	49	8	5	16	6
Észtország	13	100	100	100	12	65	1
Lengyelország	100	4	53	31	100	57	3
Lettország	28	80	72	46	14	48	4
Litvánia	74	16	73	54	91	62	2
Magyarország	21	0	1	0	19	8	7
Szlovákia	0	2	0	11	6	4	8
Szlovénia	19	31	75	3	0	26	5

Forrás: saját szerkesztés

értékeinél: az utolsó időszakban például Lengyelország 37 milliárd tonna üvegházhatású gázt bocsátott ki, míg Észtország 1 milliárd tonnát. Mivel Szlovákiában volt a legnagyobb csökkenés, így ez a teljesítmény ért 100 pontot, míg a lettek 12%-os üvegházhatású gázkibocsátás-növekedése nullát (2. táblázat).

Az organikus (bio-)termelés alatt álló területek aránya szintén jól mutatja az agrárkörnyezeti állapotot és teljesítményeket (2. ábra). Észtországban volt a legmagasabb (14%) a biotermelés alatt álló területek aránya a teljes mezőgazdasági területből 2010–2012-ben, míg Magyarországon volt ez az érték a legalacsonyabb a régióban (2,5%). Ami a változásokat illeti, Litvánia az első és utolsó vizsgált időszak között meg-

tízszerezte az organikus területek arányát, míg Magyarországon mindössze 28%-os organikus terület-növekedés mutatható ki.

Az agrárkörnyezeti teljesítmény méréseinek harmadik és negyedik mutatója egyaránt a műtrágyahasználatot vizsgálja. Az eredmények szerint egyrészt Lettország közel megduplázta a foszfor használatát a mezőgazdasági területeken 2001–2003 és 2010–2012 között, míg Csehország ugyanezt 23%-kal csökkentette a vizsgált időszakban. A nitrogénfelhasználásnál is hasonló tendenciák láthatók: Szlovénia 16%-kal csökkentette, míg Lettország 67%-kal növelte a műtrágyahasználatot.

Az utolsó mutató agrárkörnyezeti szempontból a rétek és legelők nagyságának változása. Habár az ország méretéből adódóan

2. táblázat

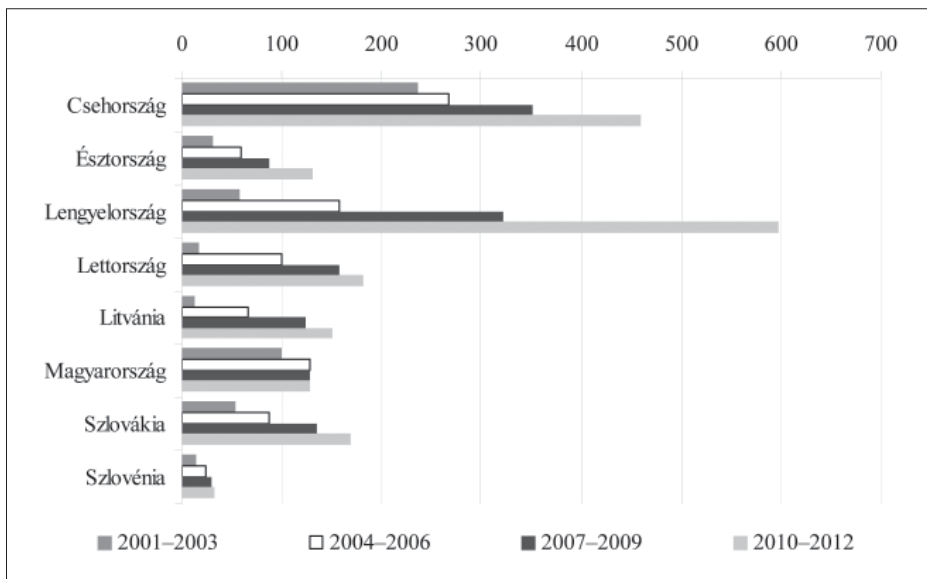
Agrárkörnyezeti teljesítmények pontszámai az új tagországokban, 2001–2012

Ország	Üvegházhatású gázkibocsátás	Organikus terület	Foszforhasználat	Nitrogénhasználat	Rét és legelő	Átlag	Helyezés
Csehország	88	6	100	61	41	59	2
Észtország	7	29	76	50	100	52	4
Lengyelország	48	87	46	29	33	49	6
Lettország	0	89	0	0	43	26	8
Litvánia	33	100	n. a.	n. a.	0	44	7
Magyarország	94	0	87	65	16	52	5
Szlovákia	100	19	98	42	11	54	3
Szlovénia	91	9	87	100	31	64	1

Forrás: saját szerkesztés

2. ábra

**Az organikus területek nagyságának változása az új tagországokban, 2001–2012
(ezer hektár)**

Forrás: saját szerkesztés Eurostat (2014) adatok alapján

Lengyelországban voltak a legnagyobb legelők 2010–2012 között (3,2 millió hektár) és Szlovéniában a legkisebbek (kevesebb mint 0,3 millió hektár), Észtország növelte a legnagyobb mértékben (+71%) a legelők nagyságát a vizsgált időszakban. Érdekes, hogy Litvániában, Szlovákiában, Magyarországon és Szlovéniában még csökkent is a rétek és legelők aránya.

Összességében az agrárkörnyezeti és mezőgazdasági teljesítmények jelentős eltéréseket mutatnak (2. táblázat). Szlovénia, Csehország és Szlovákia használta ki agrárkörnyezeti szempontból a legjobban a csatlakozás nyújtotta előnyöket, míg a mezőgazdasági teljesítményekkel éles ellentétben a balti országok itt egyértelműen sereghajtónak tekinthetők.

VIDÉKI TELJESÍTMÉNYEK

A vidéki népesség nagysága az első mutató, amely az új tagországok vidéki teljesítményét méri. Mivel a régióban Lengyelországnak van a legtöbb és Észtországnak a

legkevesebb lakosa, ők reprezentálják a két szélsőértéket a vidéki lakosság számában. A vidéki népesség nagyságát azonban csak Csehországnak, Szlovéniának, Szlovákiának és Lengyelországnak sikerült növelnie 2001–2003 és 2010–2012 között, míg az összes többi országban csökkent a mutató értéke (a legnagyobb mértékben Magyarországon, 14%-kal).

A vidéki foglalkoztatottság a másik ismert mutatója a vidéki teljesítmények mérésének (3. ábra). A vidéki népesség változásával ellentétben a vidéki foglalkoztatottság csökkent Litvániában, Lettországon, Magyarországon, Csehországban és Szlovéniában 2001–2003 és 2010–2012 között, míg a többi vizsgált országban nőtt. Érdemes megjegyezni, hogy Csehországban és Szlovéniában úgy csökkent a vidéki foglalkoztatottság, hogy közben nőtt a vidékiek száma, míg Észtországra ennek pont az ellenkezője igaz.

A vidéki teljesítmények alakulását befolyásoló harmadik mutató a vidéki-városi

GDP különbsége. Ez a jövedelemkülönbség Szlovéniában volt a legnagyobb a régióban 2010–2012-ben; egy városi lakos közel 18 000 euróval keresett többet évente, mint vidéki társa. Az érem másik oldalaként ugyanez a különbség Lengyelországban csupán 6500 euró volt. Ugyanakkor éppen Szlovénia volt az, ahol a vidéki-városi GDP-különbség a legnagyobb mértékben nőtt (+153%-kal) 2001–2003-ról 2010–2012-re, míg Litvániában volt a legkisebb mértékű a „GDP-szakadék” emelkedése (+50%).

Negyedik mutatóként az autópályák sűrűségét (km/1000 km²) mint közelítő változót használok annak mérésére, hogyan fejlődtek a vidéki területek a csatlakozás után. Ha a fizikai infrastruktúra gyenge, akkor a vidéki térségek is kevésbé képesek növekedni. A régióban Szlovákiában volt a legnagyobb az autópálya-ellátottság mértéke (38 km/1000 km²), míg Észtorszában a legkisebb (2,5 km/1000 km²). Ennek ellenére Lengyelország tudta a legnagyobb mértékben, 140%-kal növelni az autópályák sűrűségét a vizsgált időszakban, míg az észt

autópálya-ellátottság csupán 19%-kal javult ugyanebben a periódusban.

Az utolsó vidéki teljesítményeket mérő indikátor az iskolát korán elhagyók aránya. Ahogyan az előző mutató esetében, itt is a vidéki fejlettséget közelítő változóról beszélhetünk, ahol a kisebb részarány nagyobb fejlesztési lehetőségeket takar. Az iskolát korán elhagyók aránya minden új tagországban csökkent 2001–2003-ról 2010–2012-re, ám különböző mértékben. A legnagyobb csökkenés Litvániában látható (–45%), míg a legkisebb Magyarországon (–11%).

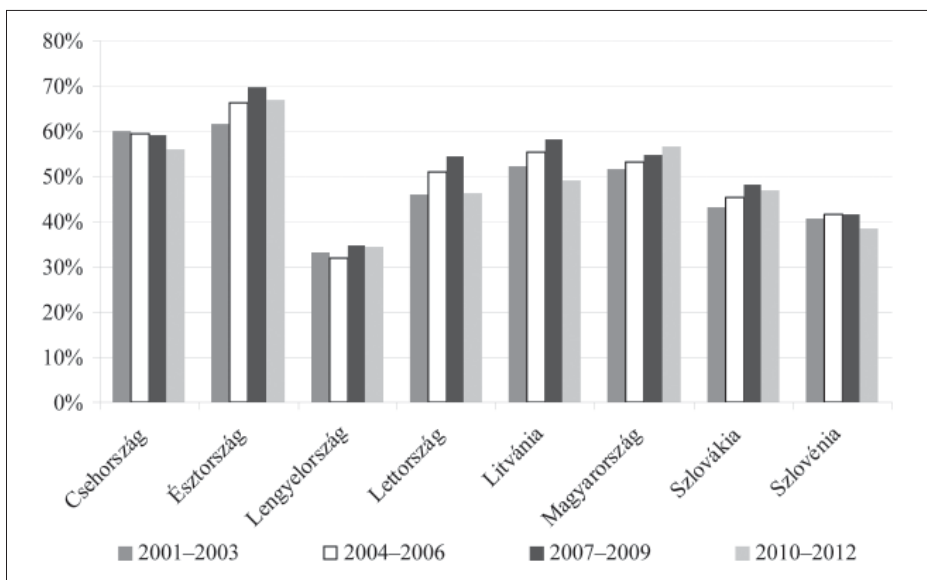
A vidéki teljesítményeket összegezve Lengyelország, Szlovákia és Csehország állnak a képzeletbeli dobogón, míg Litvániában, Lettorszában és Magyarországon javult a legkevésbé a vidék állapota az elmúlt tíz évben (3. táblázat).

AZ AGRÁRTELJESÍTMÉNYEK ÖSSZEJÉSE

A fenti 15 mutató átlagából számítható az agrárreljességi-index, amely szoros eredményeket hozott (4. táblázat). Len-

3. ábra

A vidéki foglalkoztatottság alakulása az új tagországokban, 2001–2012 (%)

3. táblázat

Vidéki teljesítmények pontszámai az új tagországokban, 2001–2012

Ország	Vidéki népesség	Vidéki foglalkoztatottság	Vidéki-városi GDP-különbség	Autópályasűrűség	Iskolát korán elhagyók aránya	Átlag	Helyezés
Csehország	100	52	64	41	16	55	3
Észtország	50	72	n.a.	27	22	43	4
Lengyelország	83	77	82	100	23	73	1
Lettország	21	25	40	n. a.	62	37	7
Litvánia	12	0	100	0	100	42	6
Magyarország	0	38	n. a.	90	0	32	8
Szlovákia	92	100	92	57	13	71	2
Szlovénia	99	56	0	38	15	42	5

Forrás: saját szerkesztés

gyelország lett a csatlakozás egyértelmű nyertese az agráriumban, kissé megelőzve Észtországot. Litvánia szerezte meg a harmadik helyet, habár teljesítményindexe 10-zel kevesebb volt, mint az első helyezetteké. Szintén szoros versenyben Szlovénia lett a negyedik és Csehország az ötödik, enyhén megelőzve Szlovákiát. Lettország végzett a hetedik helyen, míg ebben a rendszerben Magyarország lett az utolsó. Összességében a kidolgozott módszertan szerint Lengyelország tudta a legjobban kihasználni az agrárgazdaságban rejlő lehetőségeket a csatlakozás után, míg Magyarország tudott a legkevésbé élni ugyanezen lehetőségekkel.

Tisztában vagyok azzal, hogy a kidolgozott módszer számos korláttal rendelkezik. Először is világos, hogy az egyes mutatók

cseréje némileg módosítaná a végső eredményeket. A vizsgált időszakot változtatva is valószínűleg eltérnének az eredmények. Az sem tudható biztosan a mögöttes okok feltárása nélkül, hogy a fenti változások maguktól is bekövetkeztek volna, vagy azok kizárólag az EU-csatlakozás következményei. Végül a vizsgált változók között lehet korreláció, amely felülreprezentálhatja azokat az országokat, amelyek amúgy is jó teljesítményt nyújtottak. Mindezek ellenére a fenti 15 mutató átlaga egy olyan sorrendet állít fel, amely a korlátok feloldásával sem módosulna érdemben.

A VÁLTOZÁSOK LEHETSÉGES OKAI

Számos ok állhat az egyes országok eltérő agrárteljesítménye mögött. Először

4. táblázat

Agrárteljesítmények pontszámai az új tagországokban, 2001–2012

Ország	Mezőgazdaság	Agrárkörnyezet	Vidék	Átlag	Helyezés
Csehország	16	59	55	43	5
Észtország	65	52	43	53	2
Lengyelország	57	49	73	60	1
Lettország	48	26	37	37	7
Litvánia	62	44	42	50	3
Magyarország	8	52	32	31	8
Szlovákia	4	54	71	43	6
Szlovénia	26	64	42	44	4

Forrás: saját szerkesztés

is ezek részben magyarázhatók az egyes országok eltérő gazdaság szerkezetével. Míg a lengyel és szlovén kisméretű gazdaságokra alapozott mezőgazdasági szerkezet előnyösnek bizonyult a rendszerváltás óta (Csáki – Jám bor, 2009), addig a régió többségében megjelenő duális mezőgazdasági struktúra nem párosult kiemelkedő teljesítményekkel.

A különböző mértékben megvalósított föld- és farmkonszolidációs politika szintén eltérő hatással volt az egyes országok teljesítményére. A csatlakozás előtti restriktív farmpolitikák és a konszolidáció hiánya (lásd a magyar példát) csökkentette az uniós piac adta lehetőségek kihasználását, mivel forrásokat vont el egy amúgy rendkívül tőkeigényes ágazatból (Ciaian et al., 2010). Ezzel szemben a liberális földpolitikák (pl. a balti államokban) hozzájárultak a mezőgazdasági tőke növekedéséhez és ezzel a lehetőségek jobb kihasználásához. Így tehát a restriktív földpolitikát alkalmazó országok összességében rosszabbul teljesítettek, ahogyan azt Swinnen és Vranken (2010) is kimutatta.

A privatizáció nagysága és az agrárszektorban megjelenő külföldi tulajdonlás aránya is hatással volt az egyes országok agrárteljesítményére. A szovjet piacok összeomlása után a legtöbb országban intenzív privatizáció indult meg, amely a mezőgazdaságot is komolyan érintette. Azok az országok, akik az élelmiszeriparban saját termelőiket is tulajdonhoz juttatták (pl.: Lengyelország, Csehország) összességében jobban teljesítettek a csatlakozás után azoknál az országoknál, melyek gyorsan és nagymértékben növelték a külföldi tulajdonosok arányát és erőteljes privatizációt folytattak az agráriumban (pl. Magyarország). Habár a régió nagy része elkezdett befektetni a mezőgazdaságba a csatlakozás után, csupán Lengyelországnak és Szlovéniának sikerült növelnie a mezőgazdasági tőke nagyságát, ahogyan azt a legfrissebb FDI-adatok mutatják (Meyers – Ziolkowska, 2012).

Az előcsatlakozási alapok (PHARE, SAPARD, ISPA) által nyújtott lehetőségek kihasználásának mértéke is befolyásolta a csatlakozás utáni agrárteljesítményeket. Azok az országok (pl.: Lengyelország, Szlovénia), amelyek a fenti alapokat a versenyképesség növelésére és a termelési feltételek javítására költötték, utólag jobban jártak, mint akik ártámogatásokat finanszíroztak. Ráadásul a késedelmek az intézményi infrastruktúra kialakításában és ezáltal az alapok által nyújtott összegek lehívásában több ország (pl.: Magyarország, Szlovákia) teljesítményét is hátrányosan érintették (Csáki – Jám bor, 2013).

A makrokörnyezet hatásai sem elhanyagolhatók. Lengyelországban volt többek között a legmagasabb a GDP éves növekedése az új tagországok közül, míg Magyarországon a legalacsonyabb (Eurostat, 2014). Említésre méltó továbbá, hogy szintén Lengyelország volt a régióban az egyedüli, aki még a válság éveiben is képes volt GDP-növekedést felmutatni, amely értékelhető a sokkhatásokra adott pozitív válaszként is.

A nemzeti agrárpolitikák változékonysága és transzparenciája is minden bizonnyal hatással volt a csatlakozás utáni agrárteljesítményekre. A folyamatosan változó agrárpolitikai célok, programok és azok nehéz átláthatósága mindenképpen gyengítette az érintett országok teljesítményeit. A nemzeti agrárpolitikák konzisztenciája ugyancsak megmutatkozik azon is, mely országoknak van hosszú távú agrárstratégiája – a csatlakozás után igen kevés ilyen volt a régióban.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány az új tagországok agrár gazdaságának teljesítményeit vizsgálta a csatlakozás után annak tizedik évfordulója kapcsán. 15 mutatót és három területet (mezőgazdaság, agrárkörnyezet és vidék) kiválasztva az eredmények azt mutatják, hogy habár minden ország nyert a csatlakozással,

Lengyelország, Észtország és Litvánia az egyértelmű nyertesek az agráriumban, míg Szlovákia, Lettország és Magyarország tudták a legkevésbé kihasználni az EU-tagság előnyeit. A cikk több okot is megkísérelt azonosítani az eltérő teljesítmények mögött (farmszerkezet, föld- és farmpolitikák, privatizáció, előcsatlakozási alapok kihasználása, makrokörnyezet, nemzeti

agrárpolitikák), melyek számszerűsítése érdekes feladat és kihívás lenne a jövőre nézve.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a Budapesti Corvinus Egyetem Kutatási Kiválósági Díja támogatásával készült.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Ciaian, P. – Kancs, A. – Swinnen, J. F. M. (2010): EU land markets and the Common Agricultural Policy. CEPS, Brussels – (2) Csáki Cs. – Jámbor A. (2009): The Diversity of Effects of EU Membership on Agriculture in New Member States. FAO Regional Office for Europe and Central Asia, Policy Studies on Rural Transition, No. 2009-4. – (3) Csáki Cs. – Jámbor A. (2013): The impact of EU accession: lessons from the agriculture of the new member states. *Post-Communist Economies*, 25(3) 325-342. pp. – (4) European Commission (2014): EU-10 and the CAP. *Agricultural Policy Briefs*, April – (5) Eurostat (2014): <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes> – (6) FAO (2014): <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx> – (7) Gorton, M. – Hubbard, C. – Hubbard, L. (2009): The Folly of European Union Policy Transfer: Why the Common Agricultural Policy (CAP) Does Not Fit Central and Eastern Europe. *Regional Studies*, 43(10): 1305-1317. pp. – (8) Hegedűs Zs. – Kiss J. (2014): The impact of ten years of European Union membership on Hungarian agricultural trade. *Studies in Agricultural Economics*, 116, 87-94. pp. – (9) Kapronczai I. (2010): A magyar agrárgazdaság az adatok tükrében az EU csatlakozás után. *Agrárgazdasági Tanulmányok, Agrárgazdasági Kutató Intézet* – (10) Kiss J. (2011): Some impacts of the EU accession on the new member states' agriculture. *Eastern Journal of European Studies*, 2(2): 49-60. pp. – (11) Meyers, W. H. – Ziolkowska, J. R. (2012): Issues Affecting the Future of Agriculture and Food Security for Europe and Central Asia. *FAO Policy Studies on Rural Transition*, No. 2012-3. – (12) Möllers, J. – Buchenrieder, G. – Csáki, Cs. (eds.) (2011): *Structural Change in Agriculture and Rural Livelihoods: Policy Implications for the New Member States of the European Union*. IAMO Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe, Vol. 61., Halle (Saale), Germany – (13) Swinnen, J. F. M. – Vranken, L. (2010): Review of the Transitional Restrictions Maintained by New Member States on the Acquisition of Agricultural Real Estate. *Centre for European Policy Studies* – (14) WEF (2014): *The Global Competitiveness Report 2014–2015: Full Data Edition*. World Economic Forum, Geneva, Switzerland – (15) WITS (2014): <http://wits.worldbank.org/>

I. melléklet

A felhasznált mutatók jellemzése

Név	Mértékegység	Forrás	Pozitív hatás, ha a mutató:
<i>Mezőgazdasági teljesítmények</i>			
Bruttó termelési érték/ha	euró/ha	EUROSTAT	+
Gabonahozam	tonna/ha	FAOSTAT	+
Tejhozam	liter/tehén/év	FAOSTAT	+
Farmjövedelem	millió euró	EUROSTAT	+
Agrárkereskedelmi egyenleg (HS2)	millió USD	WITS	+
<i>Agrár-környezeti teljesítmények</i>			
Üvegházhatású gáz kibocsátás	millió tonna	EUROSTAT	-
Organikus terület nagysága	hektár	EUROSTAT	+
Nitrogénhasználat	tonna	EUROSTAT	-
Foszforhasználat	tonna	EUROSTAT	-
Állandó rétek és legelők	1000 ha	FAOSTAT	+
<i>Vidéki teljesítmények</i>			
Vidéki lakosság	1000 fő	FAOSTAT	+
Vidéki foglalkoztatottság	%	EUROSTAT	+
Vidéki-városi jövedelemkülönbség	euró/fő	EUROSTAT	-
Autópálya-sűrűség	km/1000 km ²	EUROSTAT	+
Iskolát korán elhagyók aránya	%	EUROSTAT	-

Forrás: saját szerkesztés

Versenyhelyzet-elemzés a magyarországi tejfeldolgozó szektorban

RÓZSA ANDREA – TÁLAS DORISZ

Kulcsszavak: tejipar, versenyképesség, pénzügyi pozíció, forgótöke-menedzsment, hosszú távú növekedés.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Elemzésünkben a vezető magyarországi tejfeldolgozó vállalatok pénzügyi pozícióján alapuló versenyhelyzetének idősoros alakulását vizsgáltuk. A szakterület szakirodalmának és a legfrissebb statisztikai számadatoknak a felhasználásával bemutatjuk az iparág nemzetgazdasági jelentőségét, majd – a korábbi tanulmányok eredményeit megerősítve – igazoljuk a szektorra jelenleg is jellemző magas fokú koncentrációt, ami a viszonylag kevés számú, meghatározó szereplő erőteljes piaci versenyét indukálta. Az elemzési mintába azokat a társaságokat vontuk be, amelyek magas alaptőkével, magas árbevételsszinttel és diverzifikált termékszerkezettel rendelkeznek, következésképpen versenytársaknak tekinthetők. A pénzügyi pozícióján alapuló versenyhelyzet vizsgálatához a vállalati versenyképesség szakirodalmi eredményeit használtuk fel. Tanulmányunkban először a versenyképesség definíciójához rendeltünk pénzügyi mérési paramétereket, és ezek alapján valósítottuk meg a versenytársak összehasonlító elemzését. Ezután a releváns hazai és nemzetközi kutatásokkal összhangban, pénzügyi mutatószámrendszerrel teszteltük a társaságok mérleg- és cash flow-alapú likviditását, a forgótöke-menedzsment folyamatainak hatékonyságát, valamint a hagyományos és a készpénzalapú jövedelmezőséget, vállalati és szegmens szinten egyaránt. Kutatásunk legfontosabb eredményeként megállapítható, hogy a mintavállalatok közös gazdálkodási jellemzője a forgótökemenedzsment-folyamatok hatékonyságának folyamatos javítása. Továbbá igazolni tudtuk, hogy a hazai versenykörnyezetben létezik magyar tulajdonú, a vizsgált átfogó pénzügyi paraméterek alapján kiemelkedően versenyképesnek tekinthető társaság, amely kutatási eredményeink szerint képes piaci pozíciójának további javítására. Végül a tanulmányban kialakított pénzügyi indikátorrendszer alkalmazásával fontos iparági gazdálkodási jellegzetességeként kimutattuk, hogy a vállalkozások és a szegmens tőkeszerkezetében a szállítói kötelezettségek és a kapcsolott vállalkozással szembeni kötelezettségek dominálnak, a technológiai fejlesztések volumene rendkívül alacsony, és a jövedelmezőségi folyamatok – egy társaság adatainak kivételével – kedvezőtlenül alakulnak.

ELEMZÉSI HÁTTER ÉS ÁLTALÁNOS KUTATÁSI CÉLOK

Tanulmányunkban a magyarországi, vezető tejfeldolgozó vállalatok pénzügyi pozícióján alapuló versenyképességének elemzését tűztük ki célul. A tejipari ágazat

kiválasztását egyrészt annak nemzetgazdasági jelentősége, másrészt az erős iparági piaci verseny és az abban rejlő potenciális elemzési érdekességek indokolták.

Elemzésünk során bemutatjuk a szegmens makrogazdasági hátterét, feltárjuk a

magyarországi tejfeldolgozó iparág vezető társaságainak legfontosabb gazdálkodási jellegzetességeit, és a vállalati versenyképességi szakirodalom részletes, összehasonlító áttekintése után pénzügyi mérési paramétereket rendelünk a versenyképesség fogalmi kritériumaihoz. Az általunk kialakított, pénzügyi mutatók használatán alapuló módszertan segítségével elemezzük a mintába beválasztott versenytárs vállalatok egymáshoz képesti piaci pozíciójának alakulását az elmúlt négyéves időintervallumban.

A tejipari feldolgozó ágazat az élelmiszeriparon belül helyezkedik el, az élelmiszeripar a feldolgozóipar egyik aleggysége, és a feldolgozóipar tágabb értelemben véve az agrobiznisz (agrárgazdasági szakágazat) egyik fontos része. Az agrobiznisz a kibocsátás, a bruttó hozzáadott érték és a foglalkoztatás tekintetében is meghatározó jelentőségű (Kovács, 2010, 466-478. o.).

A legfrissebb minisztériumi jelentés szerint (Vidékfejlesztési Minisztérium, 2012), mely a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI) adatait is figyelembe veszi, megállapítható, hogy az agrobiznisz teljes nemzetgazdaságon belüli részaránya az előbbi mutatók közül mindhárom esetében nőtt. A növekedés mértéke a 2008-as évhez viszonyítva 2011-re a kibocsátás, bruttó hozzáadott érték, foglalkoztatás adatsornál sorrendben 0,5; 0,4 és 0,5 százalékpont (VM, 2012, 4. o.). A szakágazat nemzetgazdasági részesedése a kibocsátásban volt a legmagasabb (16%), de a bruttó hozzáadott érték és a foglalkoztatás területén is jelentős arányokat képviselt (12 és 15,5%). A 2011. év 9570 milliárd forintos teljes agrobiznisz-kibocsátásának mintegy 30%-a, 2946 milliárd forint az élelmiszer-ipari tevékenységekből származik. Az élelmiszeripar részaránya a foglalkoztatásban és a GDP-termelésben 2008 óta, minimális ingadozással, gyakorlatilag állandó: 3,3%; valamint átlagosan 2,4%. Az élelmiszer-ágazatban végrehajtott be-

ruházásoknak a teljes nemzetgazdasági beruházási értékhez viszonyított aránya folyamatosan nő, és 2011-re elérte a 2,5%-ot. Ennek a folyamatnak az a fő oka, hogy a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari beruházási ráta visszaesése általában kisebb mértékű volt, mint a nemzetgazdaság összes beruházási értékének mérséklődése. Az élelmiszeripar nemzetgazdasági részarányán túl, a lakossági kiadások alapján is jelentős ágazat. Az utóbbi években a hazai fogyasztási kiadásoknak átlagosan 24%-át tette ki az élelmiszerre, italra, valamint dohánytermékekre költött pénzösszeg (VM, 2012, 5. o.). Az ágazat meghatározó jellegét nem utolsósorban a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek növekvő és mára jelentős – 10%-ot is elérő – exportrészaránya is alátámasztja.

Az ágazat jelentősége további vállalati adatsorokkal és adatelemzésekkel is alátámasztható. Az élelmiszer-feldolgozó társaságok részesedése az 500 legnagyobb árbevétellel rendelkező magyarországi társaságok listáján (HVG, 2013. 11. 9.) is figyelemreméltó: 2011-ben 6,4%; 2012-ben pedig 6,6%. A társaságok több mint fele nemcsak magas árbevételt képes realizálni, hanem az adózott eredmény nagysága tekintetében is megőrzi pozícióját. A vállalatok részesedése az 500 legnagyobb adózott eredménnyel rendelkező magyarországi vállalatok listáján mindkét évben megközelítőleg 4% (HVG, 2013. 11. 16.).

Az élelmiszeripar nemzetgazdasági fontosságát a folyamatos kutatások és a publikált tanulmányok is bizonyítják. Az ágazatra irányuló kutatások már több évtizede figyelemreméltóak, és a kutatási eredmények jelentősek és szerteágazóak. Fertő és Mohácsi 1997-es tanulmánya feltárja a szakterület problémáit, foglalkozik az 1990 és 1995 közötti időszak élelmiszer-ipari fejlődésével, és kutatja a versenyképességet meghatározó tényezőket. Varga Gyula 2006-ban megjelent publikációja bemutatja a szektor általános szerkezeti problémáit, rávilágít

a termelői kapacitások elégtelen mértékű kihasználtságára, a megfelelő szakosodás hiányára, a termelők és feldolgozók közötti kapcsolatok lazaságára és a gyenge szerződéses fegyelemre, továbbá felhívja a figyelmet a szerkezetátalakító, modernizáló beruházások elmaradására. A szerző az üzemek gazdasági életképessége és az uniós agrárpolitika áttekintése után megfogalmazza a jövő lehetséges fejlődési variánsait, és hangsúlyozza az európai versenyszférához történő felzárkózás megvalósításának feltételeit: a jó minőségű, de olcsó termékek tömegszerű gyártása, a pontos szállítás, a hibátlan szervezettség és a meglévő költségelőny kihasználása szervezeti és infrastrukturális feltételeinek megteremtését. Egy későbbi tanulmány a teljes magyar agrárgazdaság jellemzőit vizsgálja az európai uniós csatlakozástól napjainkig (*Kapronczai, 2011*). Ugyancsak az európai integráció hatásával foglalkozik *Csáki és Jámbor 2012*-es tanulmánya, amely bemutatja, hogy milyen hatást gyakorolt a 2004-ben és 2007-ben belépett 12 tagország mezőgazdaságára a csatlakozás. A szerzőpáros kitér a változó mezőgazdasági teljesítmények mérésére, a termelői árak és jövedelmek alakulásának elemzésére, valamint vizsgálja a csatlakozás pozitív és negatív hatásait a csatlakozás előtti és utáni agrárpolitika tükrében, külön érintve az élelmiszer-feldolgozó vállalatok speciális helyzetét.

Fontos és meghatározó kutatások születtek az élelmiszer-ipari innováció területén is. *Fertő és Tóth* a piaci kapcsolatok és az innováció jellegzetességeit és lehetséges kapcsolatait mutatja be átfogó, több szakmai részterületre is kiterjedő tanulmánykötetében (*Fertő – Tóth, 2012*). A kötet szakpublikációs feltárják az élelmiszerláncok egyes lépcsői közötti kapcsolatokat, különös tekintettel a kistermelők és a kis- és közepes vállalkozások lehetőségeire, valamint kutatják, hogy mi a szerepe az innovációnak az élelmiszerláncok versenyképességének alakulásában. *Tóth és Török 2012*-es ta-

nulmánya a magyarországi élelmiszerfeldolgozó kis- és középvállalkozások innovációs viselkedési jegyeit azonosítja. *Fertő és Forgács* a magyar élelmiszerláncok vállalatainak növekedési lehetőségeit elemzi az értékesítésnövekedés mint függő változó, és a menedzseri tapasztalat, felsőoktatási képzettség, vállalati méret, képzett munkaerő, saját finanszírozás, cégéletkor, export- és információs csatorna mint független változók bevezetésével (*Fertő – Forgács, 2012*).

Az élelmiszer-ipari ágazaton belül indokolt a tejfeldolgozás jelentőségének és a tejipari alágazatban működő vállalatok versenyképességének vizsgálata is. A KSH-adatok alapján összeállított minisztériumi jelentés szerint (*VM, 2012*) a tejfeldolgozó szakágazat részesedése a teljes élelmiszeripari termelési értékéből folyó áron 2008., 2011. és 2012. évek tekintetében: 11; 9,5 és 9%. A tejszekort jellemző átlagos exportráta 2012-ben 15,7%, ami 40%-a az élelmiszergyártás egészére jellemző kiviteli aránynak.

A vezető magyarországi társaságok 2011-es és 2012-es árbevételi listáján a tejtermék gyártása főtevékenységgel rendelkező vállalatok száma az élelmiszer-ipari vezető vállalatok számának mintegy 10%-a. Az is tény azonban, hogy míg az 500 árbevételi rekorder között mindkét évben található 4-5 tejipari feldolgozó vállalat, addig az adózott nyereség alapján összeállított listán már csak egyetlen vállalat szerepel ebből az iparágból. A tejipari feldolgozó vállalatok pénzügyi pozíció alapuló versenyképesség-elemzésének fontosságára e kezdeti érdekesség is felhívja a figyelmet.

A tejvertikum és feldolgozás sajátosságaival, a szektor vállalatainak mikro- és makrokörnyezetével, valamint a tejfeldolgozó társaságok gazdálkodási jellemzőivel foglalkozó tudományos szakpublikációk közül kiemelkedőek *Popp* és szerzőtársainak tanulmányai. Többek között *Gorton és Guba 2001*-es, valamint *Popp et al. 2004*-es

munkájára hivatkozik *Vágó 2005*-ben megjelent tanulmánya is a magyarországi tejpiac várható alakulásáról. Vágó elsősorban a nyerstej árának várható alakulását becslé az EU tejpiaci szabályozásának tükrében, de *Kartali 2004*-re hivatkozva hangsúlyozza a hazai tejfeldolgozó ipar vállalatainak koncentrációját, amit az értékesítési árbevételek vállalati arányaival illusztrál. Kimutatása szerint 1998-ban és 2002-ben az árbevétel alapján vezető 10 nagyvállalat az összes vállalat árbevételéből 63,5%-kal, valamint 78,2%-kal részesedett. Ez az iparágon belüli jelentős mértékű árbevétel-koncentráció, valamint az ezzel járó erős verseny szintén kutatásunk relevanciáját és fontosságát támasztja alá.

Popp et al. 2009-es tanulmányában összefoglalja a versenyesélyek javításának lehetőségeit a magyar élelmiszeriparban. A szerzők külön fejezetben elemzik a tejszektor problémáit és jellegzetességeit. A tejfeldolgozásra vonatkozó legfontosabb megállapításuk az alábbiakban összegezhető. Az 50 tejfeldolgozó céget 2009-ben továbbra is magas koncentráció jellemzi, a kapacitások kihasználtsága alacsony, és csekély az együttműködés a hazai feldolgozók között a racionális munkamegosztás területén. A tejpiacot nagyfokú rugalmatlanság jellemzi: sem a termelők, sem a feldolgozók nem tudnak megfelelő gyorsasággal reagálni a piaci változásokra. A feldolgozók termelőkkel szembeni alkupoziója – a több tíztől több százig terjedő beszállító céggel fenntartott kapcsolat miatt – viszonylag erős, és főleg a kisebb társaságok esetén jellemző, hogy partnernek is tekintik a termelőket. A tanulmány – szemben a korábbi, piaci részesedéscélú preferáló magatartással szemben – az eredménynövelési célt jelöli meg a vállalati stratégia aktuális irányzataként, a vállalat társítja a profiltisztítási és hatékonyabb kapacitáskihasználási, valamint termékfejlesztési, kisserelési és csomagolási célokat. A termékinnováció és a technológiai háttér esetében a szerzők az

európai versenytársaktól történő lemaradást emelik ki (*Popp et al., 2009*).

Popp és munkatársai 2010-ben megjelent publikációja a tejvertikum versenypozíciójának gyengülését vizsgálja és a folyamatok okait kutatja. A magyarországi tejpiac és a tej és tejtermékek külkereskedelmi szerkezetének részletes áttekintése után az elemzés a tejkvóta fokozatos emelésének lehetséges hatásait mutatja be. A feldolgozásra vonatkozóan a szerzők újra hangsúlyozzák a vállalati koncentráció magas mértékét, azonban a korábbi *Vágó*-tanulmánytól eltérően nem az értékesítési árbevétel alapján, hanem a felvásárlásokhoz képest határozzák meg az értékeket: „az AKI és a KSH 2007. évi adatai alapján a legnagyobb cég 30% körüli, az öt legnagyobb feldolgozó 70% körüli, míg a tíz legnagyobb vállalat 80% feletti részarányt képviselt a felvásárlásból”.

A tejfeldolgozó ipari vállalatok – aktuális, utóbbi évekre jellemző – koncentrációjának foka és a piaci verseny erőssége a tanulmányunkban használt vállalati minta alapján jól szemléltethető.

Az *Opten* céginformációs adatbázist felhasználva megállapítható, hogy 2010 óta folyamatosan több mint 100 „tejtermék gyártása” főtevékenységgel rendelkező vállalat van Magyarországon, és ezek közül körülbelül 30 társaság rendelkezik stabilan 100 millió forint feletti értékesítési árbevétellel. A vállalatok közül 20 társaság rendelkezik 100 millió forint feletti alaptőkével (jegyzett tőke), és csupán 15 vállalatnak van 250 millió forint feletti alaptőkeszintje. Az alaptőkét és a 2010-es árbevétel szintet együttesen vizsgálva megállapítható az is, hogy az előbbi 15 vállalat teljes árbevétel szintje 204 milliárd forint, és az árbevétel szerint első 5 vállalat összegzett bevétel szintje a 204 milliárd forintos érték 70%-át is meghaladja. Ezek az adatok előrevetítik a *Vágó (2005)* és *Kartali (2004)* nyomán az árbevétel alapján kalkulált és az elmúlt évekre is érvényes magas fokú piaci

I. táblázat
Az iparági árbevétel-koncentráció mértéke a magyarországi tejiparban
(M. e.: forint)

Elemzési szempont	Árbevétel, 2011	Árbevétel, 2012
I. Teljes minta (2011: 104 vállalat, 2012: 115 vállalat)	249 milliárd	262 milliárd
II. 250 millió Ft alaptőkeérték feletti társaságok (15 vállalat)	209 milliárd	218 milliárd
Koncentráció II.II., %	84%	83%
III. Árbevétel alapján vezető társaságok (5 vállalat)	146 milliárd	150 milliárd
Koncentráció III.III., %	70%	69%
Koncentráció III.II., %	59%	57%
IV. Árbevétel alapján vezető és diverzifikált termékszerkezettel rendelkező társaságok (7 vállalat)	119 milliárd	126 milliárd
Koncentráció IV.III., %	57%	58%
Koncentráció IV.II., %	48%	48%

Forrás: saját számítás az Opten céginformációs rendszer adatai alapján

koncentrációt, melyet további vizsgálatainkkal az 1. táblázat adataival igazolunk.

Az elmúlt két évben a tejfeldolgozó vállalatok száma alig változott, és a teljes iparág, valamint az 1. táblázatban kiválasztott társaságok szegmensei által előállított értékesítési árbevétel átlagosan körülbelül 4-5%-kal növekedett. Az árbevétel-változás azonban nem feltétlenül jelent volumennövekedést, hanem származhat az értékesített termékek árának emelkedéséből is (melynek fő oka az alapanyagár növekedése). A kiválasztott vállalatcsoportok elmúlt két évre vonatkozó koncentrációs arányai a növekedési ráták hasonlósága miatt gyakorlatilag azonos értékűek, és teljes mértékben megerősítik a korábbi kutatások (Vágó, 2005; Popp *et al.*, 2009; Popp *et al.*, 2010) eredményeit.

Látható, hogy az alaptőke alapján vezető 15 vállalat által elért árbevétel mindkét vizsgált évben több mint 80%-át teszi ki a teljes iparági árbevételnek. Az árbevétel alapján vezető társaságokat elemezve pedig megállapítható, hogy az 5 legmagasabb értékkel rendelkező vállalat megközelítőleg 70%-os árbevétel-részesedéssel rendelkezik az előbbi 15 társaság aggregált árbevételéhez képest, míg közel 60%-os arányt mutat a teljes mintához viszonyítva. Ez az 5 cég egyben az alaptőke alapján vizsgált szegmensnek is része.

Elemzésünk során a továbbiakban azt is fontos szempontnak tekintettük, hogy az általunk használt minta vállalatai versenytársaknak tekinthetők legyenek, ezért figyelembe vettük a termékszerkezetet is. Kiválasztottuk a diverzifikált termékszerkezettel rendelkező, magas alaptőkéjű és magas árbevétellel rendelkező társaságokat. Ez azért volt fontos, mert az előbbi 5 cég esetében az egyik elsősorban tej, tejitalok és tejföl, valamint egy másik kizárólag joghurtfélék gyártásával foglalkozik. Az így beazonosított 7 vállalat mindkét évben közel 50% árbevétel-részesedéssel rendelkezik a teljes mintához képest, továbbá az árbevétel alapján vezető 15 társaság teljes bevétel szintjének több mint 56%-át jeleníti meg.

A bemutatott adatok alapján a tejfeldolgozó társaságok körében a magas fokú piaci koncentrációt jelenleg is igazoltnak tekinthetjük, következésképpen az erős vállalati versenyhelyzet elemzése is indokoltá válik.

MINTAVÁLASZTÁS ÉS HIPOTÉZISEK

A tanulmány előző részében bizonyított iparági árbevétel-koncentrációt részletes adatokkal is alátámasztjuk. Bemutatjuk a magas alaptőkével rendelkező és magas ár-

2. táblázat

Vezető magyarországi tejfeldolgozó társaságok árbevétele, termékstruktúrája és tulajdonlása

(M. e.: millió forint)

Vállalat	Minta	2010	2011	2012	Tevékenység	Tulajdonlás
1	A	37 248	35 861	40 147	diverzifikált	vegyes
2	–	33 630	31 876	32 667	tej, tejtjal, egyéb	termelői
3	–	28 976	28 935	27 655	joghurtfélék	külföldi
4	B	29 416	28 740	26 329	diverzifikált	külföldi
5	C	17 046	21 069	23 443	diverzifikált	magyar
6	–	15 528	15 825	18 630	sajtok	vegyes
7	D	12 728	15 558	16 634	diverzifikált	külföldi
8	E	6 520	7 959	8 487	diverzifikált	magyar
9	F	7 581	7 071	7 795	diverzifikált	magyar
10	–	5 986	6 144	5 728	sajtok	külföldi
11	G	3 273	3 459	3 985	diverzifikált	magyar
12	–	2 289	2 867	2 400	diverzifikált	vegyes
13	–	1 229	1 504	1 490	diverzifikált	magyar
14	–	2 028	1 523	1 334	sajtok	külföldi
15	–	404	1 084	1 208	diverzifikált	vegyes
Összes árbevétel		203 884	209 477	217 933		

Forrás: Saját összeállítás az Opten rendszer és az e-beszamolo.kim.gov.hu adatai alapján

bevételt realizáló társaságok utóbbi 3 évre vonatkozó árbevételadatait és meghatározzuk az elemzett vállalati minta összetételét. A gazdasági válsággal összefüggő legfontosabb vállalati gazdálkodási jellemzők tükrében megfogalmazzuk kutatási hipotéziseinket.

A 2. táblázatban a 250 millió forint feletti jegyzett tőkével rendelkező „tejtermékek gyártása” főtevékenységű vállalatok árbevételét, termékstruktúráját és tulajdonlását részletezzük.

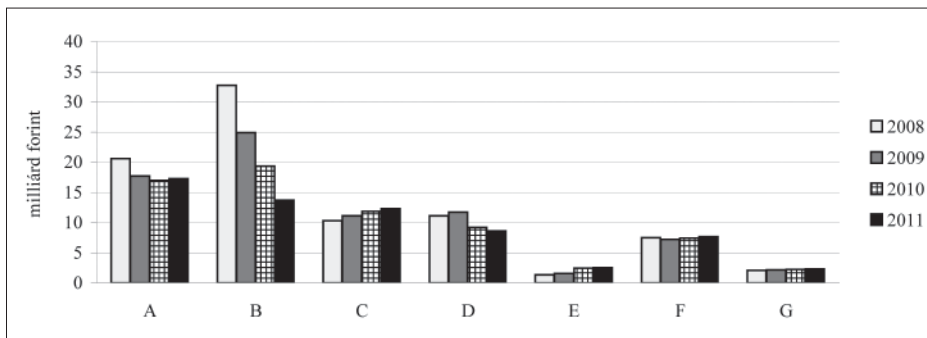
A 2. táblázatban a vállalati sorrendet a 2012. évi árbevételadatok alapján tüntettük fel. Elemzési mintánkba azt a 7 diverzifikált termékstruktúrával rendelkező vállalatot vontuk be (a vállalatok neve helyett az A-G jelölést használtuk), melyek árbevétel szintje az éves 3 milliárd forintot tartósan meghaladta. Megállapítható, hogy a minta egy vegyes, két külföldi tulajdonlású és négy 100%-ban magyar tulajdonban lévő társaságot tartalmaz, így

kutatásunk a magyar tulajdonú vállalatok nemzetközi versenykörnyezetben történő helytállásának, pénzügyi pozíció-megtartási képességének vizsgálatát is magában foglalja. Magyarazatot igényel a második legnagyobb árbevétel szinttel rendelkező vállalat mintából történő kihagyása. Ennek a társaságnak a piaci helyzetét speciálisnak tekintettük: egyrészt az egyetlen termelői tulajdonban lévő vállalatcsoport (120 taggal), másrészt termékei elsősorban tej, tejtjalok és tejföl, valamint a bevásárolt vállalatokhoz képest szűkebb körű diverzifikált termékcsalád.

A mintatársaságok további fontos gazdálkodási jellemzőit az 1–5. ábrák és a 3. táblázat segítségével még részletesebben ismertetjük. Az ábrákon és a táblázatban a mintavállalatok 2008–2011 időszakra vonatkozó mérlegfőösszeg és kötelezettségek, valamint üzemi-üzleti tevékenység eredménye (ÜTE), adózott eredmény és működési cash flow-adatait foglaljuk össze. Az adatsor

1. ábra

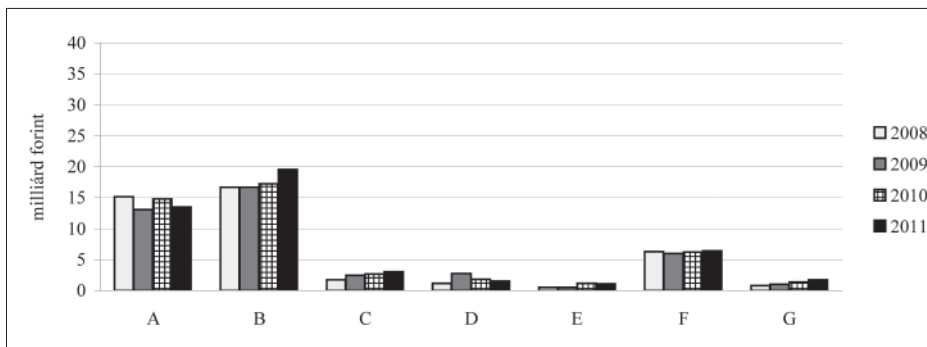
A minta vállalatainak mérlegfőösszeg-alakulása 2008–2011 intervallumban

Forrás: saját összeállítás az éves beszámolók alapján

2. ábra

A minta vállalatainak kötelezettségérték-alakulása 2008–2011 intervallumban

Forrás: saját összeállítás az éves beszámolók alapján

3. táblázat

A minta vállalatainak kötelezettség-részaránya a mérlegfőösszeghez képest (M. e.: %)

Kötelezettség- gék aránya	2008	2009	2010	2011
A	73,7	73,9	87,1	78,1
B	51,0	67,0	89,3	142,4
C	16,6	22,0	22,5	24,6
D	10,7	23,4	19,8	17,7
E	36,1	30,8	47,0	43,2
F	84,6	83,4	84,5	84,4
G	38,4	45,8	61,2	76,4

Forrás: saját összeállítás az éves beszámolók alapján

felhasználásával megfogalmazzuk kutatási hipotéziseinket, melyek az alábbi fő kérdés

köré szerveződnek. „Hogyan jellemezhető a gazdasági válság utáni időszak vállalati versenyképességének alakulása a vizsgált iparágban, a vezető társaságok pénzügyi pozíció változásának tükrében?”

Az 1. és 2. ábra, valamint a 3. táblázat alapján is látható, hogy a vállalatok többsége jelentős mértékű kötelezettséghányaddal rendelkezik, ami a tőkeerős gazdálkodást mindenképpen megnehezíti. Továbbá az eladósodottsági értékek időszora általában növekvő (ezáltal kedvezőtlen) trendet jelez, és 2011-re 3 társaság kivételével 70% fölötti, nagyon magas értéket mutat. Az elfogadható kötelezettségarányal gazdálkodó cégek értékeit dőlt betűvel kiemeltük. Fontos hangsúlyoznunk, hogy természetesen nem

mellékes a kötelezettségek belső szerkeze-
te mellett az sem, hogy milyen értékben
és arányban vannak jelen hosszú és rövid
lejáratú hitelek, kapcsolt vállalkozással
szemben fennálló kötelezettségek, illetve
szállítói tartozások.

Kutatásunk során megállapítottuk, hogy
az árbevétel és mérlegfőösszeg alapján ve-
zető két társaság (A és B) magas – több
milliárd és több tíz milliárd forint értékű –
hosszú lejáratú kötelezettségállománnyal
és ezek teljes kötelezettségállományon
belüli szintén magas – 50% és 75% felet-
ti – részarányával rendelkezik, és a hosszú
lejáratú kötelezettségeken belül a kapcsolt
vállalkozással szemben fennálló kötelezett-
ségek dominálnak. E két vállalat esetében
a kapcsolt vállalkozással szemben fennál-
ló hosszú lejáratú, valamint a szállítókkal
szembeni rövid lejáratú kötelezettségeken
kívül fennálló más kötelezettségtípusok
nagyságrendje és aránya is elhanyagolha-
tó.

A minta két másik, magas eladósodott-
sági hányaddal rendelkező cége (F és G)
esetében a rövid lejáratú kötelezettségek
értéke és részaránya a meghatározó. Ez F
társaságnál súlyos finanszírozási problémát
is okoz, hiszen több milliárd forint értékű
banki hiteltartozása van, míg G vállalat-
nál a helyzet kedvezőbb, mert a növekvő

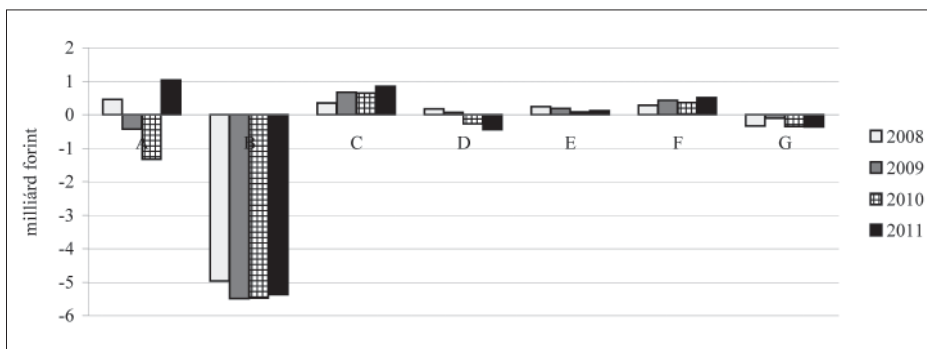
kötelezettségállomány nagy része kapcsolt
vállalkozással szembeni tartozás.

A maradék három, kedvezőbb tőkeszer-
kezettel rendelkező vállalatnál (C, D, E) a
szállítói tartozások és az egyéb rövid lejá-
ratú kötelezettségek a meghatározók.

A minta vállalatainak összességére vo-
natkozóan kijelenthető, hogy A és B kivé-
telével a kötelezettségszerkezetet átlagosan
80% feletti részarányban a rövid lejáratú
kötelezettségek uralkodnak, a banki hitelfinan-
szírozás egy cég kivételével gyakorlatilag
nincs jelen a tőkeszerkezetben, és a beru-
házási és fejlesztési hitelek sem jelennek
meg a finanszírozásban, F esetét kivéve,
ahol a banki hitelek miatt a fejlesztés – mint
kényszer – a piacon maradás egyik fon-
tos feltételeként jelenik meg. Kimutatható
tehát, hogy a vizsgálati minta esetében
a legmeghatározóbb kötelezettségszer-
kezeti elemek: a rövid és hosszú lejáratú
kapcsolt vállalkozással szemben fennálló
kötelezettségek, a szállítói tartozások és az
egyéb rövid lejáratú kötelezettségek. Ez az
eredmény alátámasztja *Popp et al. (2009)*
korábbi megállapítását, miszerint az inno-
váció és a technológiai háttér fejlesztése
nem tartozik a tejfeldolgozó társaságok
általános stratégiai céljai közé.

A továbbiakban a nyereség és a működési
pénzáram alakulásának adatait tekintjük át.

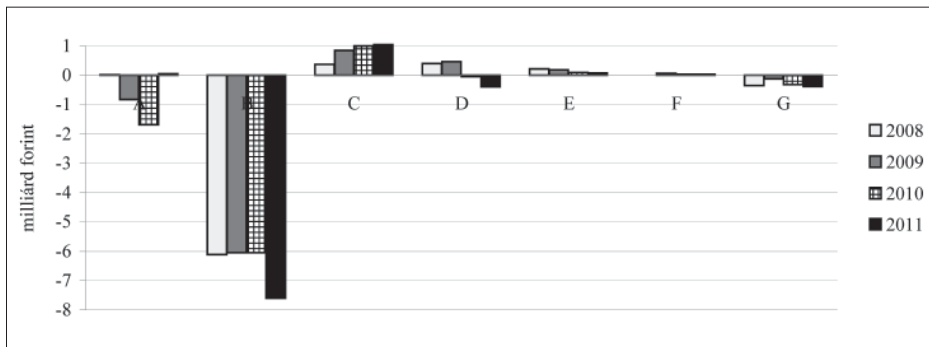
3. ábra
A minta vállalatainak üzemi, üzleti tevékenység eredményének alakulása
2008–2011 intervallumban

Forrás: saját összeállítás az éves beszámolók alapján

4. ábra

A minta vállalatainak adózoteredmény-alakulása 2008–2011 intervallumban

Forrás: saját összeállítás az éves beszámolók alapján

Az elemzett vállalatok nyereség alakulása nagyon gyenge. A vizsgált időszak alatt egyetlen vállalat (C) volt képes pozitív szinten tartani, és ezzel egy időben folyamatosan növelni is az eredményét mind az üzemi-üzleti tevékenység eredmény, mind adózoteredmény-szinten. Ez a tény azonban megkérdőjelezi Popp et al. (2009) korábbi állítását, mely szerint a tejfeldolgozó társaságoknál – szemben a korábbi, piaci részesedésnövelést preferáló magatartással – az eredménynövelési cél jelenik meg a vállalati stratégia aktuális irányzataként. Ez az állítás már csak azért is kérdéses, mert a mintába választott meghatározó piaci szereplők az árbevételüket – egy társaság (B vállalat)

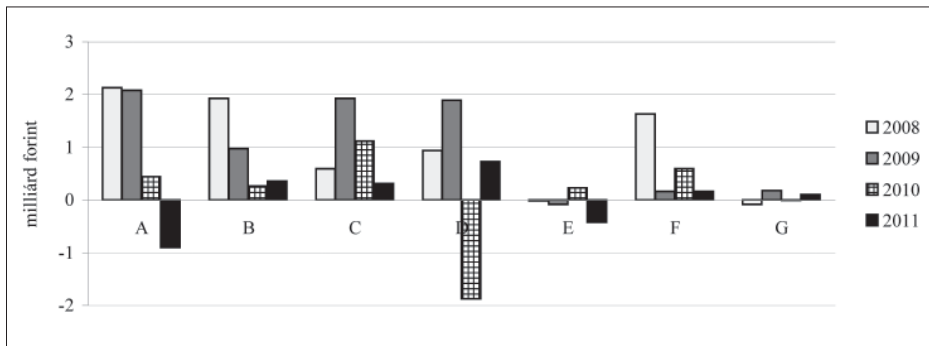
kivételével – növelni tudták a 2. táblázat adatai szerint.

Fontos tehát elemeznünk a vállalkozások pénzgeneráló képességét is, melyhez az operatív cash flow- (OCF) adatokat vettük górcső alá (5. ábra). A nem nyereséges vagy esetenként veszteséges működés nem okoz túl nagy problémát abban az esetben, ha az üzleti év folyamán a működéshez kapcsolódó összes megtörtént gazdasági eseményhez kapcsolódó ténylegesen beáramló pénz és ténylegesen kifizetésre kerülő pénz egyenlege megfelelően magas értékben pozitív, sőt a vizsgált intervallum alatt esetleg még növekvő is.

Az 5. ábra alapján látható, hogy a működési cash flow-adatok időszora sem kedvező.

5. ábra

A minta vállalatainak operatív cash flow-alakulása 2008–2011 intervallumban

Forrás: saját összeállítás az éves beszámolók alapján

Előfordulnak elfogadhatóan magas értékek, de jellemzően csak az időintervallum első felében. A 2010-es és 2011-es adatokat tekintve csak B, C és F vállalatok voltak képesek mindkét évben pozitív értéket realizálni. Ezeket a társaságokat részletesebben elemezve – az operatív cash flow-t a kötelezettségek értékével osztva – csak C esetében értékelhető megfelelőnek a ráta: B adatai az utolsó két évre rendre: 1,5 és 1,8%; C adatai: 42,1 és 10,6%; F adatai: 9,6 és 2,5%.

Összességében megállapítható tehát, hogy a mintában szereplő vállalatok a különböző szintű eredmények és a működésből származó pénzgenerálás tekintetében sem mutatnak kedvező helyzetképet. Mindhárom vizsgált esetben csupán a C vállalat értékeit tekinthettük verseny társaihoz képest kedvezőbb pozíciójúnak.

A 2008-as gazdasági válság fogyasztói oldalról, a fizetőképes kereslet alakulásán keresztül az árbevételt, a nyereséget és a vállalati fizetőképességet befolyásolta. A szállítói oldalhoz kapcsolódó és termelői szempontból a legfontosabb kedvezőtlen hatás pedig a már korábban említett folyamatosan növekvő alapanyagár okozta gazdálkodási kényszerhelyzet, mely szintén befolyásolja az árbevétel, a nyereség és a fizetőképesség alakulását. Az alapadatok elemzése után – a válságot követő időszakon belül – a mintában szereplő vállalatok gazdálkodásának és pénzügyi pozíciójának részletes vizsgálatához, az előbbi szempontok mentén, az alábbi kutatási hipotéziseket fogalmaztuk meg.

1. Hipotézis: A minta vállalatainál kimutathatóak a likviditási problémák, és ez a pénzügyi mutatók (gyors likviditás, eladósodottság, működési cash flow/kötelezettségek) értékeinek alakulásából is tesztelhető. Az erős piaci verseny a fizetőképesség megőrzésének kényszerével hat, a fizetőképesség javítása nem feltételezett, mert véleményünk szerint a versenyben maradás, a pozíció megőrzése és ehhez a források folyamatos biztosítása általában

csak a kötelezettségek növelésével valósítható meg.

2. Hipotézis: A társaságok a rövid távú fizetőképesség biztosítása érdekében a rövid távú logisztikai, forgótőkemenedzsment-folyamatokat szabályozzák (*Demeter – Szász, 2012*), hatékonyabb működésre törekednek. Azt várjuk, hogy mindez a pénzciklus értékének csökkenésében nyilvánul meg.

3. Hipotézis: A fizetőképesség és a piaci pozíció megőrzésére fordított erőfeszítések még a 4 éves időintervallum alatt sem teszik lehetővé a fejlesztéseket. Az alacsony beruházási tevékenység továbbra is jelentős problémája az iparágaknak (*Popp et al., 2009; Balaton, 2012*).

4. Hipotézis: A hazai versenykörnyezetben létezik magyar tulajdonú, pénzügyi pozíciója alapján versenyképes társaság. Az előzetes elemzések alapján azt feltételezzük, hogy a C vállalat a versenyképesség szakirodalmi pénzügyi mérési paraméterei szerint is vezető helyet foglal el a magyarországi mintavállalatok között.

MÓDSZERTAN ÉS VERSENYHELYZET-ELEMZÉS

Hipotéziseink tesztelése érdekében először a vállalati versenyképességre vonatkozó szakirodalmi háttérrel szükséges összegeznünk. Az elméleti eredmények felhasználásával kezdetben egyszerűbb, a vállalati versenyképesség definíciója szerint összeállított pénzügyi adatsor-összehasonlítást végzünk, majd kialakítunk egy önálló, pénzügyi mutatók alkalmazásán alapuló elemzési keretet. A továbbiakban, feltételezéseink tesztelésére a két módszer közös eredményeit használjuk fel.

„A versenyképességet nem lehet általánosságban értelmezni” – utal erre *Gór (2013)* is *Pupos és Demeter (2011)* tanulmányát felhasználva. A szerzőpáros javaslata alapján az alábbi tényezőket szükséges rögzíteni: a versenyképesség dimenzióját, a versenyképesség tényezőit és a versenyképesség mérőszámait.

A versenyképességgel foglalkozó szakpublikációk jelentős része nem az általunk részletesen bemutatni kívánt vállalati versenyképességet állítja középpontba, hanem makrogazdasági nézőpontból (a közgazdaságtani megközelítést felhasználva) vizsgálódik, és a nemzetgazdaságok vagy országok, illetve régiók vagy területi egységek versenyképességére fókuszál. *Somogyi (2009a)* alapján ezen a területen kiemelhető *Adam Smith, Ricardo*, illetve *Heckscher és Ohlin* munkássága, akik – az abszolút előny, majd a komparatív előny, végül a tényezőellátottság fogalma segítségével és ezek összefüggéseire visszavezetve – nemzetgazdaságokra értelmezték a versenyképességet. *Aiginger* ugyancsak makroszinten határozta meg a versenyképességet, továbbá a *World Economic Forum* definíciója is ezt a dimenziót használja. A porteri irányzat (*Porter, 1979, 1990, 2001, 2008 in Márkus, 2011*) az iparági és menedzsment-nézőpontú versenyképességi elemzések fontosságát hangsúlyozza – a korai munkákban a termelékenységre koncentrálna, majd a versenytársakkal szembeni kompetitív előnyöket kiemelve –, és ezek elméleti megközelítéseit fejleszti. A vállalati, iparági, nemzetgazdasági szinteken értelmezett versenyképesség összekötésére először *Czakó (2000)* tesz kísérletet a versenyképesség 4 tényezője (hosszú távú eredményes működés feltételei, legfontosabb érintett csoportok, legnagyobb kockázatot vállalók, kihez/mihez képest) mentén. Az általa használt gazdálkodástudományi megközelítés képezi a későbbiekben a vállalati (mikro)szintű versenyképességi elméleti és gyakorlati vizsgálatok alapját. A szerző szerint, az előbbi tényezők mentén, a nyereséges működés és a változásoképesség a hosszú távú eredményes működés legfontosabb feltétele; a vállalat, a menedzsment és az alkalmazottak a legmeghatározóbb érintettek; a tulajdonosok vállalják a legnagyobb kockázatot, és mindezt a versenytárs hazai és nemzetközi vállalatokkal történő

összehasonlításban érdemes vizsgálni. A vállalati nyereség, a cash flow és a megtérülési követelmények, mint a vállalati versenyképességgel szorosan összefüggő pénzügyi kritériumok, már ebben a munkában is közvetlenül megjelennek.

A vállalati versenyképesség és a pénzügyi nézőpont, valamint a mérhetőség problémája a további kutatásoknak is meghatározó eleme. *Pitti (2002)* tanulmányában a vállalati versenyképesség kritériumai csak kismértékben bővülnek az előbbi Czakó-definícióhoz képest. *Pitti* szerint azok a vállalatok versenyképesek, melyek képesek hozzájárulni a nemzetgazdasági szintű teljesítmények növekedéséhez (pozitív és folyamatosan növekvő nyereség mellett), érzékelik a változásokat, ezekhez megfelelően alkalmazkodnak, ezáltal hosszú távon működőképesek maradnak; továbbá igazodnak a fogyasztói igényekhez, de képesek formálni is azokat.

Egy versenyképes termékeket gyártó vállalat akkor tudja megőrizni vagy javítani kedvező versenypozícióját, ha aggregált profitrátája és piaci részesedése nem marad el a versenytársak hasonló adataitól. *Gór (2013)* megállapítását idézve: „A versenyképességnek tehát része a hosszabb távú növekedés, fejlesztés, az üzemméret növelése vagy megtartása.”

Chikán és Czakó (2005) a korábbi tanulmányokat a társadalmi felelősség normáinak betartása kritériummal egészíti ki, valamint megfogalmazza, hogy „ezen versenyképesség feltétele, hogy a vállalat legyen képes a környezeti és a vállalaton belüli változások érzékelésére és az ezekhez való alkalmazkodásra a versenytársaknál tartósan kedvezőbb piaci versenykritériumok teljesítésével” (idézi *Somogyi, 2009a*).

Somogyi (2009b) összegző értékelésében a következő tényezőket emeli ki a vállalatok versenyképességének meghatározásához:

– versenyképes termékek előállítására és értékesítésére;

– tartósan nyereséges működés;
 – jelenlegi piacain állandó vagy növekvő részesedés, új piaci szegmensekben piaci pozíció szerzése, megtartása vagy növelése;
 – a külső és belső környezetben bekövetkező változások észlelése és ezekre proaktív vagy utólagos reagálási képesség;
 – elegendő és megfelelő minőségű erőforrás megléte a részesedési és jövedelmezőségi követelmények teljesítéséhez;
 – piacbővítési és piacintegrálási szándék a nemzetköziesedés érdekében.

Pupos és Demeter (2011) szerint, melyet *Gór (2013)* idéz: „a versenyképesség a piaci versenyzésre való képességet jelenti, ami a piaci pozíciószerezésben, és tartós helyzetállásban jelenik meg. Ennek helyzetét/az elért helyzetet, alapvetően a piaci részesedés mértéke, a jövedelmezőség növelése, az üzleti sikeresség méri, illetve jelezi.”

A feldolgozott szakirodalmak alapján belátható, hogy mindegyik vállalati versenyképesség-definícióban közvetlenül

vagy közvetetten, de megjelenik a pénzügyi dimenzió, ezáltal a mérés igénye. Az öszszegyűjtött meghatározások közös pontjai mentén az alábbi pénzügyi kritériumokat emeljük ki saját elemzésünk alátámasztásához:

– piaci részesedés (árbevétel);
 – nyereségesség (üzemi, üzleti tevékenység eredménye és adózott eredmény);
 – tartós, hosszú távú működőképesség (operatív cash flow);
 – változásokra történő reagálási képesség, versenyképes termékek, fogyasztói igények, piacbővítés, versenytársaknál kedvezőbb piaci pozíció (a fenti pénzügyi kritériumok együttese kiegészítve a fejlesztések mértékével: a beruházási és fejlesztési hitelek, valamint a befektetési cash flow [BCF] értékével).

A 4. táblázatban közöljük a mintában szereplő vállalatok és a mintaátlagok értékeinek alakulását a fenti pénzügyi paraméterekre vonatkozóan, a 2008–2011 időintervallum 4 éves adatsorának átlagát

4. táblázat
A vállalati versenyképesség definíciójának megfeleltethető pénzügyi kritériumok értékeinek alakulása 2008–2011 intervallumban

(M. e.: millió forint)

Vállalat	A		B		C		D	
	átlag	2011	átlag	2011	átlag	2011	átlag	2011
Árbevétel	38 525	35 861	30 896	28 740	17 689	21 068	13 492	15 558
ÜTE	-610	44	-6 458	-7 609	816	1 044	103	-401
Adózott eredmény	-68	1 034	-5 328	-5 367	629	840	-118	-446
OCF	937	-897	879	356	990	318	422	726
Beruházási hitelek	0	0	0	0	32	17	0	0
BCF	-488	-466	-595	-398	-573	-709	-478	-386
Vállalat	E		F		G		Mintaátlag	
	átlag	2011	átlag	2011	átlag	2011	átlag	2011
Árbevétel	6 477	7 959	9 422	7 070	3 183	3 459	17 098	17 102
ÜTE	147	85	34	32	-288	-376	-893	-1 025
Adózott eredmény	157	115	395	509	-287	-356	-660	-524
OCF	-74	-421	636	161	47	102	548	49
Beruházási hitelek	78	142	325	515	130	103	81	111
BCF	-230	-98	-742	-201	-143	-135	-464	-342

viszonyítva a 2011-es értékhez. Visszautalunk arra, hogy az árbevétel, a különböző nyereségszintek és az operatív cash flow évenkénti alakulását korábban részletesen is bemutattuk ábrák segítségével, így ezek az információk együttesen szolgáltatnak majd alapot a megfelelő következtetések levonásához.

A vizsgált vállalatok átlagos és 2011-re vonatkozó árbevétele nem mutat túl nagy eltérést. A és B kis csökkenés mellett megőrzi vezető piaci részesedését, C (az egyedüli kivételként) képes nagymértékű árbevétel- és piacirészesedés-növelésre, D, E és G megtartja korábbi pozícióját, míg F veszíti piaci részesedéséből. A mintaátlag gyakorlatilag konstans árbevétel szintet mutat. A nyereségségesség tekintetében a mintavállalatokat gyenge teljesítmény jellemzi. Az ÜTE és az adózott eredmény együttes növelését csak A és C tudta megvalósítani, és általánosságban az eredmények csökkenése tapasztalható. A mintaátlagértékek kedvezőtlenek, de célszerű hangsúlyozni, hogy ennek fő oka B vállalat hatalmas veszteségének átlagra gyakorolt torzító hatása. Az OCF-értékek – D társaságot kivéve – egyértelműen csökkenőek, következésképpen a szegmens átlagos pénzgeneráló képessége, így a hosszú távú működőképesség megítélése is romlik. A beruházási hitelek értéke – F kivételével – szinte elhanyagolható, és a többi vállalat egyikének esetében sem haladja meg az átlagos árbevétel 4%-át. A befektetési cash flow – C kivételével – csökkenő tendenciát jelez, és az árbevétel szintekhez képest szintén alacsony, pár százalékos arányt képvisel.

Összességében véve megállapítható, hogy a versenyképességi definíciónak megfelelően pénzügyi kritériumok vonatkozásában a szegmens gyakorlatilag állandó árbevétel szint mellett nagyon gyenge teljesítményt realizál az elemzett intervallumban. Egy vállalat komplex teljesítménye tér el jelentősen a versenytársakétól: C képes az árbevétel szint, az ÜTE és az adózott

eredmény együttes növelésére, valamint a mintában a legmagasabb átlagos befektetési cash flow-szinttel rendelkezik, melyet 2011-ben növelni is képes.

Ezek a kutatási részeredmények a versenyképesség mérhetősége problematikájának részletesebb vizsgálatára irányítják figyelmünket. Újabb kutatási kérdés merül fel, miszerint a definíciónak megfeleltethető alapadatok elemzésén túl a pénzügyi mutatók segítségével kaphatunk-e mélyebb, átfogóbb képet – és ha igen, akkor hogyan, milyen rendszerben – a versenyképesség és a pénzügyi pozíció alakulásáról.

A szakirodalomban a vállalati versenyképesség vizsgálatának pénzügyi mutatókkal történő alátámasztására bőven van példa. A nemzetközi szakirodalomban is jelentős, kiemelkedő irányvonal a versenyképesség pénzügyi megközelítése, mely *Kaplan és Norton* munkáihoz köthető (*Márkus, 2011*). A hazai szakirodalomban többféle módszertani megközelítés is megjelent. „A vállalati versenyképesség mérésére alkalmas mutatószámrendszerek, versenyképességi indexek megalkotásában úttörő munkának tekinthető a Versenyképesség Kutató Központ (VKK) – Chikán Attila irányításával kidolgozott – vállalati versenyképességi indexe.” (*Némethné, 2010*) Szintén a VKK-kutatások részét képezi a Versenyben a világgal 2004–2006 tanulmány sorozat, melynek részeként *András és Juhász (2005)*, valamint *Demeter és Matyusz (2006)* is fontosnak tartja a pénzügyi mutatók segítségével történő pénzügyi teljesítményelemzést a versenyképesség értékelésében. Az előbbi tanulmány az eredmény, a saját tőke, a befektetett tőke és az árbevétel különböző mutatóival dolgozik, vizsgálja a forgótőke-menedzsment hatékonyságát, és hangsúlyozza a vállalati szabad cash flow alakulásának értéktérítésre gyakorolt hatását. Utóbbi tanulmány „kimutatta, hogy a vállalatok pénzügyi céljaik között elsőként jelölték meg a likviditás megőrzését, ezután következett a költségek csökkentése, a jó fizetőképesség, valamint

az árbevétel növelése. A kutatás eredményeként kiderült, hogy pénzügyileg azok a cégek sikeresebbek, amelyek a tulajdonosi megtérülésre koncentrálnak” (*Demeter – Matyusz, 2006*).

Somogyi (2009c) egy többdimenziós mérési rendszer bevezetését javasolja, elsősorban kis- és középvállalkozások versenyképességének mérésére. Somogyi Vállalati Versenyképesség Modelljéhez (VVM) kapcsolódó indexe továbbfejleszti *Márkus és szerzőtársai (2008)* Dél-Dunántúli Regionális Versenyképesség Kutatás során alkalmazott versenyképességi indexét. Ezek az indexek már nagyon fejlettek, és integrálják a fogalmi és pénzügyi mérésre vonatkozó megközelítések legfontosabb elemeit.

A pénzügyi mutatószámok versenyképességi célokra történő felhasználása alátámasztható további külföldi szakpublikációk eredményeivel is. *Hatzichronoglou (1996)*, valamint *Depperu és Cerrat (2005)* az árbevétel és a jövedelmezőség mérését hangsúlyozza, míg *Herrmann (2008)* a likviditást, a tőkeszerkezetet és a sajáttőkearányos nyereséget (*return on equity, ROE*) vizsgálva elemezte a versenypozíciót.

Látható tehát, hogy a témában született tanulmányok az egészen egyszerűtől a kifinomult, többdimenziós módszertanig a

pénzügyi mutatókkal történő mérés széles tárházát vonultatják fel.

Kutatásaink során, felhasználva az előbbi tanulmányok eredményeit, egy – a céljainkhoz illeszkedő és a hipotéziseink tesztelésével összhangban lévő – viszonylag egyszerűbb, önálló elemzési keretet alakítottunk ki.

A fizetőképesség méréséhez a gyors likviditás, a kötelezettség/összes eszköz (azaz eladósodottság), az OCF/rövid lejáratú kötelezettségek és OCF/kötelezettségek, továbbá a pénzciklus értékének alakulását vizsgáltuk az elemzési időintervallumban. A kiválasztott mutatók esetében arra törekedtünk, hogy azok gazdaságilag egyre tartalmasabban fejezzék ki a fizetőképesség alakulását. Ezáltal a felsorolt mutatók először a mérleg-fordulónapokra vonatkozóan mutatnak helyzetképet, majd az OCF-értékek felhasználásával már időszakokra vonatkozó információkhoz jutunk, és végül a pénzciklus segítségével a forgótőke-menedzsmenthez kötődő logisztikai folyamatok alakulásának egészéről vonhatunk le következtetéseket. A pénzciklust a szakirodalmi egységes definíció alapján kalkuláltuk: készletezési időszak + vevő követelések beszedési időszaka – szállítói kötelezettségek tartozási időszaka. A jövedelmezőség elemzéséhez a DuPont-összefüggés csúcs-

5. táblázat

**A mintavállalatok kiválasztott pénzügyi mutató átlagainak alakulása
2008–2011 intervallumban**

Pénzügyi mutatók	A mintavállalatok adatainak átlagai			
	2008	2009	2010	2011
Gyors likviditás	2,11	1,64	1,28	1,21
Kötelezettség/összes eszköz	0,44	0,49	0,59	0,67
OCF/rövid lejáratú kötelezettség	0,31	0,32	0,15	0,11
OCF/kötelezettségek	0,22	0,25	0,12	0,10
Pénzciklus, nap	–	44,74	36,92	30,54
Adózott eredmény, E Ft	–780 034	–776 855	–992 037	–1 025 844
ROE, %	–4,52	–12,01	–108,47	8,59
OCF, E Ft	1 018 173	1 017 671	1 088 895	49 479
CROE, %	34,03	21,98	17,71	–2,76

Forrás: saját számítás az éves beszámolóik alapján

mutatóját, a ROE-mutatót választottuk ki, és ennek idősoros alakulását összevettük a pénzalapú jövedelmezőség (*cash flow return on equity*, CROE) adataival. A szegmensek érintő folyamatokat egyszerű technikai átlagokkal jellemeztük, a következő fejezetben ezen átlagokhoz képest tudjuk majd értelmezni az egyes vállalatok értékeinek alakulását.

Az 5. táblázatban tehát a mintában vizsgált vállalatok megfelelő adatsoraiknak egyszerű számtani átlagát (egy gazdasági tartalommal nem rendelkező, viszonyítási alapként szolgáló értéksorozat) mutatjuk be. A vállalati adatok esetleges nagy eltéréseiből adódó lehetséges torzítások minimalizálása érdekében a nagyon kirívó értékeket kihagytuk az átlagszámításból.

Az 5. táblázat adatai alapján a mintában található vállalatok teljes szegmensére a fizetőképességi, forgótőke-menedzsmentet jellemző és jövedelmezőségi változások tekintetében egyértelmű folyamatok rajzolódhatnak ki. A gyors likviditással mért rövid távú fizetőképesség csökken, de még normális szinten marad. Az iparági eladósodottsági ráta folyamatosan nő. A működési cash flow beiktatásával számolt, időszakra vonatkozó, ún. dinamikus fizetőképességi adatok egyre kedvezőtlenebb, erőteljesen csökkenő tendenciát mutatnak. A pénzciklus adatsorából azonban úgy tűnik, hogy az

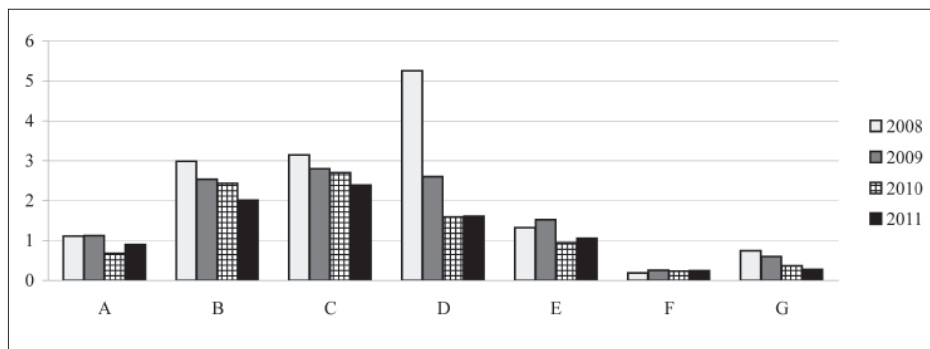
előbbi kedvezőtlen fizetőképességi és tőkeszerkezeti tendencia erőteljes hatást gyakorol a szállító, termelő, vevő kapcsolatok menedzselésére, a logisztikai folyamatok hatékonyabb kialakítására. A pénzciklus dinamikusan csökken, ami a forgótőke-menedzsment hatékonyságának javulását jelzi. A jövedelmezőség alakulása mindkét mutató esetében kedvezőtlen tendenciájú, és különösen az átlagos CROE- (működési cash flow/saját tőke) értékek és azok idősoros alakulása aggasztó az iparág jövője szempontjából.

TOVÁBBI KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Tanulmányunknak ebben a részében a pénzügyi mutatókkal történő versenyképesség mérését folytatjuk oly módon, hogy az előbbi átlagos értékekhez viszonyítjuk az egyes vállalatok értékeit. A következő ábrák segítségével bemutatjuk a fizetőképesség, a forgótőke-menedzsment és a jövedelmezőség mintavállalatonkénti idősoros alakulását, majd ezt követően értékeljük a vállalatok helyzetét egymáshoz és a mintaátlaghoz képest.

A gyors likviditás 5. táblázatban szereplő technikai átlagadatait a 6. ábrán bemutatott teljes mintaadatokat alapján számítottuk ki. Látható, hogy a vállalatok között jelentős eltérések mutatkoznak, és az évenkénti át-

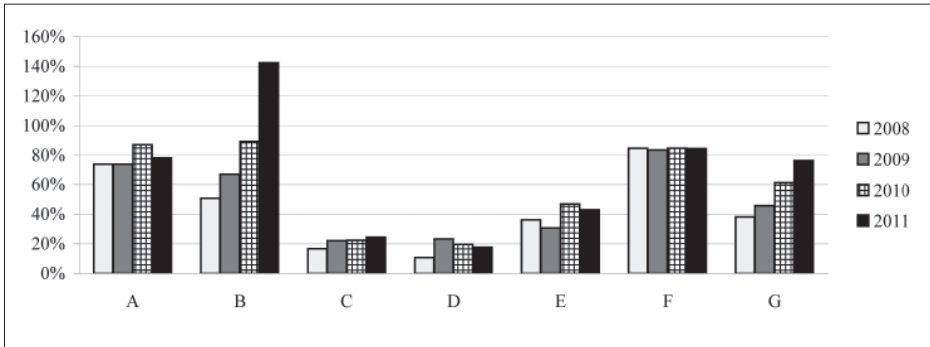
6. ábra
A minta vállalatainak gyorslikviditás-alakulása 2008–2011 intervallumban

Forrás: saját számítás és összeállítás az éves beszámolók alapján

7. ábra

A minta vállalatainak összes eladósodottság alakulása 2008–2011 intervallumban

Forrás: saját számítás és összeállítás az éves beszámolók alapján

lagos szinteket csak 3 társaság: B, C és D képes tartósan meghaladni.

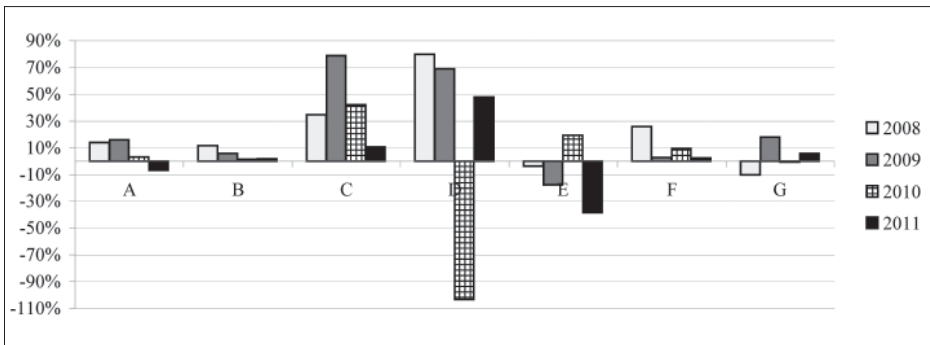
A kötelezettség/mérlegfőösszeg vállalatokénti alakulásának elemzésénél már korábban – a 3. táblázat magyarázatánál – kitértünk a kötelezettségek összetételének részletes vizsgálatára is. Fő momentumként megállapítottuk, hogy F társaság kivételével a banki hitelfinanszírozás nem jellemző a mintára, így az esetlegesen magas értékek nem külső eladósodottságot, hanem főleg kapcsolt vállalkozással szemben fennálló kötelezettséghányadot jeleznek. A 7. ábra, hasonlóan az előző szemponthoz, jelentős vállalatokénti eltérést mutat. A tőke-szerkezet szempontjából 3 stabil társaság emelkedik ki a pénzügyi pozíción alapuló

versenyképesség tekintetében: C, D és E. A vizsgált vállalatok mintán belüli kedvező pozícióját az 5. táblázat – szintén teljes mintaadatak alapján kalkulált – átlagaihoz képest is igazoltnak tekintjük, hiszen mindhárom cég folyamatosan a technikai átlagértékek alatti szinttel rendelkezik.

A kötelezettségek működési cash flow általi fedezhetősége két kivételtől eltekintve vállalatoként is nagyon gyenge. A versenytársakhoz képest a pozíció-összehasonlításban C és D kedvező helyzete emelhető ki. Az 5. táblázat technikai átlagainál a két kirívóan nagy negatív értéket torzító hatása miatt kihagytuk a számításból. Az így kapott adatokkal történő évenkénti összehasonlításokat elvégezve megállapítható, hogy C vállalat értékei minden

8. ábra

A minta vállalatainak OCF/kötelezettségek alakulása 2008–2011 intervallumban

Forrás: saját számítás és összeállítás az éves beszámolók alapján

évben átlag fölöttiek és D versenypozíciója – a 2010-es negatív adat ellenére is – figyelemreméltó. D esetében a 2012-es megfelelő értéket is ellenőriztük, így beláthatóvá vált a 2010-es érték átmeneti jellege.

A 6., 7. és 8. ábra, valamint az 5. táblázat eredményeinek tükrében értékelhetjük az 1. Hipotézist.

Megállapítjuk, hogy a minta vállalatainál a pénzügyi mutatók alapján tesztelt fizetőképesség vagy stagnál vagy kedvezőtlen tendenciát követ. Ugyanakkor konkrét likviditási problémákat a mintának csak bizonyos vállalatainál (A, F és G) jeleznek az adatok, ahol mindhárom vizsgált paraméter alapján – és az átlaghoz képest is – kedvezőtlenek a pénzügyi pozíciók. A és G vállalat esetében azonban meghatározó a kapcsolt vállalkozásnak a finanszírozásban betöltött szerepe, ezáltal a fizetőképességben keletkező zavarok megítélése más elbírálás alá esik, mint a jelentős banki hitelállománnyal rendelkező F esetében. A mintán belül C és D helyzete a versenytársakhoz képest és az átlagokhoz viszonyítva is kedvező volt. Bár C és D egyes mutatóinak erőteljesen csökkenő a tendenciája, mégis a kedvező tőkeszerkezet alapján, összességében véve kijelenthető, hogy nincsenek fizetőképességi problémáik. Elvégzett elemzésünk alapján az 1. hipotézisünk nem nyert igazolást.

A 9. ábrán a forgótőke-menedzsment folyamatait jelző pénzciklusadatsor vállalatonkénti alakulását mutatjuk be.

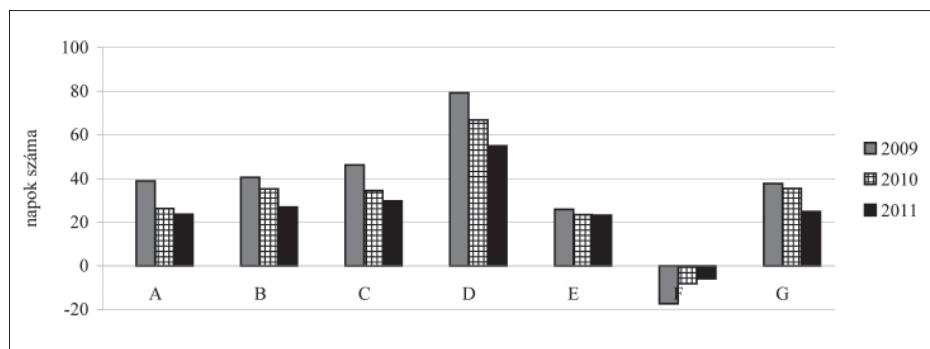
A pénzciklus elemzésénél – az időszakok számításánál az átlagos mérlegadatokat használata miatt – 3 évre vonatkozó adatsort tudtunk létrehozni. A mintán belül F kivételével minden vállalatnál tapasztalható a logisztikai folyamatok hatékonyságának növelésére tett igyekezet. A vállalatok pénzciklusa – azaz a szállítói kifizetések és a vevői termékellenérték-fizetések közötti időintervallum hossza – csökken és ezáltal a beszerzési, termelési, értékesítési folyamatokhoz kötődő készpénzmenedzsment hatékonyabbá válik. F vállalat speciális helyzete a hosszú szállítói tartozási időszak miatt alakult ki, mely szoros összefüggésben áll az előzőekben már tapasztalt fizetőképességi problémáival. Emiatt F értékeit az 5. táblázat technikai átlagadatainak számításánál kihagytuk. Látható, hogy D kivételével a vállalatok szinte azonos adatsorral rendelkeznek, így ebből következően a vállalati és a technikai átlagértékek nagyon hasonlóak.

A 9. ábra és az 5. táblázat eredményeinek tükrében értékelhetjük a 2. Hipotézist.

Megállapítjuk, hogy a minta vállalataira az elemzett intervallumon belül a forgótőke-menedzsment-folyamatok hatékonyabbá tétele a jellemző, és ez a törekvés a pénz-

9. ábra

A minta vállalatainak pénzciklus-alakulása 2009–2011 intervallumban

Forrás: saját számítás és összeállítás az éves beszámolók alapján

7. táblázat
A minta vállalatának sajáttőke-
arányos nyereség alakulása
2008–2011 intervallumban

(M. e.: %)

ROE	2008	2009	2010	2011
A	0,61	-29,59	-151,75	1,54
B	-41,32	-85,75	-593,42	115,46
C	4,32	9,81	11,34	11,40
D	4,11	5,42	-0,58	-6,05
E	27,90	20,11	9,84	6,19
F	0,56	5,65	3,14	2,78
G	-27,83	-9,73	-37,85	-71,21

Forrás: saját számítás az éves beszámolóik alapján

ciklus folyamatos csökkenésében nyilvánul meg. A 2. hipotézist igazoltnak tekintjük.

A 7. és 8. táblázat segítségével a mintában szereplő vállalatok jövedelmezőségének vállalatonkénti alakulását illusztráljuk.

Látható, hogy a korábbi 5. táblázat technikai átlagadatsora a saját tőke hozama mutató tekintetében nagy szórásértékkel bíró alapadatsorból származik. A minta vállalatonkénti jövedelmezőség alakulása nagyon változatos képet mutat. Dőlt betűvel kiemeltük a vizsgált intervallum alatt végig pozitív ROE- (adózott eredmény/saját tőke) értékkel rendelkező, kedvező jövedelmezőségű társaságokat. Megállapítható, hogy egyedül a C vállalat volt képes a ráta szintű jövedelmezőség folyamatos növelésére. To-

8. táblázat
A minta vállalatának sajáttőke-arányos
működési cash flow-hozam alakulása
2008–2011 intervallumban

(M. e.: %)

CROE	2008	2009	2010	2011
A	58,91	74,47	39,69	-30,92
B	13,02	13,75	25,70	-5,40
C	6,96	22,42	12,61	3,48
D	9,78	22,24	-26,57	10,94
E	-2,28	-9,00	21,53	-30,57
F	158,23	14,57	52,11	13,70
G	-6,38	15,43	-1,09	19,46

Forrás: saját számítás az éves beszámolóik alapján

vábbi adatelemzéssel az is belátható, hogy az első három év erőteljesen csökkenő technikai átlag tendenciáját (5. táblázat) az A és B vállalatok nagyarányú sajáttőke-arányos vesztesége okozta.

A minta vállalatonkénti pénzáramalapú jövedelmezőség alakulása szintén nagyon változatos képet mutat. Dőlt betűvel kiemeltük a vizsgált intervallum alatt végig pozitív CROE- (működési cash flow/saját tőke) értékű, kedvező készpénzalapú jövedelmezőséggel rendelkező társaságokat (C és F). A többi társaság esetében érdekes tény, hogy A és B, a nagyon kedvezőtlen ROE-értékekkel ellentétben, egészen 2011-ig elfogadhatóan jó CROE- adatokkal rendelkezik, a többi vállalatnál is általában váltják egymást az egészen jó és a negatív értékek. A vállalatonkénti adatok tehát sokkal nagyobb ingadozásokat mutatnak, mint az 5. táblázat évenkénti technikai átlagai, és a vállalatonkénti adatokra nem jellemző az átlagoknál tapasztalt csökkenő tendencia.

A pénzügyi mutatókon alapuló versenyképesség-elemzés komplex eredményeit kombinálhatjuk a versenyképességi definíciónak megfelelően egyszerű pénzügyi alapadat-elemzés eredményeivel. Ezzel a módszertannal a 3. és 4. Hipotézist értékelhetjük.

A 3. Hipotézis értékeléséhez a 4. és 5. táblázat eredményeit, a vállalatonkénti adatsorok alakulását, valamint a működési cash flow-alapú adatsorokat használjuk fel.

Korábban a tőkeszerkezeti elemek vizsgálata alátámasztotta Popp *et al.* (2009) megállapításait, miszerint „az innováció és a technológiai háttér fejlesztése nem tartozik a tejfeldolgozó társaságok általános stratégiai céljai közé”. Megerősítette ezt a tény az is, hogy részletesen bemutatuk a beruházási hitelek és a befektetési cash flow-értékek elemzési intervallumban jellemző alakulását a 4. és 5. táblázatban. A beruházási hiteleknel F, a befektetési cash flow alakulásánál C értékeit találtuk kiemelkedőnek a vállalatok korábbi átlagos

adataihoz, illetve a mintaátlagadatokhoz képest. Ugyanakkor azt is megállapítottuk, hogy még ezek az értékek sem lépik túl az árbevétel szint pár százalékos arányát.

E korábbi eredményeinket kiegészítve a működési cash flow kedvezőtlen változási tendenciájával (5. ábra) kijelenthető, hogy a folyamatos működés biztosítása érdekében is többletforrásokra van szüksége a társaságoknak, így nem marad érdemi pénzügyi lehetőség a fejlesztések megvalósítására. *A fejlesztések elmaradása és az alacsony beruházási tevékenység továbbra is jelentős problémája az iparágban. A 3. hipotézist igazoltnak tekintjük.*

Eddigi vizsgálataink során az átlagos folyamatoktól eltérő vállalati értékeket minden részeredménynél külön kiemeltük. A kiemeléseket összegezve beláthatók az alábbi jellegzetességek. (1) A magyarországi Top 500 árbevételi és adózotteredménylistán szereplő társaságok közül a tejfeldolgozó iparágon belül egyedül C vállalat van jelen az utóbbi 3 évben mindkét listán. (2) Az alapadatok elemzése (1-5. ábra), valamint a versenyképességi definícióhoz rendelt pénzügyi paraméterek vizsgálata (4-5. táblázat) szintén megerősíti C társaság hazai versenytársakhoz viszonyított kiemelkedően kedvező pénzügyi pozícióját. (3) A pénzügyi mutatókkal történő versenyképességi elemzés alapján (6-9. ábra és 7-8. táblázat) megállapítható, hogy C vállalat mintában szereplő versenytársaihoz képesti kiemelkedő pozíciója minden vizsgált paraméternél megnyilvánult. Következésképpen kijelenthető, hogy *a hazai versenykörnyezetben létezik magyar tulajdonú, pénzügyi pozíciója alapján kiemelkedően versenyképes társaság. C vállalat a versenyképesség szakirodalmi pénzügyi mérési paraméterei – és az ehhez kapcsolódóan részletesen elemzett pénzügyimutató-értékek szerint is – vezető helyet foglal el a tanulmányban kialakított minta vállalatai között. A társaság a magyar piacon évtizedek óta sikeresen*

értékesít a speciális termékszerkezetének köszönhetően, továbbá nagyon kedvező finanszírozási szerkezettel rendelkezik, ami a 90-es évek elején végrehajtott korai privatizációval, valamint a kedvező feltételekkel felvett és gyorsan visszafizetett reorganizációs hitellel magyarázható. A 4. hipotézist igazoltnak tekintjük.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban a magyarországi vezető tejfeldolgozó vállalatok pénzügyi pozícióját alapuló versenyképesség-elemzését tűztük ki célul. Ennek megvalósítása érdekében először a legfrissebb statisztikai számadatokkal alátámasztottuk a tejfeldolgozó iparág nemzetgazdasági jelentőségét. Ezután – a korábbi szakirodalmak eredményeit megerősítve – bemutattuk az iparágra jellemző magas fokú árbevétel-koncentrációt (1. táblázat), ami a viszonylag kevés számú, meghatározó szereplő erőteljes piaci versenyét indukálja. Elemzésünkben a magas alaptőkével és magas árbevételsszinttel rendelkező, diverzifikált termékszerkezetű társaságokra összpontosítottunk. A vizsgálatba vont 7 vállalat (A-G) éves beszámolóinak alapadatait összehasonlítva megállapítottuk, hogy a mintavállalatok szegmensére átlagosan kedvezőtlenebbé váló fizetőképesség és tőkeszerkezet jellemző (5. táblázat), ugyanakkor a társaságok éves adatorainak vizsgálata jelentős egyedi különbségeket tárt fel (6-8. ábra), továbbá azonosíthatók voltak megfelelő és stabil finanszírozási szerkezettel bíró társaságok is. Kutatásunk további eredménye, hogy a vizsgált vállalatoknál (a több szempontból is kedvezőtlen paraméterekkel rendelkező F-et kivéve), vállalatonként és szegmensszinten is, egyértelműen kimutathatóvá vált a forgótőkemenedzselés-folyamatok hatékonyságának növelésére tett intézkedések sikeressége (5. táblázat és 9. ábra).

A pénzügyi pozícióját alapuló versenyképesség idősoros vizsgálata a mintánkban kimutatta, hogy létezik – a nagyon magas

árbevételsszinttel rendelkező, stabil piaci részesedést magukénak tudó, külföldi tulajdonú versenytársak mellett – magyar tulajdonú, piaci részesedését növelni képes, nyereségszintjét javító, a mintában szereplő többi vállalathoz képest kedvező pénzügyimutató-adatokkal rendelkező társaság. Ennek a (C) vállalatnak az esetében további piaci térnyerést és technológiai fejlesztést is valószínűsítünk. E vállalat esetében elemzési eredményeinket és a további, iparágon belüli fejlődési lehetőségeire vonatkozó feltevézéseinket megerősítik a legfrissebb nyilvános adatok is. A társaság az utóbbi két évben 11 és 27%-os árbevétel-növekményt produkált a 2011-es bázishoz képest. Adózás utáni eredményét egy stagnálási időszak után 2013-ban sikerült 47,5%-kal növelnie a 2011-es, a mintavállalatok között is kiemelkedően magas bázisértékhez képest.

Véleményünk szerint a tanulmány elmé-

leti és gyakorlati, alkalmazott közgazdaságtani szempontból is jól hasznosítható, a kutatók és az érintett szektor vállalatai számára is azonnal felhasználható érdekes eredményeket tárt fel. A kutatás értékeléséhez ugyanakkor a módszertani korlátok és a szakpolitikai változások hatásainak feltárása is hozzátartozik. Megállapítjuk, hogy a pénzügyi mutatószámok használata a versenyképesség megítélésében nem tekinthető elegendőnek, és a módszertani háttér vállalatértékelési modellek felhasználásával, valamint csőd-előrejelzési modellek alkalmazásával még tovább fejleszthető. A vizsgálatok aktualitását és az elemzések folytatását az is alátámasztja, hogy szakpolitikai szempontból a tejkvótarendszer 2015. évi megszüntetése, valamint az európai uniós Közös Agrárpolitika (KAP) 2015-től induló szabályozási rendszere is erősen befolyásolja majd a vállalkozások helyzetét és versenyképességi kondícióit.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) András K. – Juhász P. (2005): A versenyképesség kihívása a pénzügyi menedzsmenttel szemben. Versenyben a világgal 2004-2006: Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból című kutatás. Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtani Intézet, Versenyképesség Kutató Központ, Budapest. 7. p. – (2) Balaton K. (2012): A gazdasági válság hatása a vállalati stratégiákra – hazai és nemzetközi tapasztalatok, MTA IX. osztály, Gazdálkodástudományi Bizottság, Tudomány Napi Konferencia, Budapest, 2012. november 20. – (3) Czakó E. (2000): Versenyképesség iparágak szintjén – a globalizáció tükrében –, PhD disszertáció. Budapest, BKÁE Vállalatgazdaságtani tanszék. 97. p. – (4) Chikán A. – Czakó E. (2005): Kutatási tervtanulmány, Versenyben a világgal 2004-2006: Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból című kutatás, 1. sz. műhelytanulmány. Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet, Versenyképesség Kutató Központ, Budapest. 13. p. – (5) Csáki Cs. – Jámor A. (2012): Az európai integráció hatása a közép-kelet-európai országok mezőgazdaságára. Közgazdasági Szemle, 59. évf. 7-8. sz. 892-910. p. – (6) Demeter K. – Matyusz Zs. (2006): Értékteremtés funkcionális alapokon: Az értékteremtés projekt zárótanulmánya. Versenyben a világgal 2004-2006: Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból című kutatás. Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtani Intézet, Versenyképesség Kutató Központ, Budapest. 6.p., 20. p. – (7) Demeter K. – Szász L. (2012): A válság hatása a termelési tevékenységre – több nézőpontú közelítés. BCE Vállalatgazdaságtani Intézet, Versenyképességkutató központ. 7.-10. p. – (8) Depperu, D. – Cerrato, D. (2005): Analyzing International Competitiveness at the firm level: concepts and measures. Working Paper No. 32, Dipartimento Scienza Sociale – Sezione Economica Aziendale, University Cattolica del Sacro Cuore. Piacenza. 21. p. – (9) Fertő I. – Forgács Cs. (2012): A vállalatok növekedése a magyar élelmiszerláncokban. In: Fertő I. – Tóth J.: Piaci kapcsolatok és innováció az élelmiszer-gazdaságban. Aula Kiadó Kft., Budapest., 171-180. p. – (10) Fertő I. - Mohácsi K. (1997): Az élelmiszer-gazdaság versenyképességét meghatározó tényezők, Agrárszektor alprojekt zárótanulmánya. „Versenyben a világgal” - A

magyar gazdaság versenyképességének mikrogazdasági tényezői c. kutatási program műhelytanulmány sorozata. Budapest. 1-60. p. – (11) Fertő I. – Tóth J. (2012): Piaci kapcsolatok és innováció az élelmiszer-gazdaságban. Aula Kiadó Kft., Budapest. – (12) Górné A. (2013): A fenntarthatóság és a versenyképesség közös pontjai, kölcsönhatásai. *Gazdálkodás*, 57. évf. 2. sz. 170-180. p. – (13) Gorton, M. – Guba F. (2001): Foreign direct investment, and the restructuring the Hungarian dairy processing sector. *Journal of East – West Business*, 7(4), 5-28. pp – (14) Hatzichronoglou, T. (1996): Globalisation and Competitiveness: Relevant indicators. OECD STI Working Papers, Párizs. 25. p. – (15) *Heti Világgazdaság*, 2013. november 9., Az 500 legnagyobb árbevételű hazai cég., Forrás: Creditreform Kft., 46-60. p. – (16) *Heti Világgazdaság*, 2013. november 16., Az 500 legnagyobb nyereségű hazai cég, Forrás: Creditreform Kft., 46-60. p. – (17) Herrmann, A. M. (2008): *One Political Economy, One Competitive Strategy?: comparing pharmaceutical firms in Germany, Italy and the UK*. Oxford University Press, Oxford. 135-139. p. – (18) Kapronczai I. (2011): A magyar agrárgazdaság az EU csatlakozástól napjainkig. *Szaktudás Kiadó Ház Rt.*, Budapest, 199 p. – (19) Kartali J. (szerk.) – Juhász A. – Kőnig G. – Kürti A. – Orbánné Nagy M. – Stauder M. – Wagner H. (2004): A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, 2004. 2. sz. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest, 53-57., 62. p. – (20) Kovács G. (2010): A mezőgazdasági szektor nemzetgazdasági jelentősége. *Gazdálkodás* 54. évf. 5. sz. 466-478. p. – (21) Márkus G. (2011): Mikro- (vállalati) szintű adatokra alapozott versenyképesség-mérés, PhD Tézisfüzet, Pécs. 6.-10. p. – (22) Márkus G. – Pótó Zs. – Zsibók Zs. – Soós J. – Schmuck R. – Duczon Á. (2008): A mikroszintű regionális versenyképesség mérése. *Vállalkozás és Innováció*, 2. évf. 1. sz. – (23) Némethné Gál A. (2010): A kis- és középvállalkozások versenyképessége – egy lehetséges elemzési keret. *Közgazdasági Szemle*, LVII. évf. 2010. február. 181-193. pp. – (24) Pitti Z. (2002): A versenyképesség, mint napjaink legújabb kihívása. *Vezetéstudomány* 33. Különszám. 14-22. p. – (25) Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (2004): A Közös Agrárpolitika alkalmazása Magyarországon. *Agrárgazdasági tanulmányok*, 2004/5. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest, 102. p. – (26) Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (2009): A versenyelőnyek javításának lehetőségei a magyar élelmiszer-gazdaságban. *Magyar Agrárkamara*, Budapest. 178. p. – (27) Popp J. – Potori N. – Papp G. (2010): A magyar tejvertikum diagnózisa. *Gazdálkodás* 54. évf. 1. sz. 81-91. p. – (28) Pupos T. – Demeter G. (2011): Turisztikai projektek menedzsmentje. *Tankönyvtár*, Budapest – (29) Somogyi M. (2009a): Versenyképesség a szakirodalomban: A fogalmi megközelítések összegzése és elemzése I. rész. *Vezetéstudomány* 40. évf. 4. sz. 54-63. p. – (30) Somogyi M. (2009b): Versenyképesség a szakirodalomban: A fogalmi megközelítések összegzése és elemzése II. rész. *Vezetéstudomány* 40. évf. 5. sz. 41-53. p. – (31) Somogyi M. (2009c): A vállalati versenyképesség modellje (VVM) mint a vállalati versenyképesség mérésének új módszere. PhD értekezés. Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Vezetéstudományi Intézet, Miskolc. 68., 81-82. p. – (32) Tóth J. – Török Á. (2012): Innováció a magyarországi élelmiszer-gazdasági KKV-knál. In: Fertő I. – Tóth J.: *Piaci kapcsolatok és innováció az élelmiszer-gazdaságban*. Aula Kiadó Kft., Budapest., 189-199. p. – (33) Varga Gy. (2006): Magyarország agrárgazdasága és a jövő kihívásai. In: Vértés András – Viszt Erzsébet (Szerk.): *Tanulmányok Magyarország versenyképességéről. Stratégiai kutatások – Magyarország 2015. Új mandátum Könyvkiadó*, Budapest, 254-270. p. – (34) Vágó Sz. (2005): A magyarországi tejpiacon várható alakulása. *Gazdálkodás* 49. évf. 4. sz. 17-26. p. – (35) Vidékfejlesztési Minisztérium: *A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar számokban*, 2012, Letöltés ideje: 2013.11.04. Forrás: www.kormany.hu/download/f/od/fo000/MM_2012_magyar_webre.pdf.

„Ízlések és borok” – a csongrádi borok pozicionálása

KISPÁL GABRIELLA

Kulcsszavak: pozicionálás, vakteszt, imázs, neves borvidék, minőség.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Egy átlagos tájékozottságú embertől manapság már elvárják, hogy tudja, mely borok jók és melyek nem, illetve az egyes borok mikor, mihez és hogyan fogyaszthatók.

A tanulmány, ahogy azt a cím is érzékelteti, a csongrádi borok pozicionálására vonatkozó primer felmérés eredményeit mutatja be, valamint az eredményekre építve javaslatot tesz egy lehetséges marketingtervre. A kutatás módszerei kérdőíves, vakteszt (a legobjektívebb módszer az egyedi ízlés tekintetében), laborvizsgálat és mélyinterjú voltak. A csongrádi borok pozicionálása azért fontos, mert az itteni gazdasági feltételek kedvezőtlenek, és sajnos az integráció sem történt meg a vertikumban. Ezen okoknál fogva a Csongrádi borvidék elmaradott a többi borvidékhez képest. A terület versenyképessége azért is alacsony, mert az itt megtermelt szőlőt a gazdák kiviszik a területről (az alacsony árak miatt), így a csongrádi boroknak csak minimális része jelenik meg a piacon. A borok megismertetése és tudatosítása azért élvez prioritást, mert lehetőséget teremt a térségi ágazati szereplők fejlődésére, a csongrádi bor nagyobb mennyiségének megjelenésére a piacon. A standard kérdőív eredményeiből készített attitűdelemzés alapján a lakosság és a borfogyasztó közönség ezt a borvidéket alig ismeri és a borait is alulpozicionálja, tehát ez a hipotézis beigazolódt, ahogy az is – ahogy a vaktesztből és a laborvizsgálatból kiderült –, hogy felveszi a versenyt az olyan borvidékek boraival is, mint a szekszárdi, villányi, egri vagy a kunsági. Ez jelenti az újdonságot a nagyközönség számára. A laikus külföldiek kifejezetten szeretik a csongrádi borok ízvilágát. A csongrádi borok minőségi borok, mind a borbírálok, mind a laikusok úgy gondolják, hogy ezek a borok érnek annyit, mint a nevesebb borvidékek borai. Mindezt a borvidékre vonatkozó egységes marketingterv során tovább kell hangsúlyozni, hogy a fogyasztók megismerjék és elfogadják a csongrádi borokat minőségi borként. Érdemes a borok imázsát megteremteni – derül ki a kérdőíveséből –, mert hosszú távon a vásárlók azokat a borokat választják és értékelik jobban, amelyeket ismernek, és ebben az esetben kevésbé érzékenyek. Azonban ehhez paradigmaváltás szükséges a feldolgozók mellett a szőlő-bor vertikum valamennyi szereplője részéről. Ez hosszú távon csak akkor lehet rentábilis, ha megvalósul a tényleges együttműködés. Ehhez a legjobb vállalati forma a klaszter, ugyanis ez adja a legjobb jogi, pénzügyi és gazdasági keretet a térség ezen ágazatának, emellett pedig biztosítja a menedzsmentvállalat útmutatását és növeli a borvidék versenyképességét. Ez a forma már Kaliforniában is bevált.

BEVEZETÉS

„Ha az ember homoki bort iszik, egészen apró csillagszemcsékkel telik meg, s ezek a szemcsék az ember vérében táncolnak, mint a megelevenedett Tejút.”

(Hamvas Béla)

A tanulmány egy általam készített 2010-es tudományos diákköri dolgozat leírt javaslatait és szempontjait igyekezte megvalósítani, ellenőrizni, megerősíteni vagy cáfolni. Ezek arra utaltak, hogy mindenképpen pozicionálni kell a csongrádi bort. Akkor a téma eredménye az lett, hogy a csongrádi borok megfelelő marketingje hiányzik, és az érdekeltek miatt csak nyomott áron veszik át a szőlőt a termelőktől a feldolgozók. Sajnos integráció még mindig nem jött létre a borvidéken, ezért a termelő kiszolgáltatott. A cikk legfontosabb célja, hogy a fogyasztói magatartásra és a laborvizsgálatra alapozva elkészüljön egy olyan marketingterv, amely alapján a nagyközönség jobban megismeri a Csongrádi borvidéket, és a csongrádi szőlőtermelők és borászok munkája és megélhetése egyszerűbbé válik.

A legfontosabb hipotézis, hogy a csongrádi borok általában legalább olyan jók, mint a neves borvidékek hasonló karakterű borai. A csongrádi borok, összehasonlítva az ismertebb borvidékek boraival, felveszik a versenyt, beltartalmuk ugyanolyan jó. További hipotézis, hogy a csongrádi borokat nem ismerik vagy rosszul ismerik. A megválaszolandó kérdések: hová pozicionálják a fogyasztók a csongrádi borokat, mennyit adnának érte, mennyire homogének ezek a borok, és egyáltalán van-e létjogosultsága a csongrádi borok értékesítésének.

A vizsgálat háromfázisú: tartalmaz egy fogyasztói megkérdezést, egy tesztjellegű vizsgálatot és egy laborban mért adatokat feldolgozó kutatást. A tanulmány azt mutatja be, hogy a csongrádi borok milyen pozíciót foglalnak el a fogyasztók tudatában, hogy ez hogyan változik kóstoláskor,

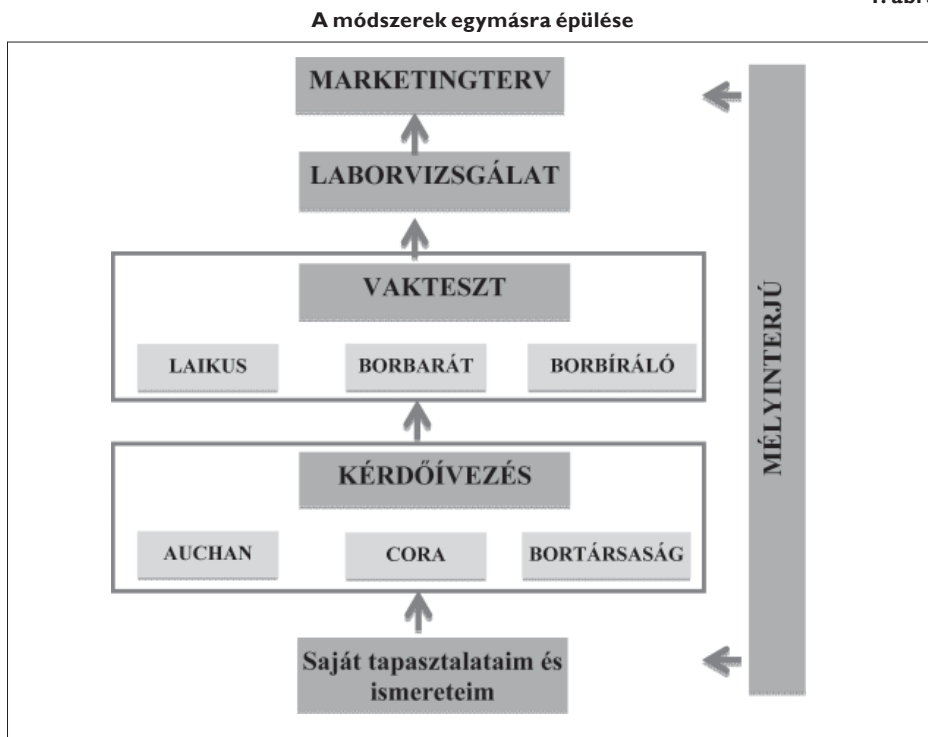
és mit mutatnak az objektíven mérhető paraméterek. Az eredményekre alapozó vázlatos marketingtervben csak néhány szempont kerül kiemelésre, például hogy miket érdemes figyelembe venni a terv megvalósításánál, tekintettel arra, hogy a fogyasztás és a termelés egyaránt változik (Brazsil, 2009).

A borvertikumban is szükséges – lenne – az együttműködés (Szabó G., 2012), hiszen még a legnevesebb borvidékek is csak így tudják leküzdeni a jövedelmi viszonyok miatt keletkezett problémákat (Zempléni Településszövetség: Tokaj-Hegyalja turisztikai és borászati marketingterve, 2008), és erre megoldást nyújthat a már ebben az ágazatban is sikereket elért klaszter (Lehota – Fehér, 2007; Bejczy – Horváth, 2009). A forrásokat tekintve teljesen egyértelmű a válasz abban a kérdésben, hogy a csongrádi borokat nem igazán ismerik, a szakajtó keveset foglalkozik ezekkel. Leginkább úgy említik, mint „alföldi borok” (Dhusztus, 2012; Duna Bor Magazin, 2012) vagy „homoki borok” (Hamvas, 1999; Géczy in Révay, 2006), azaz nincs megkülönböztetve a Duna borrhégyben fellelhető másik két borvidéktől. A külföldiek véleményét a csongrádi borokról Horváthné Erdős Cecília (2012) tolmácsolta: „könnyű, kellemes ízű, étkezésekhez nagyon szeretik”. A marketingterv kérdésében is egyhangúak a források. Ma már a jó bornak is kell a cégér, és hosszú távú fennmaradáshoz szükséges a marketingterv (Cseke in Óvári, 2012; Száraz in Dobó, 2012; Castriota – Delmastro, 2008).

ANYAG ÉS MÓDSZER

Az 1. ábrán látható, hogy milyen logika alapján kerültek elvégzésre a különböző módszerek vizsgálatait. Az alapot saját tapasztalataim és a szakunder kutatásokból gyűjtött releváns források adták. Ezekre épültek a primer kutatások: megkérdezés, kísérlet, laborvizsgálat és az ezeket kiegészítő mélyinterjúk.

I. ábra

Forrás: saját kutatás, 2012

A standard kérdőívvel a feltehetőleg bor-kultúrával rendelkező fogyasztók csongrádi borokra vonatkozó ismereteinek feltárása volt a cél. A fogyasztók csongrádi borvidékre vonatkozó egyéni borpozicionálásának és árkatégorizálásának vizsgálata is megvalósult. A kérdőívezést saját kérdések alapján személyesen végeztem el. Bár a kvantitatív (1. táblázat) lekérdezés nem reprezentatív, mégis mutat egy általános kiindulási képet. Az első két helyszínt az alapján választottam ki, hogy hol lehet fellelni a legnagyobb borválasztékot és a fogyasztói elemzéseket hol végzik, az utolsó helyszín pedig a címet jelöli, lévén, hogy telefonos megkérdezésről volt szó. Megjegyzésként hozzá kell fűznöm az 1. táblázathoz, hogy mára már a megadott Cora is Auchan néven fut, mert felvásárolta az utóbbi hipermarketlánc. Feltekelem, hogy a névváltozás a vásárlói

szokásokon szignifikánsan nem változtat. Az első két minta elemszámánál az volt a cél, hogy az túllépje a bűvös 30 főt, és az egy nap alatt megforduló borvásárlókat kérdezzem meg, a harmadik esetén pedig a Bortársaság által megadott és elért üzletek kerültek lekérdezésre.

Vakteszt

A vakteszt alkalmazásával a célom az volt, hogy kiszűrjem az elfogultságot. A borok összeállításában borász, borbíráló és szőlőtermelő is segített, hogy olyan legyen a csoportosítás, amelyet össze lehet mérni. A különös odafigyeléssel kiválasztott 12 bor 4 csoportra osztva került kóstoltatásra (2. táblázat). Minden csoportban háromféle fajtabort ízeltettem, melyből egy Csongrádról és kettő más borvidékről szár-

I. táblázat

A standard kérdőív körülményei

1. Hol?	Cora	Auchan	Csongrád, Tanya 4415
2. Mikor?	2012. március 4.	2012. március 27.	2012. március–május
3. Hogyan?	Személyesen	Személyesen	Telefonon
	(50 fő)	(50 fő)	(9 fő)
4. Résztvevők?	Általános fogyasztó	Általános fogyasztó	Szakeladó, borász
5. Miért?	Itt nagy a borválaszték és vannak már borkultúrával rendelkezők is. A fogyasztóvédelmi bortesztkehez is itt vásárolnak be legtöbbször.		A Bortársaságot minden olyan személy ismeri, aki egy kicsit is járatos a témában. Itt szakképzett eladók vannak, esetleg több információt is nyújt.
6. Kapcsolattartó	Jámbor Mária	Tóthné Aradi Judit	–
	marketing főosztályvezető	igazgatói asszisztens	
7. Megjegyzés	–	A 12. és 13. kérdést, mely az iskolai végzettségre és a jövedelemre vonatkozott, ki kellett hagyni.	A telefonálás során kevés olyan személy volt, aki tényleg értett a borokhoz és volt konkrét véleménye.

Forrás: saját kutatás, 2012

mazott. A különböző csoportok különböző fajtákat jelöltek. Természetesen törekedtünk az azonos évjárat megválasztására is. Ezeket kellett értékelni és rangsorolni egy 20-as skálán. Az említett borokat három külön társaság kóstolta.

Borbírálok főiskolai tanárok és borász hallgatók voltak. A borbarátok társaságát az Agrárgazdasági Kutató Intézet munkatársai adták, akik rendszeresen szerveznek maguknak borkóstolókat. A laikusok szerepét a saját baráti társaságom töltötte be.

A vaktesztben vizsgált adatok: sorrendbecslés, egy sorrend a kóstolási pontok összesítésével, egyéni sorrendek (egy adott kóstolónál a három bor közül melyik az 1.,

2. és 3.), a vakteszt előtti és utáni eredményeket is összehasonlítottam, összesítettem a véleményeket a csongrádi borokról, elemeztem az árakat, végül a három kóstoló társaság eredményeit összevettem (2. táblázat).

Laborvizsgálat

A laborvizsgálatok elvégzésekor a kiválasztott 12 bornál (3. táblázat) az objektív kémiai és fizikai eredmények összehasonlítása volt a cél. A csongrádi és más borvidéki, de azonos fajtájú és évjáratú borkoroknál történt a mérés. A 2012. október 16-i kutatás során a cukor-, alkohol- és savtartalmat mértem meg Kiskőrösön, a

2. táblázat

A vakteszt körülményei

Társaság	Borbíráló	Borbarát	Laikus
Helyszín	Károly Róbert Főiskola Kertészeti Tanszék, Gyöngyös	Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest	Kunszentmárton
Időpont	2012. szeptember 7.	2012. augusztus 1.	2012. augusztus 19.
Létszám	9 fő	7 fő	8 fő

Forrás: saját kutatás, 2012

3. táblázat
A kóstoltatott borok és áraik
 (M. e.: Ft/palack)

1. csoport	
1.1. Csongrádi Ungerbauer Kékfrankos Rose 2011	900
1.2. Egri Ostoros Rose 2011	493
1.3. Kunsági Font Rose 2011	799
2. csoport	
2.1. Csongrádi Csongrádbor Kft. Cabernet Franc 2010	899
2.2. Mátrai Nagyrédei Cabernet Franc	519
2.3. Egri Rosevalley Cabernet Franc	409
3. csoport	
3.1. Csongrádi Gulyás Pince Kadarka 2011	890
3.2. Szekszárdi Aranyfürt Kadarka 2008	1218
3.3. Kunsági Kiskőrösi Imre Borház Kadarka 2011	1000
4. csoport	
4.1. Csongrádi Ungerbauer Kékfrankos 2010	900
4.2. Kunsági Szikrai Kékfrankos 2011	298
4.3. Villányi Csányi Teleki Pincészet Kékfrankos 2010	1400

Forrás: saját kutatás, 2012

Petőfi Sándor Gimnázium és Szakközépiskolában, Donáthné Belák Katalin vezetésével, és megnéztem, hogy ezek a jellemzők megfelelnek-e a szabványoknak.

Homogenitásvizsgálat

Az 1. ábrán azért nem tüntettem fel ezt a vizsgálatot, mert korán felismertem, hogy bármennyire is igyekszem az összes csongrádi borásztól beszerezni a 2011-es évjáratú kékfrankos fajtájú bort, amely a leginkább elterjedt ezen a vidéken, a beszerzett tételek (3-4 db) nem érik el azt a kritikus tömeget (legalább 6-7 palack, mind más borásztól), melynél már érdemes a homogenitást vizsgálni. A kutatás emiatt a gyakorlatban nem volt megvalósítható.

Marketingterv készítése

A kiindulási pontot mint borgazdasági elemzést a 2010-ben elvégzett kutatásom

adta. A kapott és a már meglévő információk alapján reális marketingterv összeállítása volt a cél, amely az életben is alkalmazható a megfelelő forrás megléte esetén. Ez azért fontos, mert szükséges a Csongrádi borvidék pozíciójának javítása. Az is lehet, hogy új termékek bevezetése is célszerű lenne, amit ugyancsak megkönnyít egy jól strukturált és egységes marketingterv. Célszerű a megvalósításnál szakember segítségét kérni, aki már sikereket ért el más borvidékek stratégiájánál, és legalább képes irányokat mutatni a célok eléréséhez.

EREDMÉNYEK

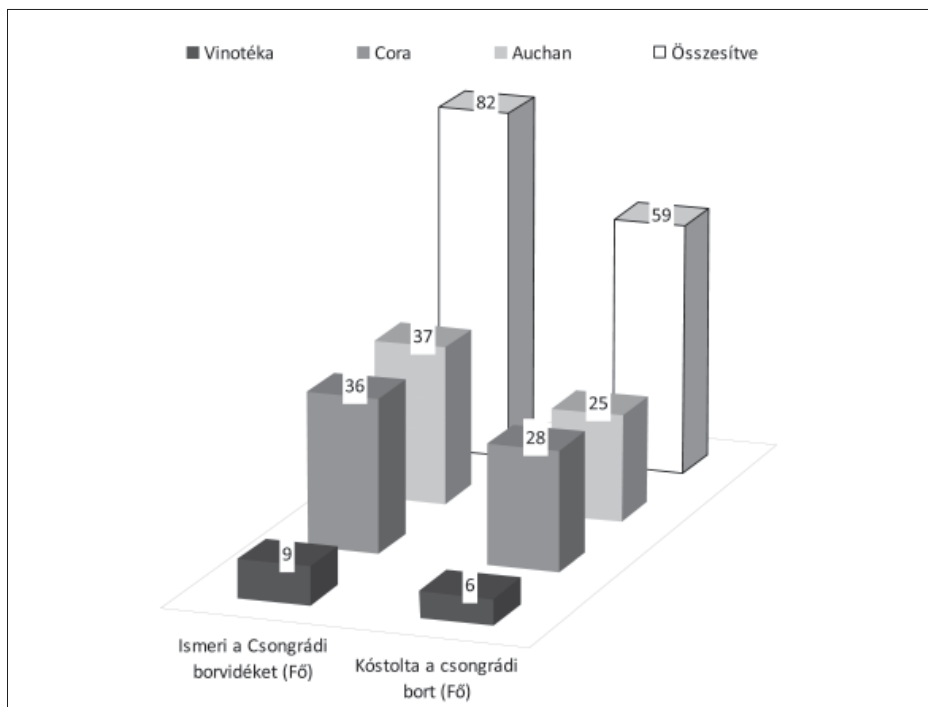
A standard kérdőív eredményei

Az összesen 109 megkérdezett személyből 82 fő ismeri a borvidéket és 59 fő kóstolta a borvidék borait. Az áruházaknál közel azonos eredmény született. Ez cáfolta azt az állítást, miszerint a többség nem ismeri a Csongrádi borvidéket. Meglepő volt számomra, hogy a Bortársaság boltjaiban, amit a 2. ábrán vinotéka felirattal jelölök, egyáltalán nem árulnak csongrádi borokat, ezért a szakemberek egy része sem kóstolta még soha. Ennek okát azok, akik válaszoltak a kérdésre, abban látják, hogy egyrészt nem keresik, másrészt nem tartják elég jónak a Bortársaság borkínálatához.

A Cora és az Auchan vásárlóinak többsége üresen hagyta az értékelő cellát vagy közepes, 3-as értéket adott. Ez azt bizonyítja, hogy nem ismerik a felsorolt borokat, vagy nem ismerik annyira, hogy megfelelően tudják értékelni. Az látszik még a 4. táblázatból, hogy a neves borvidékek magasabb értéket kaptak a közepes 3-as értéknél, sőt a Villányi Csányi Kékfrankost szinte mindenki ismerte és 5-ös értékkel díjazta (4. táblázat).

A csongrádi bor egy palackjáért a fogyasztók maximum 1000-1300 Ft-ot adnak ki. Ez magasabb érték, mint amit becsültem (5. táblázat). Minden feltüntetett esetben, mindkét áruházban van különbség a borért kifizetni hajlandó árak között: az

2. ábra
A Csongrádi borvidék ismeretének és a csongrádi borok kóstolójának összefoglalója
 (n1 = 9; n2 = 49; n3 = 49; n4 = 109)

Forrás: saját kutatás, 2012

4. táblázat
A listázott borok Likert-skálán történő értékelése

Megnevezés	Leggyakoribb	
	CORA	AUCHAN
a. Csongrádi Ungerbauer Kékfrankos Rose	–	3
b. Egri Egervin Kékfrankos Rose	4	5
c. Csongrádi Csongrádbor Kft. Cabernet	–	3
d. Hajósi Kovács Borház Cabernet	–	4
e. Csongrádi Gulyás Pince Kadarka	–	3
f. Szekszárdi Szent István Kadarka	4	4
g. Csongrádi Ungerbauer Kékfrankos	–	3
h. Kunsági Szikrai Kékfrankos	–	3
i. Villányi Csányi Kékfrankos	5	5

Forrás: saját kutatás, 2012

érmes borért többet adnak, mint az érem nélküliért, és a neves borvidékek boraiért többet adnak, mint a csongrádiért. Ehhez azonban azt is hozzá kell tenni, hogy a bo-

rok ára sokszor nem korrelál azzal, hogy az adott bor mennyire ízlik a fogyasztónak (Vlahovic et al., 2012).

5. táblázat

Egy palack csongrádi borért a fogyasztók által fizetendő maximális összeg és az egyes esetek közötti különbségek

(M. e.: Ft/palack)

	CORA	AUCHAN	VINOTÉKÁK	ÁTLAG
Csongrádi bor	901-1200	401-600	901-1200	1000
Csongrádi érmes bor	901-1200	1200 felett	901-1200	1300

Adott: 1500 Ft az e csoport felső határa		CORA	AUCHAN
1. eset	A csongrádi boroknál az érmes és érem nélküli közötti különbség	HI	HI
2. eset	A neves boroknál az érmes és érem nélküli közötti különbség	HI	HI
3. eset	A csongrádi és a neves borvidék érem nélküli borai közötti különbség	HI	HI
4. eset	A csongrádi és a neves borvidék érmes borai közötti különbség	HI	HI

Megjegyzés: HI – a hipotézis beigazolódott.

Forrás: saját kutatás 2012

A vakteszt eredményei

A borbírálok a csongrádi borokat a 2. és a 3. helyre rangsorolták a kóstolás előtt. A tényleges egyéni értékek összesítése körülbelül olyan, mint a becslési eredmény, viszont az egyéni sorrendeknél már alulpozicionáltak a borbírálok, hiszen a Csongrádi Kékfrankos 1. lett, megelőzve a Csányi Kékfrankost is. Ez kiemelkedő eredmény. A 6. táblázat legalsó része a vakteszt előtti és utáni különbségeket szemlélteti. Ez alapján elmondható, hogy a Csongrádi Kadarka megosztotta a társaságot, a Kékfrankost és a Cabernet-t viszont egyértelműen rosszabbnak gondolták, mint ahogy a kóstolás után értékelték (6. táblázat).

A borbarátoknál nem volt lehetőség az előzetes becslésekre az idő rövidege miatt. Az egyéni értékek összesítésénél a csongrádi borok általában 2. és 3. helyet szereztek meg, míg az egyéni értékeknél általában 2. helyre kerültek. Sőt, a Kékfrankos Rose esetében nagyon erős versenyben első lett a csongrádi az egyéni sorrendeknél. Az egyéni összesítésénél pedig, a 2. helyezés ellenére, csak 3. lett, mert lecsúszott a holtverseny miatt (7. táblázat).

A csongrádi borok jellemzéséből néhányat kiemeltem, ez mutatja leginkább, hogy milyen szubjektív a borkóstolás. Az a bor, amit valaki 1. helyre rangsorol és harmo-

nikusnak tart, egy másik személy szerint szörnyű lehet és utolsónak is pozicionálhatja. Érdemes megfigyelni, hogy sokkal több a pozitív jelző, és a negatív általában „savanyút” jelent, ami mindössze azt fogalmazza meg, hogy a kóstoló számára a bor nem elég édes, nem ehhez van szokva.

Csongrádi Rose: „erős héjíz”, „túl savanyú”, „lágy, testesebb, finom”, „kevésbé, de savanyú”, „kellemes”, „egyszerűbb”. *Csongrádi Kadarka*: „aszalt szilva illat +”, „erősen csersavas, mégis rövid”, „ribizli, lágy, de nagyon jó”, „finom”, „vékony”, „szamócaillat és íz”. *Csongrádi Kékfrankos*: „jó összhatás”, „kellemetlenebb”, „tűzes, pirospaprika”, „jó”, „fanyar”, „telt, legkarakteresebb”. *Csongrádi Cabernet Franc*: „jó összhatás”, „kiváló”, „könnyű, kicsit sok tannin”, „nagyon finom”, „zamatós”, „enyhe penészíz”.

A laikusok a becsléskor általában a 2. helyre pozicionáltak a csongrádi borokat, tehát még ők is úgy gondolják, hogy ezek a borok felveszik a versenyt nevesebb borvidékek boraival. A tényleges eredmények azonban már nem mutatnak ennyire jó képet, majdnem mindenhol lecsúszott a 3. helyre a csongrádi. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a laikusok az édes és félédes borokat kedvelik, ezek pedig többnyire szárazak voltak. A 8. táblázat utolsó része

6. táblázat

**A borbírálok eredményei
(sorrendbecslés, tényleges eredmények, a vakteszt előtti és utáni eredmények összevetése)**

Sorrendbecslés												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
Módusz	2	I	3	2	I	3	2	3	I	3	I	2
Egyéni értékek összesítve												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
Borbírálok	125	121	139	118	149	137	142	143	134	144	137	151
	II.	III.	I.	III.	I.	II.	II.	I.	III.	II.	III.	I.
Egyéni sorrendek												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
Borbírálok	2	3	I	3	I	2	I	2	3	2	3	I
Vakteszt előtti és utáni eredmények összevetése												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
1.	0	+	-	+	0	-	-	-	+	-	+	0
2.	+	+	-	+	0	-	-	0	+	-	+	-
3.	0	+	-	+	+	-	+	0	-	0	0	0
4.	0	0	0	0	0	0	-	0	+	-	+	0
5.	0	+	-	+	0	-	-	-	+	0	-	+
6.	0	+	-	+	0	-	0	-	+	0	0	0
7.	0	-	+	0	-	+	+	0	-	-	+	-
8.	+	-	-	0	0	0	0	-	0	+	+	-
9.	-	+	-	0	+	-	-	-	+	-	+	-

+	Jobbnak gondolták
-	Rosszabbnak gondolták
0	Olyan, mint amilyennek gondolták

Forrás: saját kutatás, 2012

7. táblázat

A borbarátok, borkultúrával rendelkezők eredményei

Egyéni értékek összesítve												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
Borbarátok	107	107	110	106	110	90	108	105	112	105	110	106
	III.	II.	I.	II.	I.	III.	II.	III.	I.	III.	I.	II.
Egyéni sorrendek												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
Borbarátok	1	2	2	2	1	3	2.v.3.	1	2	2	1	3

Forrás: saját kutatás, 2012

alapján a Kékfrankos Rosét és a Cabernet-t jobbnak gondolták, mint ahogy kóstolásakor. Ez annak köszönhető, hogy a rozé közkedvelt bor, a Cabernet pedig Csongrád zászlós bora, így elvárásaik voltak. A kadarkát nem gondolták annyira jónak, mint amilyennek kóstolásakor érezték (8. táblázat).

Laborvizsgálat

A laborvizsgálat a szabványparamétereknek való megfelelés ellenőrzésére szolgált. Két bor nem felelt meg teljesen a feltételeknek: a Csongrádi Rose az összes extraktot tekintve, valamint az Egri Cabernet Franc,

melynek a titrálható savtartalma nem érte el a minimum határt, ezeket sötét kitöltéssel jelöltem a 9. táblázatban. Több bor is akadt, amelyeknek valamely tulajdonsága közel állt a határhoz (világos kitöltés). A Csongrádi Roséről azonban el kell mondani, hogy ezek ellenére az országos borversenyen ezüstérmet, a borvidéken aranyérmet szerzett, tehát a kóstolások alkalmával ez a tulajdonság nem befolyásolja negatívan a borról kialakított képet. A Szekszárdi Aranyfürt Kadarkát sajnos nem volt lehetőségem megvizsgálni, mert nem állt rendelkezésre kellő mennyiségű bor.

8. táblázat

A laikusok eredményei

Sorrendbecslés												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
Módusz	2	1	3	2	1	3	2	3	1	3	3	1
Egyéni értékek összesítve												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
Borbírálok	109	138	129	124	116	87	80	121	90	79	116	110
	III.	I.	II.	I.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.
Egyéni sorrendek												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
Borbírálok	2	1	1	2	1	3	2	1	2	3	2	1
Vakteszt előtti és utáni eredmények összevetése												
Sorszám	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.	3.3.	4.1.	4.2.	4.3.
1.	+	-	-	+	-	0	0	-	+	+	-	-
2.	0	0	0	-	-	0	0	-	+	0	-	-
3.	+	0	-	0	0	0	-	+	+	+	-	+
4.	+	-	0	0	-	+	0	0	0	0	-	+
5.	-	+	0	0	0	0	+	-	+	-	+	-
6.	+	+	-	0	0	0	0	-	0	0	0	0
7.	+	-	-	-	+	-	0	0	0	+	+	-
8.	-	+	-	-	0	+	0	-	+	0	-	+

+	Jobbnak gondolták
-	Roszzabbnak gondolták
0	Olyan, mint amilyennek gondolták

Forrás: saját kutatás, 2012

9. táblázat

A laborvizsgálat eredményei

	Alkoholt. % (V/V)	Összes extrakt (g/l)	Titrálható savt. (g/l)	Cukort. (g/l)	Bortípus cukort. szerint
SZABVÁNY	9	19-20	4,5	–	–
1.1. Csongrádi Ungerbauer Kékfrankos Rose 2011	11,86	17,60	5,8	1,75	szárász
1.2. Egri Ostoros Rose 2011	11,40	21,10	5,6	6,50	félszárász
1.3. Kunsági Font Rose 2011	12,01	23,08	5,9	1,85	szárász
2.1. Csongrádi Gulyás Pince Kadarka 2011	10,56	25,06	5,4	3,95	szárász
2.2. Szekszárdi Aranyfürt Kadarka 2008	–	–	–	–	–
2.3. Kunsági Kiskőrösi Imre Borház Kadarka 2011	9,80	22,68	4,5	3,70	félszárász
3.1. Csongrádi Ungerbauer Kékfrankos 2010	11,99	27,71	5,9	4,45	félszárász
3.2. Kunsági Szikrai Kékfrankos 2011	9,15	39,94	5,8	21,75	félédes
3.3. Villányi Csányi Teleki Pincészet Kékfrankos 2010	12,06	24,51	5,4	5,40	szárász
4.1. Csongrádi Csongrádbor Kft. Cabernet Franc 2010	11,93	27,71	4,5	3,75	szárász
4.2. Egri Rosevalley Cabernet Franc	11,18	23,81	4,3	2,85	szárász
4.3. Mátrai Nagyrédei Cabernet Franc	10,91	33,06	5,8	10,5	félszárász

Forrás: saját kutatás, 2012

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A marketingterv megléte nagyon fontos, hiszen „... nem elég megtanulni termelni, fel kell építeni mellé a piacot is” (*Tóth in Duna Bor Magazin, 2012, 46. p.*), és éppen ezért, ha már szinte minden más borvidéknek van, akkor szükséges a Csongrádi borvidék számára is elkészíteni. Az eredmények alapján arra a következtetésre jutottam, hogy új célpiacot a csongrádi borok számára a 20–50 év közötti, legalább közepes jövedelemmel rendelkező (a Coránál ezt is vizsgáltam) és/vagy a minőséget megfizetőket adják. Főleg baráti társaságoknak, pároknak, családoknak ajánlom a borokat és azoknak, akik szeretik az újat kipróbálni. A marketingtervben érdemes a külföldiekre is nagyobb figyelemmel lenni, mert aki kóstolta, megszerette a bort, a későbbiek-

ben nagyobb piacokat is megmozgathat. Az értékesítést illetően elsősorban a közelben kell kimérni a borokat, mert az a leg gazdaságosabb és célszerű a borturisztika miatt, ugyanakkor palackozott formában legalább egy magyar és egy multinacionális áruházláncba érdemes bejuttatni, illetve interneten, borászati oktató központokban, szakboltokban, fesztiválokon is indokolt megjelenni. Az új bor *Csongrádi Házasítás* néven futna, amelyen a logó a fényt hangsúlyozza. Ez egyszerű, megtanulható és könnyen megjegyezhető, a honlapon lévő logótól csak kicsit tér el (3. ábra).

A csongrádi borok helye a minőségi, közepes árkategóriájú boroknál van, hiszen a beltartalmuk legalább olyan jó, mint a nevesebb borvidékek hasonló karakterű boraié. Még ha ismerik is a fogyasztók a borvidéket vagy kóstolták a borait, akkor

3. ábra A Csongrádi borvidék jelenlegi logója

Forrás: <http://www.csongradiborvidek.hu>

sincsen róla egyértelmű kialakult véleményük. A vásárlók átlagosan 1000-1300 Ft-ot adnának a csongrádi borok palackjaiért. A csongrádi borok heterogének, de házasítással elérhető, hogy homogének legyenek. Akkor van létjogosultsága a csongrádi boroknak, ha létrejön a valódi együttműködés.

Egységes marketingterv szükséges, hogy jobban megismerjék a Csongrádi borvidéket és a csongrádi borokat. A marketingtervet

célszerű már tényleges együttműködéssel létrehozott klaszternek megcsináltatnia. A házasítással született „új” bort érdemes egy név alatt forgalmazni. Nagyobb hangsúlyt kell fektetni a szakértők bevonására és az imázsépítésre. Igénybe kell venni a kommunikációs eszközöket, hogy a tudatosítás eredményes legyen.

Szükséges a csongrádi borok magasabbra pozicionálása, a már kialakított 1000-1300 Ft-os palackonkénti ár megfelelő. Többen ismerik a csongrádi borokat, mint ahogy a becslések alapján várható volt, ugyanakkor nem alaposan, ezért szükséges a jobb megkülönböztetés a Duna borrégió többi borvidékétől. Nyitni kell külföld felé is, hiszen ők nagyon jó véleménnyel vannak ezekről a borokról. A versenyeken érmet szerzett borokon érdemes feltüntetni a helyezést, mert nagyobb hozzáadott értéket képvisel, és így magasabb áron is értékesíthető lesz a bor.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Bejczy L. – Horváth A. (2009): Magyarország borhelyzete – Soproni borvidék jellemzése. TDK dolgozat. 10. p., 20-38. pp., 52.-58. pp. – (2) Brazsil D. (2009): A bortermelés struktúrájának változásai. *Gazdálkodás*, 53. évf. 5. sz., 452-455. pp. – (3) Castriota – Delmastro (2008): Individual and collective reputation: Lessons from the wine market. *American Association of wine economists*, 2008. november, 1-24. pp. – (4) Dlusztus I. (szerk.) (2012): *Megleléle borát – A Duna Borrégió borútikönyve*. Mihazánk Kft., Szeged, 5-21. pp. – (5) Dobó Cs. (2012): Pannonthalmi borleckék Alsóvároson. Száraz Lajos és Dlusztus Imre beszélgetése. [Online.] <http://szegedma.hu/hir/szeged/2012/02/pannonhalmi-borleckek-alsovaroson-fotok.html>. [Letöltve: 2012. június 26.] – (6) Duna Borrégió: *Duna Bor Magazin*. 2012. évkönyv. 11-15. pp. – (7) Duna Borrégió: *Duna Bor Magazin*. (Tóth László) 2012. 6. sz., 46. p. – (8) Hamvas B. (1999): *A bor filozófiája*. Editio M., Budapest, 59. p. – (9) Horváth N. (2009): *Új országkép és hagyományos borkultúra Magyarországon*. Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Kommunikáció- és Médiatudomány szak, Budapest, 11. p., 28-45. pp., 49. p. – (10) Horváthné Erdős C. (2012): Személyes közlés. – (11) Lehota J. – Fehér I. (2007): *Borexport marketing*. SZIE-GTK Marketing Intézet, Gödöllő, 40-83. pp. – (12) Óvári E. (2012): *Mitől kézműves a bor? Kóstoló a borfesztiválból*. (Cseke Kornél) Orient Press Híriügynökség, 2012.09.18. <http://www.orientpress.hu/104314/RSS> [Letöltve: 2012. október 14.] – (13) Révay A. (2006): *Kevésbé ismert borvidék*. (Géczi Lajos) <http://www.utazonet.hu/kevesse-ismert-borvidek.html> [Letöltve: 2012. május 15.] – (14) Szabó G. G. (2012): *Családi gazdaság és szövetkezés*. 29-36. pp. http://econ.core.hu/file/download/szgg/csaladi_gazdasag.pdf [Letöltve: 2012. október 22.] – (15) Vlahovic, B. – Potrebic, V. – Jelocnik, M. (2012): Preferences of wine consumers on Serbian market. *Economists of Agricultures*, 2012/1., 37-48. pp. – (16) Zempléni Településszövetség (2008): *Tokaj-Hegyalja turisztikai és borászati marketingterve*. Regionális Projekt Előkészítő Iroda Kht., 18-28. pp., 54. p., 58-59. pp., 61-73. pp.

Tudnivalók a Gazdálkodásban megjelentetésre készülő kéziratokról

Mindenekelőtt kérjük és ajánljuk szerzőtársainknak, hogy

- olyan tartalmú kéziratot küldjenek, amely az *olvasó érdeklődésére* is számot tartó, újszerű tudományos vagy általánosítható gyakorlati eredményekről szól;
- feleljen meg a *tudományos igényesség* kritériumainak;
- elégítse ki a szokásos formai követelményeket: *öt kulcsszó*, „*Összefoglaló megállapítások, következtetések javaslatok*” alcím a dolgozat elején, amely nem bevezetés, tartalmi kivonat, hanem az eredmények tömör összegzése, magyarul-angolul. A kézirat szerkezete legyen logikusan felépített és alcímekkel tagolt, a „*Forrásmunkák jegyzéke*” pedig csak a szövegben valamilyen formában hivatkozott vagy érintett munkákat tartalmazza (vagyis nem irodalomjegyzék);
- jól szerkesztett táblázatokkal, *fekete-fehérben is jól mutató* ábrákkal, fotókkal tegyék tetszetősebbé, tömörebbé a kéziratot;
- a szöveg ne ismételje részletesen az ábrákból, táblázatokból egyértelműen következőket, igazodjon az érdemi mondanivaló terjedelmi igényéhez.

Formai követelmények

Oldalbeállítás: normál, Times New Roman betűtípus; 12-es betűméret; 1,5-es sorköz.

Tagolás: a dolgozat címe, szerzők neve(i) gondolatjellel elválasztva, 5 kulcsszó, „*Összefoglaló megállapítások, következtetések, javaslatok*” alcím. A szövegben lehetőleg csak első- és másodrendű alcímek szerepeljenek.

A címet, kulcsszavakat és az összefoglalást *angolul* is mellékeljék!

Ábrák, képek

Ezeket az elemeket külön fájlokban is kérjük mellékelni, eredeti formátumban (Excel, Corel stb.), mivel csak így végezhető el az esetleges javítások, korrekciók. A szövegbe beillesztett, konvertált objektumok nyomdai szempontból *nem kezelhetők megfelelően*. Az ábrák fekete-fehérben legyenek megalkotva, ebben az esetben a kitételekre valamilyen mintázatot célszerű alkalmazni. A képek, fotók, szkennelt ábrák jó minőségű, nagy felbontású képfájlként legyenek mellékelve.

– x – x –

A leadott kézírathoz csatolva kérjük a szerzők pontos adatait feltüntetni (név, munkahely pontos megnevezése, beosztás), valamint a kapcsolattartás végett levelezési cím, (mobil)telefonszám, e-mail cím.

Egészségtudatosabb ételmisszer-fogyasztás vizsgálata Zala megyében – A vállalkozások szerepe az egészségmegőrzésben

PÉTER ERZSÉBET – NÉMETH KORNÉL – KASZÁS NIKOLETTA

Kulcsszavak: ételmisszer-alapanyagok, ételmisszer-fogyasztás, prevenció, egészség tudatosság, vállalati kultúra.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az egészségtudatos ételmisszer-fogyasztás vizsgálatával a keresleti és kínálati oldal elemzésén keresztül szeretnénk rávilágítani arra, hogy mennyire nyitottak a fogyasztók a prevencióra és az elmúlt években hogyan változtak meg étkezési szokásaik országosan és Zala megyében. Egészségközpontú munkaszervezéssel nagy hangsúlyt fektetnek ma már a vállalatok a prevencióra, a munkatársak jó fizikai és mentális egészségi állapotának megőrzésére, mert ezáltal hatékonyabbá válhat a munkavégzés. Az eredmények szerint minél kisebb egy vállalkozás, annál családiasabb a hangulat, annál inkább ismeri a munkáltató a munkavállalók igényeit és problémáit, ezért fontosnak tartja a megfelelő béren kívüli juttatások nyújtását (munkahelyi étkeztetés stb.). Fontos az egymásra történő odafigyelés, ami egy nagyobb multinacionális cégnél is jelentkezik, de ott ez leginkább az előírásoknak való megfelelésre vezethető vissza. A vállalati kultúrán belül ez a premisszák szintjén jelenik meg, mivel az egység megerősítését, a jobb közérzet kialakítását, ezáltal a hatékonyabb munkavégzést célozza meg a primer prevenció révén. Azonban előfordul, hogy a kafetéria egyes esetekben bérhelyettesítő eszköz, az egészségtudatosabb táplálkozásra nincsen közvetett hatása, ezt leginkább az ételmisszertrendek és a fogyasztók jövedelemszintje határozza meg.

Jelen tanulmányban méretkategóriánként és vállalkozási formánként vizsgáljuk, hogy milyen különbség van az egészségmegtartó szemléletben, s ennek kapcsán mekkora támogatást élvezhetnek a munkavállalók. A vizsgálat eredményeit meghatározza a munkahelyi környezet minősége és közvetlen/közvetett hatásai, amelyek számos módon befolyásolják az egészségi állapotot. A munkahelyi egészségfejlesztés egyértelműen kifizetődő tevékenység, hiszen hasznából a munkáltató, a munkavállaló és a szociális ellátórendszer egyaránt részesül. Az egészség hosszabb ideig tartó hiánya ugyanúgy veszteséget okozhat a vállalatnak, mint a teljes távolmaradás. A munkáltatók emiatt egyre fontosabbnak érzik a vállalati egészségfejlesztést az egészségmegőrzést elősegítő béren kívüli juttatások nyújtása révén is.¹

---

¹ Dr. Péter Erzsébet publikációt megalapozó kutatása a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

BEVEZETÉS

A vizsgálatunkban az elkészített speciális egészségtudatossági szegmentációval – életmód tekintetében – jól elkülöníthető csoportokat azonosítottunk, azonban közös jellemző, hogy a primer prevenció – amelybe beletartozik az egészségtudatos étel-miszer-fogyasztás is – elhanyagolható mértékben jelenik meg a célcsoport mindennapjaiban. Annak ellenére, hogy a marhahús-előállításnak Magyarországon ökológiai adottságainál fogva évszázados hagyományai vannak, a marhahús-fogyasztás sohasem volt jelentős. A hagyományos magyar konyha a sertés- és a baromfi-húst részesíti előnyben, ami többek között a megfelelő ár/érték aránnyal és a történelmi múlttal (pl. török uralommal) magyarázható.

Hipotézisünk szerint a mikro-, illetve kisvállalkozások esetén az étkezési hozzájárulások, valamint a vállalati kultúra látható elemei is jobban megmutatkoznak, elősegítve ezzel az egészségtudatosabb étel-miszer-fogyasztást Zala megyében. A tanulmány többek között kitér az étel-miszer-fogyasztási adatokra, ami ezen csoportokra kalkulált étel-miszer-készítményeket alapanyagokra átszámítva tartalmazza, valamint figyelembe veszi a vállalkozások bérén kívüli juttatásait a szervezeti kultúra három szintjén. A mikro-, illetve kisvállalkozásoknál az étkezési hozzájárulások, valamint a vállalati kultúra látható elemei is jobban megmutatkoznak, elősegítve ezzel a tudatosabb étel-miszer-vásárlást.

A kutatásba bevont vállalkozások a káféteria, illetve a bérén kívüli juttatások (étkezési hozzájárulás) tekintetében példaértékűek a vizsgált térségben, megelőzve a multinacionális cégeket, valamint a forráshiánnyal küzdő állami fenntartású szervezeteket. Ennek révén a vállalati kultúrába beépítik a megbecsülést ezen formáját, ezáltal hosszú távon jövedelmezőbb munkahelyet teremtve. A vállalati kultúra látható elemei mellett a mikro-

és kisvállalkozásoknál a kultúra középső szintje – szervezeti értékek és ideológiák –, valamint harmadik szintje – az alapfeltevések, premisszák – is megmutatkoznak. Fontos, hogy az intézményi kultúra segítse az egészségtudatos fogyasztást, mivel a gyerekek a szülői szemlélet átformálásával taníthatók meg a tudatos vásárlásra. A vállalkozások közvetett módon befolyásolják az egészségtudatosabb fogyasztást a szervezeti kultúra révén. Ezért a prevenció lépések, akármilyen csekély intézkedésnek tűnnek is, hosszú távon szemléletformáló hatással bírnak, amelyre a munkáltatóknak nagy befolyása lehet. Az étkezéshez kapcsolódó divatirányzatok, a marketing és az étel-miszerárak is nagymértékben befolyásolják a fogyasztói szokásokat. Az egészségtudatos étel-miszer-fogyasztás nem csak lokális, de globális szinten is jó befektetés az állam és a magánszféra számára egyaránt, amely hosszú távon elősegíti a gazdaság élénkítését.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A szekunder adatok feldolgozása során vizsgáltuk, hogy az egészségtudatosság mennyire mutatkozik meg mindennapi fogyasztói szokásainkban. Bemutatásra kerültek a szakirodalomban a vállalati kultúra szintjei és azok kapcsolata a vizsgált vállalkozásokkal. Az empirikus vizsgálat két nagy részre bontható: egy fogyasztói és egy vállalkozói kérdőív eredményeire támaszkodik. A primer kutatáson belül az egészségtudatosság mellett a fogyasztói kultúra vizsgálatára Zala megyében a keresleti és kínálati oldal elemzésén keresztül szeretnénk volna rávilágítani. A keresleti oldali kvantitatív felmérés alapsokaságát Zala megye 2012. január 1-jén kiadott népességi adatai szolgáltatták. Ebből a mintasokaság 500 fő, amelynek 47%-a férfi és 53%-a nő. A felmérés nemenként és életkor alapján volt reprezentatív. A mintába kerülés során a véletlen kiválasztás módszerét választottuk (*Babbie, 2001*). A lekérdezési arány a

teljes sokasághoz képest fogyasztói oldal tekintetében 1,7%-os volt.

A kínálati oldal elemzése 198 intézmény bevonásával, a vállalati kultúra elemzésén keresztül világít rá arra, hogy az egészség legalább olyan fontos, mint a szervezet által kitűzött gazdasági célok. A lekérdézési arány a teljes sokasághoz képest fogyasztói oldal tekintetében 3,7%-os volt. A vizsgálatba bevont szervezetek 59%-a mikrovállalkozásként működik (1-9 fő), 23%-uk kisvállalkozás, ami 10-49 fő között foglalkoztat munkaerőt, a közepes vállalkozások aránya pedig 11%-os volt. A nagyvállalkozások, 250 fő feletti létszámmal, 7%-kal képviseltették magukat a kutatásban. Az empirikus kutatás során az alapsokaságot a *Központi Statisztikai Hivatal* (KSH) szolgáltatta. A lekérdés helye Zala megye. A felmérés során a szisztematikus mintavétel módszerét választottuk. A mintasokaság méretkategóriák, valamint az állami és magánszektorhoz való besorolás alapján volt reprezentatív. A lekérdés 2013 tavaszán zajlott. Az összefüggés-vizsgálat esetén az SPSS 16.0 programcsomag segítségével végeztünk korrelációs számítást.

AZ EGÉSZSÉGTUDATOSSÁG SZEREPE A FOGYASZTÓI SZOKÁSOKBAN

Az élelmiszerpiac fogyasztói oldalán jelentős változások következtek be. A nyolcvanas évek végétől egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a fogyasztás státuserősítő és demonstratív jelleggel bír, „identitást konstruál” (*Hetesi, 2004*). E folyamat eredményeként az élelmiszer-fogyasztói magatartáskutatások homlokterébe került az érték és értékrendek vásárlást alakító szerepének elemzése. Az élelmiszer korunk fogyasztója számára nem csupán fiziológiai szükségletek kielégítésére szolgál, hanem az élményszerzés forrása és a fontosnak ítélt értékek elérésének eszköze is. Az egyén életmódja, értékrendje visszatükröződik étkezési szokásaiban, éppen ezért az élel-

miszer-fogyasztói magatartás az értékrendszer külső vetületeként is értelmezhető, amit hosszabb távon az értékrendek határoznak meg. Az idő felértékelődése, az egészség fontosságának növekedése és a hedonisztikus aspektusok térnyerése a táplálkozási kultúra számos területén megfigyelhető (*Fodor, 2009*).

A szakértők többsége egyetért abban, hogy az egészségmegőrzésnek két alapvető típusa van: az egyéni és a közösségi. Az egyéni az egyes ember egészségi állapotának közvetlen javítását célozza, amelynek érdekében az egyénnek változtatnia kell viselkedésén, életmódján, környezetének az egészségére ható elemein. Az egyéni szintű megközelítés szorosan kapcsolódik a klinikai beavatkozás, a tanácsadás, a közvetlen nevelés hagyományaihoz. A közösségi megközelítés elsősorban az egészség gazdasági, társadalmi, kulturális, természeti és technikai feltételeinek javítására irányul, tehát a klasszikus közegészségügy, a társadalom-örvostan hagyományaira épül (*Glatz, 2002*).

Az egészség összefügg a prevenció, a megelőzés fogalmával. Magában foglalja a primer, a szekunder és a terciér prevenciót. A primer prevenció intézkedések arra irányulnak, hogy elkerüljék, az egészségkárosodást, mielőtt az elkezdődik, azaz megpróbálják megelőzni a problémákat a táplálkozás, a járványos betegségek elleni immunizáció, valamint a környezetvédelem révén. Szekunder prevenció célja a betegségek korai, rejtett, még panaszt nem okozó szakban való felismerése. Ezáltal a beteg jó eséllyel, kisebb károsodással, alacsonyabb költséggel gyógyítható. Ide sorolható akár az önvizsgálat is, amely révén eljuthatnak a szűrővizsgálatra is orvosi segítséggel. A terciér prevenció célja a betegségek közül fakadó károsodások, a tartós egészségdeficitet okozó, az életminőséget rontó, tartós fájdalmat okozó és ellátást igénylő állapotok megelőzése.

Az elmúlt évtizedekben több kutatás is

rávilágított, hogy a fogyasztók egyre sürűbben veszik igénybe a háztartáson kívüli étkezést, illetve a házhoz szállíttatást. A növekvő munkaterhelés mellett egyre fontosabbá vált a szabadidő hasznos eltöltése, amelynek érdekében a fogyasztók előtérbe helyezik a kényelmesebb és élvezetesebb vásárlási formákat. A növekvő szabadidő iránti vágy miatt kevesebb idő jut az ételkészítésre és főzésre, így nő a kereslet a könnyen elkészíthető, de egészséges, praktikus élelmiszerek iránt. Az életstílus megváltozásával új étkezési szokások alakulnak ki (Szabó, 1998; Gaál, 1998; Orbánné, 2006; Fodor, 2009).

A Budapesti Műszaki Egyetem élelmiszerkémia előadásának anyaga szerint (2014) egy egészséges ember ételmiszer-fogyasztásának alakulása az alábbiak alapján vázolható fel (1. ábra).

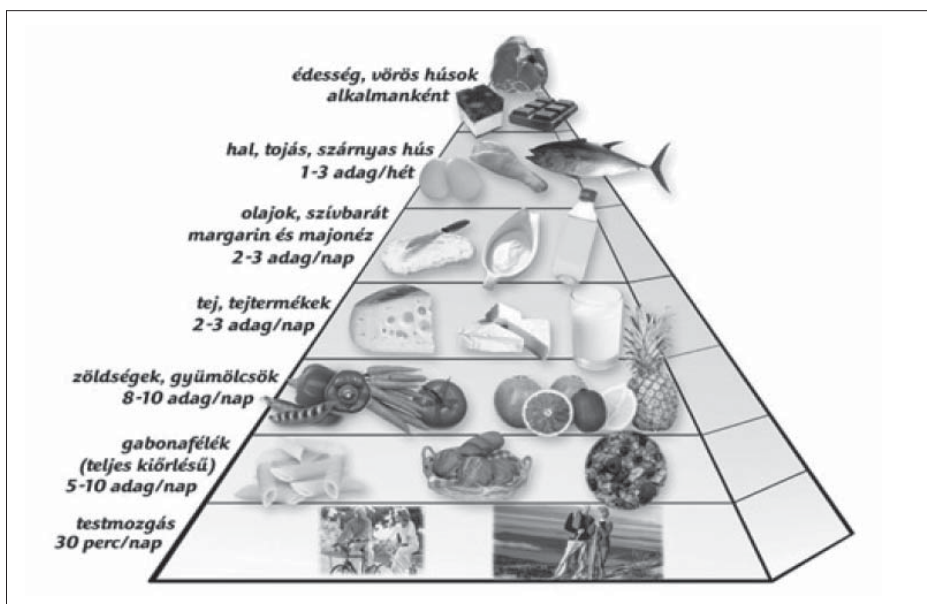
Alapvető a testmozgás, amit főként szabad levegőn ajánlott végezni, a gabonafélék mellett – amelyek az energiaszükséglet nagy részét fedezik – javasolt a vitalitás

megtartása miatt a gyümölcs- és zöldségfogyasztás is. Naponta egyféle gyümölcsöt fogyasszunk délelőtt vagy legkésőbb délután 16.00-ig, ugyanis a gyümölcsök erjedésének negatív hatásai miatt, a tévhitkel ellentétben nem javasolt azt vacsorára fogyasztani. Tejtermékek a csontoknak, az olajok a keringés és a gondolkodás számára nélkülözhetetlenek, de már kisebb mennyiségben. A halfogyasztás az Omega-3 zsírsavak miatt ajánlott, főként édesvízi halakat javasolnak. A sokéves téves tiltás ellenére is bebizonyosodott, hogy a szervezetnek vörös húskokra a vaspótlás miatt, étcsokoládéra a keringés és vértisztítás miatt alkalmanként szüksége van.

Az országos felmérések szerint az élelmiszermérlegekből számított egy főre jutó összes ételmiszer-fogyasztás Magyarországon 2000-ben 701 kg, 2011-ben 618 kg volt, ami a teljes népességet figyelembe véve naponta átlagosan közel 2 kg ételmiszert jelent. Az állati eredetű termékek (hús, hal, tej, tojás) változatlanul az összes ételmiszer-

I. ábra

Egy egészséges ember napi táplálkozáspiramisának felépítése

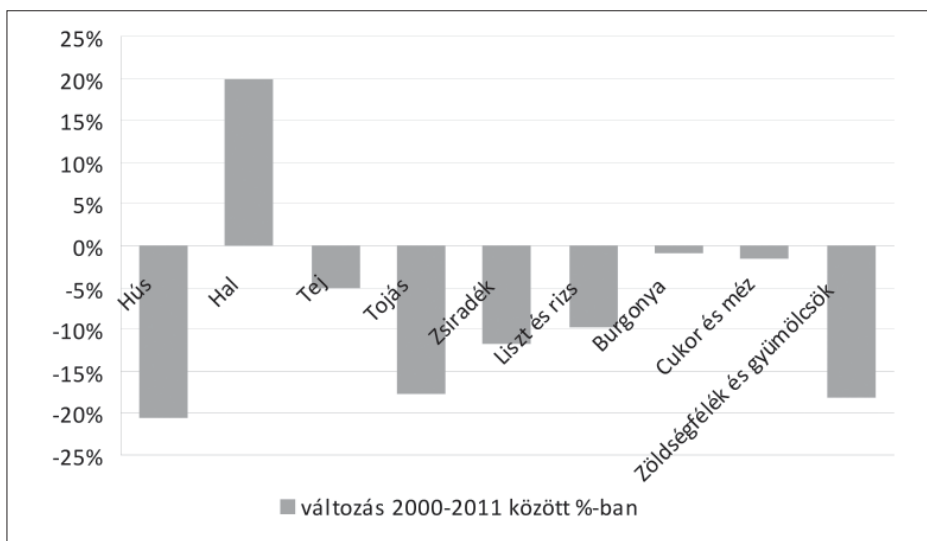
fogyasztás mintegy 40%-át adják. A magyar lakosság 1 főre jutó húsfogyasztása 2000 és 2011 között 20,5%-kal csökkent (2. ábra). A halfogyasztás esetén 20%-os növekedés figyelhető meg, ami egyre inkább megfelel a kívánatos táplálkozási szintnek. A halfogyasztásból 1,5 kg ponty, ez a legkeresettebb édesvízi hal itthon, elsősorban a hungarikumnak számító pontyhalászlé miatt. A hazai halfogyasztás leglényegesebb jellemzője, hogy a halat a magyarok ünnepi ételnek tekintik, az eladások 40%-a karácsonyhoz kapcsolódik.

A debreceni egyetemen (Szűcs – Tikász, 2008) végzett kutatás is azt a jól ismert tényt igazolja, hogy a magyarok egy része a szálkát gyűlöli (32%), másik része (32%) kellemetlen szagúnak tartja a halat, ami már kulturális kérdés. A gyermekek nem kedvelik a szálkás ételeket, és a szülei is féltik őket egy esetleges féltrenyeléstől, ami tovább támogatja a halat nem fogyasztó generációk felnövekedését, az elutasítás szintje öröklődik. A szálkatéma a tengeri halat fogyasztó, tengerparti országokban nem

jellemző, a tengeri halak kevésbé szálkásak, ahogy a pisztráng és a harcsa sem az, a szálkától tartó fogyasztókat érdemes ezekkel megkínálni. A hazai fogyasztók szálkára érzékenységét igazolja a gasztronómiai szempontból érdektelen húsminőségű, de szálkamentes afrikai harcsa hazai sikere is. A busa sok esetben jelentősen alulpozicionált a potenciális lehetőségeihez képest. A pontyfélek családjába tartozó halból – mivel kizárólag moszatokkal táplálkozik – kivont olaj kifejezetten jó hatású a keringésre. Az idősebb emberek inkább az ízért, a hagyományoktól, megszokásoktól vezérelve fogyasztják a halat, míg a fiatalabbak inkább az egészséges életmódra való törekvés miatt.

Táplálkozás-egészségügyi szempontból vegyesen alakult a 2011-es ételmiszer-fogyasztás az egy évtizeddel korábbi adatokhoz képest, ugyanis folytatódott a cukor (-1,51%) visszaszorulása, ezzel szemben bővült a szeszes italok fogyasztása, miközben mérséklődött a tej- és tejtermékeké (-5,16%), és összességében kevesebb fo-

2. ábra
Az egy főre jutó ételmiszer-fogyasztás %-os változása Magyarországon
a 2000–2011 közötti időszakban

Forrás: saját szerkesztés KSH-adatok alapján (Statistikai Tükör, 2013)

gyott zöldségféléből és gyümölcsökből (-18,05%) is. A tojásfogyasztás hat éve tartó csökkenése a tárgyévben sem állt meg, egy főre vetítve 12,6 kg (kb. 217 db). A csökkenés ellenére a tojásfogyasztás még kissé meghaladja az Európai Unió átlagának szintjét (12 kg/fő). A magyarországi átlagnál több tojást fogyasztanak Dániában, Máltán, Belgiumban, Franciaországban, Ausztriában és Szlovákiában, ugyanakkor a fejenkénti fogyasztás nem éri el a 10 kg-ot Bulgáriában, Portugáliában és Finnországban. Az egy főre jutó zöldség- és gyümölcsfogyasztás 2011-ben 178 kg-ot tett ki, ami a 2000-es évhez képest 17,64%-os csökkenést jelentett, ami többnyire az áremelkedésnek köszönhető.

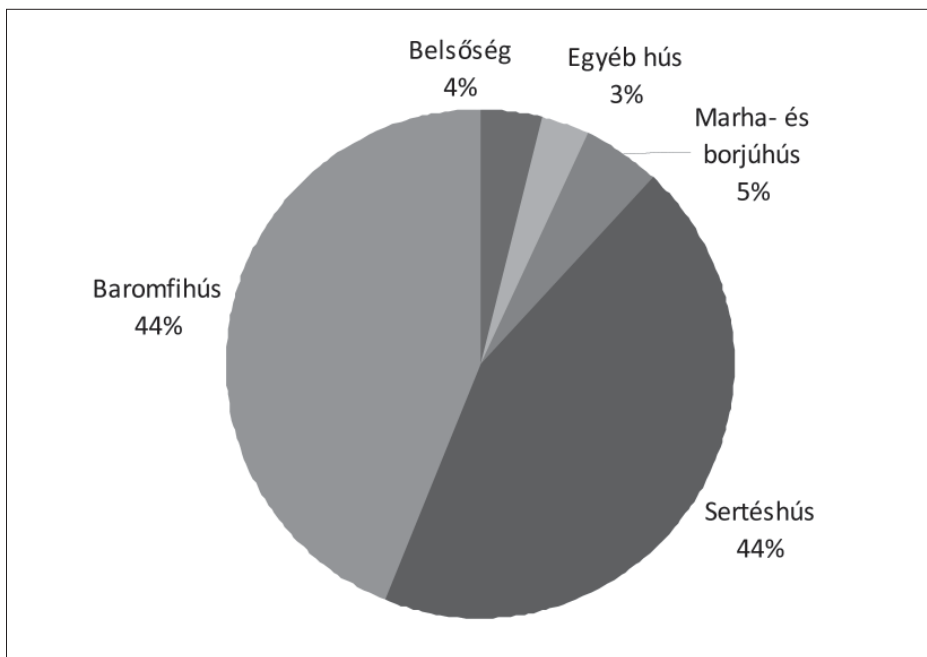
A sertéshús egy főre jutó mennyisége 25 kg volt 2011-ben, ami 2010-hez képest fél kg-mal alacsonyabb. A baromfihús fogyasztása (24 kg) 2010-hez képest gyakorlatilag nem változott (3. ábra).

A sertéshús fogyasztása mindössze 2 kg-mal csökkent, miközben a baromfihúsé 5 kg-mal esett vissza 2000 és 2011 között. Az egészségtudatosság szempontjából a fehér hús fogyasztásának növekedése lenne kívánatos, az átlagos húsfogyasztás csökkenése itt azonban nem a kultúrának, hanem az árak növekedésének tudható be. Magyarországon az elmúlt években bekövetkezett fogyasztáscsökkenés ellenére a baromfi- és sertéshúsfogyasztás átlagosnak számít az Európai Unióban. Ezen belül a baromfihúsból Luxemburgban fejenként 10 kg-mal kevesebbet fogyasztanak, mint hazánkban, míg Portugáliában ugyanennyivel többet. Sertéshúsból Dániában kétszer annyit fogyasztanak, mint Magyarországon, ezzel szemben a hazainak mindössze harmadát Görögországban.

Az EU-csatlakozás következtében csak kiváló minőségű, az egészséges táplálkozás igényeit maradéktalanul kielégítő vá-

3. ábra

Húsfogyasztás megoszlása Magyarországon 2011-ben

Forrás: saját szerkesztés KSH-adatok alapján (Statistikai Tükör, 2013)

gómarha értékesítése lehet a cél. A nagy mennyiségű olcsó hús előállítására nincsen sok esélyünk a világ nagy marhahústartó régióival (Argentína, Brazília, USA, Kanada) szemben. A piacon csak kiváló minőségű prémiumtermékekkel lehetséges szerephez jutni és jövedelmet termelni az ágazat szereplői számára. A hagyományos magyar konyha a sertés- és baromfihúst részesíti előnyben. Ennek a sajátos szerkezetnek bizonyos mértékig társadalmi gyökerei is vannak, a kisparaszti viszonyok között gazdálkodók önfogyasztása mindenekelőtt a ház körüli baromfi-fogyasztásra, illetve az évi egyszeri sertésvágásra támaszkodott. A jelenlegi marhahús-fogyasztás 2,8 kg/fő/év, ami igen alacsonynak mondható mind európai, mind világviszonylatban. Az EU25-ök átlagfogyasztása 18-20 kg/fő/év. További sajnálatos tény, hogy a 2004-ben belépő tagállamokat tekintve is az utolsók között vagyunk ebben a tekintetben (Blaskó *et al.*, 2011).

Miután az európai egységes piacon az áruknak szabad mozgástere van, hazánkban is nyomott áron érkezik be a zöldség és a gyümölcs, ezzel pedig a magyarországi termelők nem képesek versenyre kelni. Az alkalmazott technológiának és a hozamnak is jelentős árbefolyásoló hatása van. A holland és a spanyol termelők magasabb szintű technológiával tudják előállítani termékeiket. Ezen a téren Magyarország a középmezőnyben foglal helyet mind a zöldség-, mind a gyümölcstermesztést nézve. A hozam pedig értelemszerűen hatással van az árakra. A magyar fogyasztók egy ideje kifejezetten előnyben részesítik a hazai zöldséget és gyümölcsöt, ami elősegíti az egészségtudatos táplálkozást és a prevenciót is. Ennek az örvendetes tendenciának azonban sajnos nem elsősorban a honi termelők a hasznélvezői, hanem inkább a kereskedelmi láncok, amelyek igen magas árrést érvényesítenek. Nemritkán a termelői árhoz képest 2-3-szoros áron kínálják a termékeket. A termelői és a fogyasztói árak

között tehát számottevő a szakadék, ami a kereskedői üzletpolitika függvénye, és ezt természetesen nem tudják befolyásolni a termelők. Az alapvető cél, hogy a magyar termelők korszerűbb technológiával termeljenek, magasabb hozamokat legyenek képesek elérni, a kereskedelmi oldalt tekintve pedig arra kell koncentrálni, hogy a termelői szervezetek nagyobb volumenben kínálják az árut a kiskereskedelem felé, így a béralkunál jobb pozícióba kerülhessenek. A termelői szervezetek, a TЭСZ-ek sikeresebb üzleti tevékenységének megvalósulásához azonban még nagyon sokat kell tenni (Mártonffy, 2013). Véleményünk szerint azonban a beavatkozás fontos lenne a termékpálya más területein is, összhangot teremtve a termelő, feldolgozó, értékesítő és a fogyasztók között, nyomon követve a disztribúciós csatorna minden szintjét.

A VÁLLALATI KULTÚRA SZINTJEINEK ÉRTÉKELÉSE ZALA MEGYÉBEN

Mind a kultúrának, mind a szervezeti kultúrának számos meghatározása létezik a nemzetközi (Deal – Kennedy, 1982; Schein, 1985) és hazai (Bauer – Berács, 1992; Bakacsi *et al.*, 1991) szakirodalomban is. E kutatás során Bakacsi Gyula (2004) megfogalmazását alkalmazzuk, mely szerint a szervezeti kultúra olyan rendszer, ami magában foglalja a szervezet tagjai által elfogadott, közösen értelmezett előfeltevéseket, értékeket, meggyőződéseket és hiedelmeket. E rendszer elemeit a szervezet tagjai érvényesnek fogadják el, követik és átadják az új tagoknak mint a problémák megoldásának követendő mintáit és kívánatos gondolkodási és magatartásmódot.

Ahogy a fenti megfogalmazásból is érezhető, a szervezeti kultúra leírja az adott vállalat mindennapi működési elveit. Egyfajta hasonlóságot jelent, ami a közös gondolkodásmódban, magatartási keretekben mutatkozik meg, s melyek meghatározzák az egyének és csoportok cselekedeteit.

A vállalatok életében a kultúrának számos eleme és megjelenési módja van, ide tartoznak a szervezetet körülvevő gazdasági környezet és kulturális hálózatok, a közösen vallott értékek, de a hagyományos szertartások és nagyra becsült hősök is (Gaál – Szabó, 2008). Empirikus kutatásunkban vizsgáljuk, hogy a szervezeti kultúra elemei közül melyek milyen formában épülnek be a vizsgált egészségtudatos vagy azt nélkülöző vállalkozások életébe.

A kultúra egyéni szintjei mellett a szervezeti szint is fontos (Balogh et al., 2011), az Edgar H. Schein által meghatározott kulturális szintek pedig a vállalkozások esetén is értelmezhetők. Az első szinten található azok a látható elemek, melyeket egy kívülálló is érzékelhet, s ezen észlelések alapján alakul ki benne az első benyomás (Gaál et al., 2009). Ilyen például a szervezetben alkalmazott nyelvezet, esetleg zsargon, az irodák berendezése vagy akár az egyénre vonatkozó viselkedési és öltözködési szabályok is. Az általunk végzett kutatásban a látható elemek közül a béren kívüli juttatások szerepét vizsgáljuk (Péter et al., 2013).

A középső szint a szervezeti értékek és ideológiák szintje, amelyek egyszerre tudatosak és ösztönösek, s a szocializáció során épülnek be. Ide sorolható az egészségtudatosság és az egészségmegőrzés fontosságának elve is. Ezek a szervezeti értékek – kimondva vagy kimondatlanul – megjelennek a szervezet döntéseiben is. Jelen vizsgálatban a munkáltatók által finanszírozott védőoltások, illetve az egészségmegőrzéshez köthető intézkedések jelentőségét vesszük górcső alá.

A harmadik, s egyben legmélyebb szint az alapfeltevések és premisszák szintje, melyek leginkább adottságokként kezelhetők, ösztönösek, s nem kérdőjeleződnek meg az adott kultúrában. Ilyen alapfeltevés a világ-hoz való viszonyulás, az ember és természet viszonya, az idő- és térorientáció. Bár ezek a premisszák nem mindig azonosíthatók

és határozhatók meg egyértelműen, mégis mozgatórugói lehetnek a szervezeti életnek (Schein, 1985; Varga – Pontyos, 2000). Az értékek forrása ebben a gondolati megközelítésben a munkavállaló egészségmegőrzése, amely nagyban meghatározza a vállalati légkört.

A kultúrátípusok nem tesznek különbséget az állami szervezetek és a magánszférában jelen lévő szervezetek között, s többségük a méretkategóriát sem veszi figyelembe (Gaál – Szabó, 2008). A fent felsoroltak közül hazánkban a Charles Handy-féle megközelítés a legelterjedtebb, amely négy vállalati kultúrátípust különít el.

Az erő/hatalom típusú kultúra esetén a hatalom egy pontban koncentrálnodik, s szabályozatlansága miatt könnyen és gyorsan képes reagálni a környezet változásaira. Ez a típus elsősorban az egyéni, valamint a kis- és közepes vállalkozásokra jellemző, e szervezetekben működhet hatékonyan.

A szerep típusú kultúra erősségei a hatékonyan és szervezeten működő szervezeti egységek. Ez a kultúrátípus elsősorban stabil piaci környezetben lehet előnyös, mely napjainkban nagyon kevés területről mondható el, így népszerűsége ellenére a mai piaci környezetben nem célravezető.

A feladat típusú kultúra mátrix felépítésű, rendkívül rugalmas, s mint nevéből is adódik, egy-egy feladatra koncentrálnak. Ez a szervezeti típus rendkívül teljesítményorientált, folyamatos a környezeti adaptív nyomás, s elsősorban kisebb vállalkozások esetén lehet ésszerű.

A személy típusú kultúra nagyon ritka, ott figyelhető meg, ahol a vállalati célok közül a vezető személye és célkitűzései állnak az első helyen. Az ezen kultúrátípusba tartozó vállalkozások általában kreatívak, innovatívok, s magasan kvalifikált munkaerő-állománnyal rendelkeznek (Gaál – Szabó, 2008).

A béren kívüli juttatások rendszere napjainkra az emberi erőforrás-menedzsment széles körben alkalmazott eszkö-

zének számít, annak ellenére is, hogy a hagyományos felfogás szerint a bérezési politika elsősorban az alapbéren és a bérezhez kapcsolódó kifizetéseken alapul. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ugyanakkor azt a tényt, hogy a munkabér az emberi szükségletek maslow-i rendszerében leginkább a fizikai szükségletek kielégítésére alkalmas. A kafetériarendszer kiváló lehetőség a vállalkozások számára arra, hogy fokozzák a munkatársak elkötelezettségét és elégedettségét, megtartsák az értékes dolgozókat, továbbá növeljék a munkahely vonzerejét (Poór *et al.*, 2013; Péter *et al.*, 2013).

TÁPLÁLKOZÁSI SZOKÁSOK ALAKULÁSA ZALA MEGYÉBEN

A bioélelmiszerek és egyéb, funkcionális élelmiszer-kategóriák, márkák fogyasztása még nem szoros része a mindennapi életmódnak, az csak a vizsgálatba bevont lakosság megközelítőleg egytizedére jellemző (Péter – Molnár, 2011). A biotermékek fogyasztása divatos, de semmiképpen sem elterjedt. Elsősorban a magas iskolai

végzettséggel és társadalmi státusszal rendelkező nők körében jelenik meg a termék-kategória iránti nyitottság.

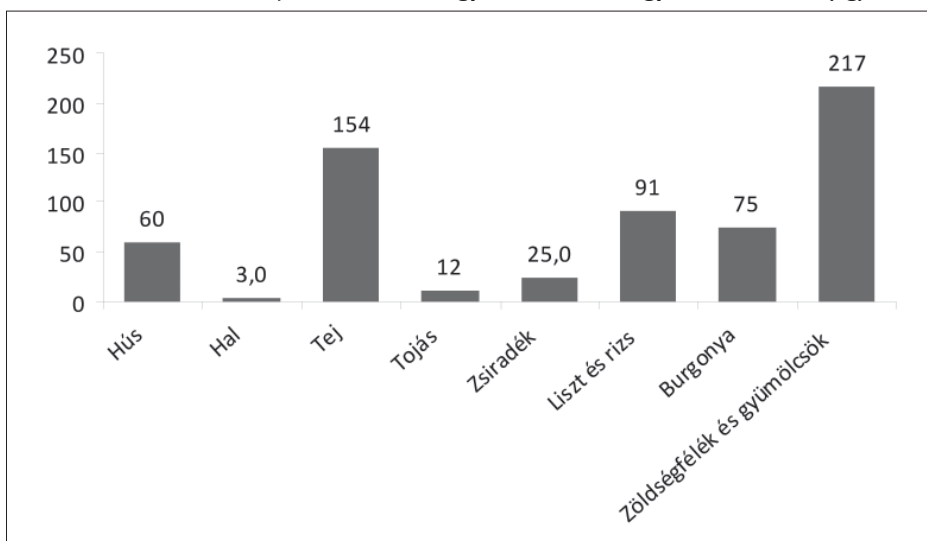
Ugyanakkor előremutató, hogy a felnőtt magyar lakosság alapvetően még alacsony szintű egészségtudatossága ellenére kialakultak azok a csoportok, amelyek hosszú távon egészségtudatos fogyasztókká válhatnak (Aszmann, 2010).

Táplálkozás-egészségügyi szempontból 2013-ban az élelmiszer-fogyasztás Zala megyében az országos átlaghoz (kg-ban) hasonlóan alakult (4. ábra). Az egy főre jutó húsfogyasztás átlagosan 10 kg-mal kevesebb, mint az országos átlag, és ahhoz hasonlóan főként a baromfitermékeket vásárolják az itt élők.

A halfogyasztás hasonló az országos adathoz, és főként hazánk halastavaiból, elsősorban a Balatonból kifogott halakat kedvelik. A vásárlási csúcsidezők továbbra is a karácsony. Tej- és tejtermékekből 6 kg-mal, tojásból 1,7 kg-mal fogyasztanak kevesebbet egy főre vetítve a vizsgált megyében. Zsiradékból 14 kg-mal fogy kevesebb, lisztből 3 kg az elmaradás az országos átlag-

4. ábra

A válaszadók I főre jutó élelmiszer-fogyasztása Zala megyében, 2013-ban (kg)

hoz képest. A burgonya azonban nagyon népszerű a zalai konyhákban, csaknem 11 kg-mal fogyasztanak többet az itt élők, mint az országos átlagos érték. Ez többek között a zalai gasztronómiának tudható be, ugyanis a Zala megyei népszerű köret vagy főétel, a dödölle alapanyaga, valamint a krumpliprósza is népszerű magyar népi étel, amelyet az ország különböző pontjain más és más néven ismernek. Van, ahol tócsninak vagy lapcsánkának hívják, de még rengeteg néven ismert. Nemcsak a nevek különböznek az egyes tájakon, hanem az elkészítés is nagyon változó. Zalában krumpliprósza néven ismert az étel, amely egykor a szegények ételének számított, ám manapság már az éttermek is szívesen veszik fel kínálatukba előételként. Zöldségből és gyümölcsből jelentős a fogyasztás a megyében, ezt tovább erősítheti a 2012/2013-as tanévben újraindult nagy sikerű és népszerű iskolagyümölcs-program. A cél a korábbi évekhez hasonlóan az általános iskolák alsó tagozatos kisdíákjainak friss gyümölccsel, valamint 100%-os gyümölcslével való ellátása. A *Magyar Zöldség-Gyümölcs Termelők Értékesítő Szervezete* azzal a céllal alakult, hogy az országban működő, zöldség- és gyümölcsstermeléssel foglalkozó őstermelőket, családi gazdálkodókat és vállalkozókat összefogja, képviselje. Az ország több megyéjében vannak tagjai, így egész Magyarország területére gyorsan, pontosan és kifogástalan minőségben tudnak szállítani friss zöldség- és gyümölcsstermekből.

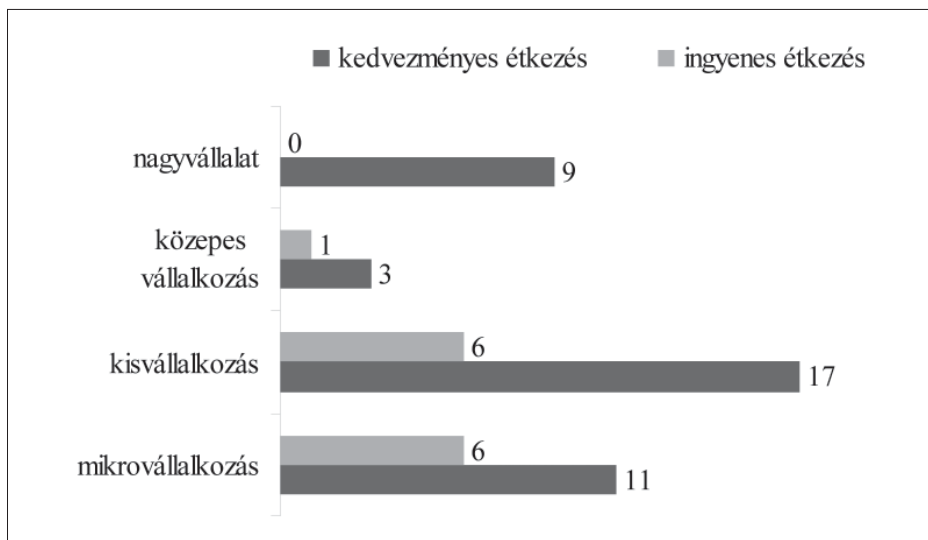
A Zala megyei lakosság étkezési szokásait a szerint is vizsgáltuk, hogy hogyan hatnak az egészségre és rákérdeztünk a leginkább preferált ételekre. Saját bevallásuk szerint 25,5%-uk könnyű ételeket fogyaszt a legtöbbször, de jelentős számban (20,9%) kedvelik a fűszeres magyaros konyhát is. A magas szénhidrát-tartalmú ételek (18,1%) és a zsíros ételek (11,4%) meglehetősen népszerűek a fogyasztók körében. A lakosság egészségtudatos ételmiszer-fogyasztásához

közvetlenül hozzájárulhatnak a vállalkozások, illetve intézmények mint munkaadók a vállalati kultúra első, azaz a látható elemek szintjén is. Ezt vizsgáltuk a kutatásba bevont 198 intézményen keresztül, melynek 8%-a tevékenykedik az agráriumon belül, amit a következőkben részletezünk.

A munkáltatók 97%-a nagyon fontosnak tartja a munkavállalók egészségmegőrzését, számukra ez többé-kevésbé a vállalati kultúrán belül a szervezeti értékek és ideológiák része. A kultúraelemek közül közösen vallott értéknek a munkavállaló egészségmegőrzése jelenik meg. A megfelelő vállalatpolitika alkalmazásánál fontos vizsgálni, hogy a munkahelyi egészségfejlesztés beépült-e a vállalatirányítás rendszerébe, azaz felismerték-e annak fontos szerepét. Fel kell tárnunk, hogy a munkahely és a munkafolyamatok kialakításakor figyelembe veszik-e a munkavállalók képességeit, beleértve az egészségi állapotot is, azaz a személyzeti munkának és a munkaszervezésnek egészségorientáltnak kell lennie. A sikeres munkahelyi egészségfejlesztésnek kiérlelt, jól megfogalmazott koncepcióra kell alapulnia, amit szükség esetén (esetleg folyamatosan) módosítani kell. Az Erzsébet-utalvány 2013-tól új célokra is felhasználható. Az étkezési és gyermekvédelmi utalvány megmarad, emellett három új forma jelenik meg: az ajándékutalvány széles termékkörre, az iskolai utalvány tankönyvre, tanszerre, ruházatra, a szabadidő-utalvány pedig sport- és kulturális események belépőjére, bérletre, könyvtári beiratkozásra váltható be. Az elfogadóhelyeken az Erzsébet-utalvánnyal ezentúl is vásárolható meleg étel, a kedvezményes adóteher 8000 Ft-ig 35,7%-os, ami mind a munkáltató, mind a munkavállaló számára vonzóbbá teheti ezt a fajta béren kívüli juttatást. A SZÉP kártya (35), illetve az önkéntes egészségbiztosítási hozzájárulás (kiegészítő, illetve életmódjavító, 28) került említésre a legnagyobb gyakorisággal, az erre vonatkozó szabályok szerint 2013-ban az említett juttatás ese-

5. ábra

A vizsgált cégek hozzájárulásának gyakorisága a vizsgált intézményen belüli ételmisszer-fogyasztáshoz

Forrás: saját ábra Péter et al., 2011; Péter, 2013 alapján

tén a hozzájárulás mértéke 10%-ról 14%-ra nőtt. A vizsgált cégek közül 53 tett említést arról, hogy egyéb béren kívüli juttatásként igyekszik hozzájárulni intézményen belül az ételmisszer-fogyasztáshoz.

A kutatási feltételezésünket támasztja alá, hogy ebben az esetben is főként a mikro-, illetve kisméretű vállalkozások a leginkább érintettek (5. ábra).

A vállalkozások méretkategória szerinti változóit (mikro-, kis-, közepes és nagyvállalkozások) hasonlítottuk össze más változókkal és megfigyeltük a köztük lévő kapcsolat szorosságát, együttmozgását korrelációs számítással, SPSS 16.0-os programcsomag segítségével. A változók esetében 5%-os szignifikancia-hibahatárt engedélyeztünk.

A méretkategóriák, illetve a béren kívüli juttatások esetén közepes erősségű, de ellentétes irányú kapcsolatot kaptunk (szignifikancia: 0,00; Pearson: -0,317).

Az eredmény szerint minél kisebb egy vállalkozás, annál családiasabb a hangulat, annál inkább ismeri a munkáltató a munkavállalók igényeit és problémáit, ezért fontosnak tartja a megfelelő béren kívüli juttatások nyújtását, a megfelelő ellátást és a védőoltásokat is a káféterian túl. A vizsgált mikro-, illetve kisvállalkozásoknál a csapatépítő tréningnek is összekovácsló ereje lehet. A tréningeken a legfontosabb fejlődésre készítő erő az egyén saját tapasztalata, szembesülése a saját és a körülötte lévő emberek jellemvonásaival, kommunikációs és viselkedési stílusával. Elősegíti a csapat-szellem és az empátia kialakulását, ami jobb közérzetet és munkakedvet, a későbbiekben lelkiileg kiegyensúlyozottabb munkavállalót eredményezhet.

A vállalkozások által felkínált sportolási lehetőség, a kedvezményes étkezés, valamint a céges üdülő felajánlása is hatással van a munkavállaló egészségmegőrzésére.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Aszmann, A. (2010): Fókuszban az egészségtudatosság: merre tartunk? Országos Gyermek egészségügyi Intézet – (2) Babbie, E. (2001): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 212 p. – (3) Bakacsi Gy. (2004): Szervezeti magatartás és vezetés. KJK, Budapest – (4) Bakacsi Gy. – Balaton K. – Dobák M. – Máriás A. (1991): Vezetés-szervezés. Aula Kiadó, Budapest – (5) Balogh Á. – Gaál Z. – Szabó L. (2011): Relationship between organizational culture and cultural intelligence. Management & Marketing - Challenges for the Knowledge Society. Vol 6, No 1, 95-110. pp. – (6) Bauer A. – Berács J. (1992): Marketing. Aula Kiadó, Budapest – (7) Blaskó B. – Cehla B. – Kiss I. – Kovács K. – Lapis M. – Madai H. – Nagy A. Sz. – Nábrádi A. – Pupos T. – Szöllősi L. – Szűcs I. (2011): Állattenyésztési ágazatok ökonómiaja. Debreceni Egyetem, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Pannon Egyetem; TAMOP 4.2.5 Pályázat könyvei. – (8) Budapesti Műszaki Egyetem (2011): Táplálkozástudomány. Élelmiszerkémia. A táplálkozás az élet alapja. PPT-előadás. – (9) Deal, T. E. – Kennedy, A. A. (1982): Corporate Cultures. The rites and rituals of corporate life. Addison-Wesley, Reading, MA. – (10) Fodor M. (2009): Az ételmyszerfogyasztói preferenciák elemzése a munkahelyi étkeztetésben. Doktori (PhD-) értekezés tézisei. Szent István Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 2-3. pp. – (11) Gaál B. (1998): A magyar háztartások ételmyszer fogyasztási szokásai. Marketing & Menedzsment, 32. évf., 3. sz., 71-75. pp. – (12) Gaál Z. – Szabó L. (2008): Segédlet a stratégiai menedzsmenthez. Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém – (13) Gaál Z. – Balogh Á. – Bognár F. (2009): Karbantartásmenedzsment a tudásgazdaságban. In: Veresné Somosi M. (szerk.): „Vezetési ismeretek III.” Tanulmányok a társtanszékek munkatársaitól. Jubileumi kiadvány a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar Vezetéstudományi Intézet alapításának 50. évfordulójára, Miskolc-Lilla-füred, 2009. május 19–20. – (14) Glatz F. (szerk.) (2002): Egészségmegtartás, betegséggmegelőzés. Magyar Tudományos Akadémia műhelytanulmánya. Programvezető Vizi E. Szilveszter. Szakmai lektor Bácsy Ernő. Budapest, 8-9. pp. – (15) Hetesi E. (2004): A fogyasztás szociológiája. A szociális identitás, az információ és a piac. SZTE Gazdaságtudományi Kar közleményei, Jatepress, Szeged, 267-281. pp. – (16) Központi Statisztikai Hivatal (2013): Az ételmyszer-fogyasztás alakulása, 2011. Statisztikai Tükör, VI. évf., 42. sz., 1. p. – (17) Mártonffy B. (2013): Miért olcsóbb az egyiptomi zöldséppaprika, a spanyol paradicsom vagy a német cseresznye? Beszélgetés dr. Mártonffy Bélával, a Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet és Terméktanács elnökével. Online. <https://http://www.tesztplussz.hu/miert-olcsobb-az-egyiptomi-zoldpaprika-a-spanyol-paradicsom-vagy-a-nemet-cseresznye>, 2013. november 26. – (18) Orbánné N. M. (szerk.) (2006): Az ételmyszeripar strukturális átalakulása (1997–2005). Agrárgazdasági Tanulmányok (3) 1, 35. p. – (19) Péter E. (2013): Mit, merre, mennyiért? – Állami- és magán egészségügyi ellátás értékelése Zala megyében. XVII. Apáczai-nap Tudományos Konferencia – Mobilis in mobili: egyszerűség és komplexitás a tudományokban. 2013. október 25. – (20) Péter E. (2013): Preventív szemlélet munkahelyi környezetben, Zala megye példáján. XVII. Apáczai-nap Tudományos Konferencia – Mobilis in mobili: egyszerűség és komplexitás a tudományokban. 2013. október 25. – (21) Péter E. – Molnár T. (2011): Prevenção vagy gyógyítás? – az egészségtudatosság fogyasztói felmérése Nagykanizsán. LIII. Georgikon Napok 53rd Georgikon Scientific Conference, 2011. szeptember 29–30. – (22) Péter E. – Keller K. – Kaszás N. (2013): Egészségtudatosság – része a szervezeti kultúrának? Vezetéstudomány, XLIV. évf., 6. különszám, 52-58. pp. – (23) Péter E. – Molnár T. – Kaszás N. (2011): Egészséges az egészségügy? – elégedettség mérés a nagykanizsai lakosság körében. Változó környezet – Innovatív Stratégiák. Nemzetközi Konferencia – 2011, Sopron, 2011. november 2. – (24) Poór J. – László Gy. – Beke J. – Óhegyi K. – Koble T. (2013): A cafeteria-rendszer továbbfejlesztésének lehetőségei – múlt, jelen és jövő. Vezetéstudomány, XLIV. évf., 1. sz., 2-17. o. – (25) Schein, E. H. (1985): Organizational culture and leadership. San Fransisco, Jossey-Bass – (26) Szabó M. (szerk.) (1998): A hazai ételmyszerfogyasztás szerkezeti változásai és tendenciái. Agrárgazdasági Tanulmányok (12) 1-74. pp. – (27) Szűcs I. – Tikász I. E. (2008): A magyarországi fogyasztók halvásárlási és halfogyasztási szokásainak helyzete. Előadás. XXXII. Halászati Tudományos Tanácskozás, Szarvas, 2008. május 14–15. – (28) Varga A. H. – Pontyos T. (2000): A Public Relations. Vajdasági Könyvtári Hírlevél, II. évf., 6. sz.

BEVEZETÉS

Cikkünk hozzászólás *Mészáros Sándor* és *Szabó Gábor* Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban c. írásához (Gazdálkodás, 2014. 1. sz.) és folytatása, *Popp József* (Gazdálkodás, 2014. 2. sz.), valamint *Fertő Imre* és *Baráth Lajos* (Gazdálkodás, 2014. 3. sz.) hozzászólásainak. Nemzetközi és hazai kutatások is bizonyítják, hogy a hatékonyság fontos feltétele, sőt az árvolatilitás növekedésével alapfeltétele a hosszú távú versenyképességnek. A magyar agrár-felsőoktatás agrár-közgazdasági intézeteinek, tanszékeinek összefogásával 2004 és 2008 között a mezőgazdaság hatékonyságának elméleti mérése módszertani kérdései és gyakorlati problémái elemzésre kerültek az NFKF-2004/4/014 program keretében. Ennek eredményei a vitaindító cikkben is hivatkozásra kerültek. A kutatások eredményeinek ma is fontos üzenete van, bár az agrárgazdaság rendkívül gyors változásokon ment át az elmúlt 10 évben is. A teljes tényező hatékonyságot például ma a politika az intézményi tényezők, a támogatások hatékonyságának mérésére széles körben használja vagy használná, ha lenne számításának olyan egyértelmű módszere, ami megbízható információkat ad, főleg nemzetközi összehasonlításban. A könyv 48 szerzője körbejárta a hatékonyság mérésének módszertani kérdéseit, a használt mutatók ismertetésén és számítási problémáin túl részletesen foglalkozott a termelési tényezők értékelésének problémájával, kiegészítve azt két nem hagyományos termelési tényező, a társadalmi tőke és az információ szerepével, valamint az externális költségek és hasznok figyelembevételének szükségességével a hatékonysági számításokban. Elemezte a tevékenységi struktúrák és technológiai rendszerek hatását. Felhívta a figyelmet a gyorsan változó természeti, társadalmi, piaci és intézményi rendszer változásaiban rejlő kockázatokra és módszertani ajánlásokat adott a koc-

kázatok becslésére. Az elméletet konkrét hatékonysági számításokkal és a magyar gyakorlat számára tett javaslatokkal egészítette ki. Az eredmények *Szűcs István* és *Farkasné Fekete Mária* szerkesztésében könyv formájában kerültek összefoglalásra (Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és gyakorlat. Agroinform Kiadó, 2008.)

A világ változását azonban sokkal inkább mutatja a kutatás, fejlesztés és innováció szerepe, amely átrendezi, átrendezheti a nemzetközi versenyviszonyokat, de a humán tőkén kívüli inputok fejlesztésével, illetve azok optimális kombinációjával a teljes tényező hatékonyságot és a mezőgazdasági termelést növelheti anélkül, hogy az élőmunka-megtakarítással járna. Több szerző is egyetért például azzal, hogy a jövőbeni hatékonyság kulcseleme az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, a talaj degradációjának megakadályozása, illetve a vízellátás megoldása. Ezekből kiindulva hozzászólásunk elsősorban a kutatás és fejlesztés, innováció kérdéskörét emeli ki.

RÖVID HELYZETKÉP A VILÁG MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉSÉNEK KIHÍVÁSÁIRÓL ÉS KILÁTÁSÁIRÓL

A 21. század mezőgazdasága jelentős kihívásokkal kell, hogy szembenézzen. A megfelelő mennyiségű és minőségű élelmiszerelellátottság az emberi jólét alapja. A század elején még úgy tűnt, hogy a klímaváltozás ellenére a mezőgazdasági termékek kínálata lépést tart a növekvő kereslettel, sőt az adott kereslet mellett a világot a túlkínálat jellemezte, amihez kapcsolódott a mezőgazdasági termékek csökkenő reálára. A mezőgazdasági termékek reálára 1900 és 2010 között éves átlagban mintegy 1 százalékkal csökkent. Ugyanakkor a helyzet, összekapcsolódva a gazdasági válsággal is, a 2007–2008-as évektől változni látszik. A mezőgazdasági termékek iránti kereslet – amihez a bioenergia-alapanyag kereslet jelentősen hozzájárult – növekedésnek

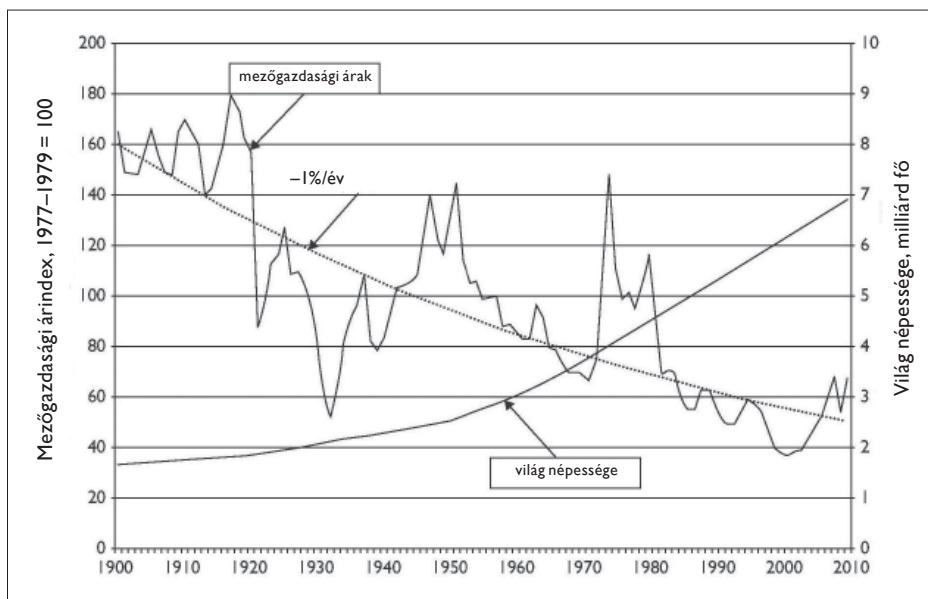
indult és az ártrend megfordulni látszik (World Bank, 2012). A reálár-növekedés a jelenlegi piaci struktúrát figyelembe véve nem a szegénység által leginkább érintett farmerek jövedelemhelyzetét, hanem inkább a mezőgazdasági inputokat gyártók, a feldolgozóipar és a kereskedelem profitját növeli. Az ár-növekedés tovább növelheti az éhezők számát is. Mindezeket figyelembe véve a mezőgazdasági termelés növelési lehetőségeinek vizsgálata a tudomány és a politika szintjén is világszerte központi kérdéssé válik (1. ábra).

Vásárlóerő-paritáson számolva 1961-ben (2004–2006-os dolláráron) a világ mezőgazdasági termelése 746,4 milliárd dollár volt, amelyet 4,46 milliárd hektáron állítottak elő 1,53 milliárd mezőgazdasági foglalkoztatottal. A következő 50 évben a mezőgazdasági termelés 2,26 billió dollárra nőtt, ami évi 2,25%-os volumennövekedést jelent. A mezőgazdasági földterület növekedése évi 0,24% (2000-ben 4,89 milliárd hektár), a mezőgazdasági foglalkoztatottak

száma pedig éves átlagban 1,22%-kal növekedett. Az adatok összevetése mutatja, hogy a volumennövekedés jelentős hányada a technika, technológia változásához és a hatékonyságnövekedéshez kapcsolódik (Pardey et al., 2012). A teljes tényező hatékonyság hozzájárulását vizsgálva a mezőgazdasági termelés növekedéséhez látható, hogy a hagyományos eszközök: területnövekedés, az inputfelhasználás intenzitásának növelése, sőt az öntözési lehetőségek is részben természeti korlátok, részben a fenntarthatósági szempontok előtérbe kerülése miatt új megközelítést igényelnek (2. ábra). A 2013-as KAP-reform a teljes tényező hatékonyság mutatót kívánja felhasználni az agrárpolitika és az Európai Innovációs Partnerség a mezőgazdaság hatékonyságáért és a fenntarthatóságért (EIP-Ag) – amelynek keretében a mezőgazdaság és az élelmiszer-gazdaság szereplői számára lehet támogatást igénybe venni az agrárinnovációt érintő együttműködésre, az innovációs fejlesztések megvalósításá-

I. ábra

A mezőgazdasági árindex és a népesség alakulása (1900–2010)

Forrás: USDA, Fuglie és Wang, 2012

ra – hatékonyságának mérésére. A teljes tényező hatékonyság mérése területén a módszertani lehetőségeket és problémákat hozzászólásában *Fertő és Balogh* részletesen kifejtették. Kiegészítésként jegyeznék meg, hogy *Matthews (2014)* bemutatja, hogy ugyanarra az időszakra az EU DG AGRI és az USDA ellentétes információkat nyújt az EU tagországaira vonatkozóan. Például az újonnan csatlakozó államok a teljes tényező hatékonyság növekedése vonatkozásában az EU DG AGRI számítási eredménye szerint többnyire élen járók, míg a második elemzésben sereghajtóként szerepelnek a régi tagállamokkal összevetve. Ez a tanulmány egyértelműen bizonyítja, hogy a tisztánlátáshoz további elméleti és módszertani kutatások is szükségesek.

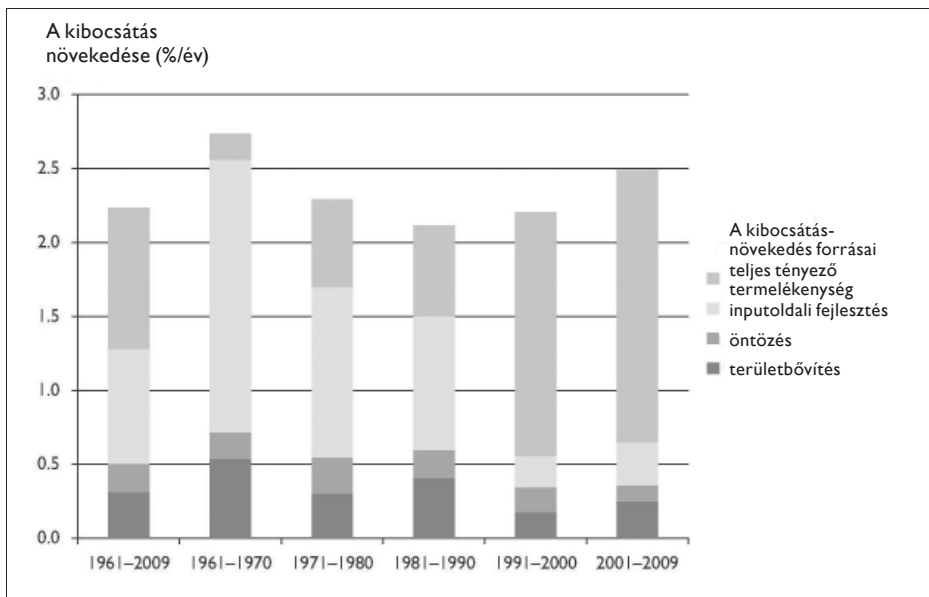
A szakértők a világ népességének számát 2050-re 9 milliárd főre becsülik. Ez a létszámnövekedés, a növekvő jövedelmekkel járó mennyiségi, szerkezetbeli és minőségi változásokkal együtt jelentős kihívásokat jelent az élelmiszer-ellátás szempont-

jából, amit növel az ipar – elsősorban a bioenergetika – növekvő igénye és a klímaváltozás okozta kockázatok növekedése. Ma teljes az egyetértés, hogy ezekre a kihívásokra a régi módon nem lehet válaszolni, ami megnöveli a kutatás, fejlesztés és innováció (R&D&I) jelentőségét. A teljes tényező hatékonyság növelésének új módjai kell, hogy előtérbe kerüljenek, és ezek zöme a kutatás, fejlesztés, innovációhoz kapcsolódik. Meg kell jegyezni, hogy az innováción belül a világban egyre nagyobb szerepet kapnak a szervezeti és marketinginnovációk (*OECD, 2011; ETEPS, 2011*).

Ez a felismerés tükröződik a mezőgazdasági K+F kiadások felgyorsulásában is. 2000 és 2008 között világszinten a K+F közkiadások 22%-kal nőttek, 26,1 milliárd dollárról 31,7 milliárd dollárra. Érdekes a közfinanszírozású kutatási kiadások regionális megoszlásának változása is. A magas jövedelmű, fejlett országok részesedése 58%-ról 51%-ra csökkent, addig a közepes jövedelmű országok aránya 39%-ról

A világ mezőgazdasági termelése növekedésének forrásai

2. ábra

Forrás: USDA, Fuglie és Wang, 2012

46%-ra növekedett. Az 5,6 milliárd dollár közkiadás-növekedésből Kína részesedése 2,1 milliárd (38%), Indiáé 0,6 milliárd és az USA-é 0,5 milliárd. Kína részesedése 2009-ben a közfinanszírozású agrár K+F-ben 19%, az USA-é 13%, Indiáé 6% és Brazíliaé 5%. A K+F tevékenység rendkívüli módon megnövekedett a magán-, elsősorban a nagy nemzetközi cégek tevékenységében is. A köz- és magánfinanszírozású agrárkutatások aránya globális szinten 79:21. A magán K+F kiadások világméretben 26%-os növekedést mutattak, 14,4 milliárdról 18,2 milliárdra növekedtek, beleértve az élelmiszer-ipari kutatásokat is. A magánfinanszírozású kutatásokon belül az élelmiszer-feldolgozáshoz kapcsolódók aránya növekedett (*Beintema et al., 2012*).

AZ AGRÁR K+F RÁFORDÍTÁSOK SZEREPE A HATÉKONYSÁG VÁLTOZÁSÁBAN

A fejlett országokban 100 USD mezőgazdasági GDP-növekményhez 2000-ben 2,63 USD közfinanszírozású K+F tartozott, ami 2008-ra 3,07 USD-ra nőtt (2005 vásárlóerő-paritáson mért), addig a közepes jövedelmű országokban 0,55 és az alacsony jövedelmű országokban 0,44, ami egyértelműen mutatja, hogy az új technológia fejlesztésében és alkalmazásában az alacsonyabb jövedelmű országok egyre inkább lemaradnak (*Beintema, 2012; Parday et al., 2012*).

Az OECD vizsgálata alapján 2006-ban a K+F intenzitás (agrár K+F/agrár GDP) az USA-ban meghaladta a 4%-ot, Írországban, Japánban több mint 3%, Dániában több mint 2%, addig Magyarország, Csehország, Portugália, Spanyolország esetében ez a mutató csak 1,3-1,4% (*OECD, 2011*). A 2006. és 2008. év átlagadatait használva *Fugile et al. (2012)* Németország kutatási intenzitását 3,81-re, Dániáét 2,87-re, Finnországét 2,85-re, Franciaországét 2,71-re, Portugáliáét 1,45-re becsülte. Érdekes adat a kutatás-fejlesztési közkiadások és a becsült

agrártámogatások (*total support estimate, TSE*) aránya. Az OECD becslése alapján az agrár kutatás-fejlesztési közkiadások támogatásokhoz mért aránya 1986–88-ról 2008–2010-re az OECD-országokban 1,2%-ról 2,2%-ra nőtt, ami megegyezik az EU27 adatával (*OECD, 2011*).

A Nemzetközi Élelmiszer és Agrárkereskedelmi Tanács (*International Food and Agricultural Trade Policy Council, IPC*) utal arra, hogy mind az USA-ban, mind az EU-ban szükséges a közfinanszírozású agrárkutatások finanszírozására nagyobb figyelmet fordítani. A mezőgazdaság előtt álló kihívásokra: a több élelmiszer környezetbarát technológiával történő előállítás, a talaj degradációjának és az erdőirtások csökkentésének igénye mellett csak új, a klímaváltozáshoz jobban alkalmazkodó, illetve annak üteme csökkentéséhez hozzájáruló növénynevelési, genetikai kutatások szükségesek. Bár az utóbbi évtizedben a magánszektor, elsősorban a multinacionális cégek kutatási tevékenysége intenzívebbé vált, ezek nem lehetnek helyettesítői a közfinanszírozású kutatásoknak, mivel többnyire alkalmazott kutatások és a társadalmi hozadékuk kisebb. Az IPC felhívta a figyelmet az agrártámogatásokon belül a kutatás és fejlesztés finanszírozása kérdésének háttérbe szorulására. Az USA 2008-ban 5,2 milliárd dollárt költött agrár K+F-re, ugyanebben az évben a farmereknek nyújtott termelői támogatása az OECD módszerével számolva (*Producer Support Estimate, PSE*) 23 milliárd dollár. Az USA közfinanszírozású agrár K+F-je csökkenő tendenciát mutat. Az EU-ban bár a trend növekedést mutat, az alulfinanszírozás itt is utolérhető. Az EU 2008-ban 4,2 milliárd eurót költött K+F-re, ugyanebben az évben a közvetlen kifizetések összege 43 milliárd euró, míg az összes transzferkifizetés (PSE) a farmerek számára 103 milliárd euró. Az aránytalanság meglétét a szakirodalomban többen politikai megfontolásokkal indokolják. A termelői támogatások közvetlenül

I. táblázat

Az agrár K+F (millió forint) és az agrár K+F intenzitás (%) alakulása Magyarországon

Szektor/év	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vállalkozási	2 152,3	3 141,6	4 037,6	5 451,7	6 423,0	7 989,2	9 784,7	8 307,5
Államháztartási	9 934,1	9 867,2	9 304,9	8 939,3	8 101,0	7 312,2	6 763,7	6 731,7
Felsőoktatási	4 959,4	5 392,6	5 231,2	5 310,2	6 403,4	5 203,3	5 428,9	5 687,3
Együtt	17 045,8	18 401,4	18 573,7	19 701,2	20 927,4	20 504,7	21 977,0	20 726,5
Hozzáadott érték	830 355	853 305	894 912	912 029	761 217	806 867	1 083 470	1 114 165
K+F/GDP	2,05	2,15	2,07	2,16	2,75	2,54	2,03	1,86

Forrás: KSH

hatnak a marginális gazdaságok jövedelemhelyzetére, míg a K+F hatása időben később és először az élvonalbeli gazdaságoknál jelentkezik (IPC, 2011).

A 2013–2020 közötti módosított agrárpolitika elmozdulást jelenthet ezen a téren, egyrészt a tagállamok önállóságának növekedésével, másrészt mert a tudásmegosztást, kutatás-fejlesztést és innovációt támogató finanszírozási lehetőségeket megkétszerezi (Szabó – Mészáros, 2014). Az eredmény szempontjából azonban rendkívül fontos, milyen hatékonysággal használják fel a K+F forrásokat, illetve az eredmények hogyan kerülnek hasznosításra a gyakorlatban. Ennek vizsgálatához további módszertani kutatások szükségesek, a nemzetközi szakirodalomban növekszik azon publikációk száma, amelyek az R&D output mérési problémájával foglalkoznak (OECD, 2010; Mujundar, 2010; Fekete Farkas – Gonda, 2012).

Magyarországon a K+F kiadások alakulását mutatja az 1. táblázat (KSH). Az adatok, bár nominálértékben vannak, egyértelműen mutatják a nemzetközi trendtől való eltérést. Az agrár K+F kiadások 2005 és 2012 között nominálértékben is csak 16%-kal növekedtek, ami a vállalkozási szféra aktivitása növekedésének köszönhető. A vállalkozási szféra kutatási kiadása a vizsgált időszakban szinte megnégyszereződött, míg az államháztartási szféra ráfordítása mintegy harmadával csökkent. Ugyanakkor megemlítendő, hogy az EU-csatlakozással

új kutatási területek is beléptek, nagyobb szerepet kellett kapnia például a klíma, a környezetvédelmi, bioenergetikai és élelmiszer-biztonságot szolgáló kutatásoknak. Ezekben a területeken az EU vezető szerepet kíván játszani a világban. Magyarország jelentős humán kapacitással rendelkezik e területen. A közkiadások csökkenése azért is aggasztó, mert a mezőgazdaságnak jelentős szerepe van a lokális és globális közjavak termelésében vagy a globális veszélyek elhárításában. E célokat szolgáló kutatások finanszírozása csak közösségi, sok esetben nemzetközi kooperáción alapuló lehet.

Az utóbbi 10 évben a kutatás-fejlesztés alulfinanszírozása és annak negatív következményei kormány szinten is felismerésre kerültek. A 2014–2020 közötti EU-források tervezésénél a kutatás-fejlesztés és innováció kérdése kiemelt téma (Feldman, 2014). Kiemelt szempontnak indokolt azonban tekinteni a finanszírozás mennyisége mellett a K+F eredmények hozadékát, de mint már említettük, ennek mérésére még nemzetközi szinten nincs egységesen elfogadott módszer.

A K+F HATÉKONYSÁGA MAGYARORSZÁGON

Magyarország ökológiai adottságai a mezőgazdasági termelés számára közismerten kedvezőek. Az ilyen adottságok kihasználása járadékjellegű jövedelmek realizálását teszi lehetővé, ha legalább átlagos termeléstehnológiát társítanak az ökológiai adottsá-

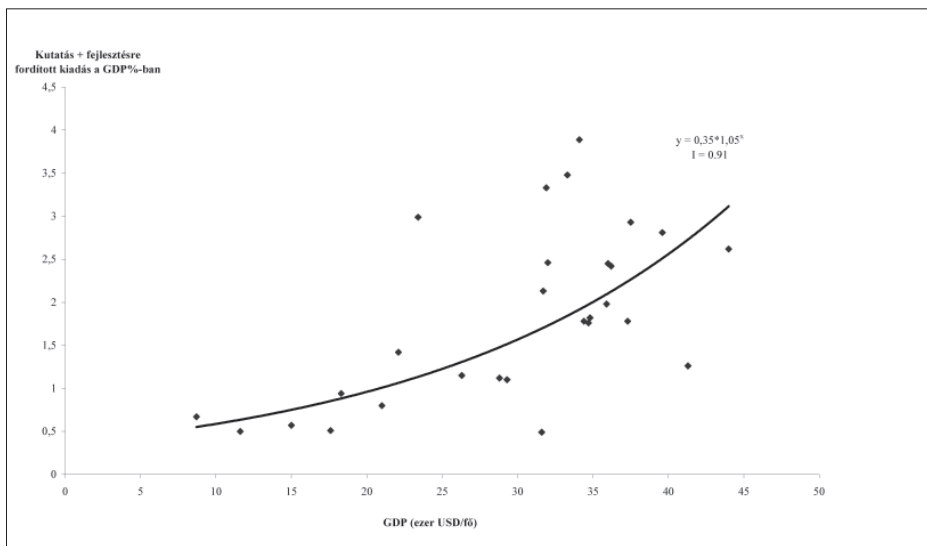
gokhoz, tehát biztosítani kell az ökológiai adottságokhoz igazodó legkedvezőbb tényezőkombinációkat. A kérdésfeltevés és problémamegfogalmazás nem új keletű. *Széchenyi István* több mint másfél évszázada a következőképpen fogalmazott: „Miért gyarapodnak némely országok lakosai mezei gazdaság által, bár földjük rossz? S miért szegényülnek el, vagy csak bajjal élnek mások, jól lehet honjukban a föld jó.”

Példák sora bizonyítja, hogy a termelőerők és termelési viszonyok fejlettsége, azaz a munkát végző ember felszereltsége, szerszámmal és eszközzel való ellátottsága, az ember képessége ezek használatára és a munkavégzés körülményei milyen fontos szerepet töltenek be a népek jólétének alakulásában. Ezért a nyersanyagtermelés szempontjából kedvező helyzetben lévő országokban is – mint az agrártermelés vonatkozásában hazánkban – célszerű megkülönböztetett figyelmet fordítani a kutatás-fejlesztésre, a nemzetközi mércékkel mérve is korszerű termelési eljárások gyakorlati alkalmazására.

Egyetértünk *Popp József* elemzésével (*Popp, 2014*), amely a magyar makrogazdasági viszonyok befolyásoló, meghatározó szerepét igazolja. Sajnos az agrárgazdaság fejlesztési lehetőségei nem függetlenek az ország általános gazdasági helyzetétől, a kutatás-fejlesztési politikájától. Jelen cikkünkben a K+F intenzitás fokát emeljük ki. Az OECD-országok viszonylatában elemeztük az országok fejlettsége, gazdasága (GDP/fő mutatóval mérve) és a K+F intenzitás fokának (amit a K+F GDP-n belüli arányával fejeztünk ki) összefüggését. A számítási eredményeket a 3. ábrán mutatjuk be.

A 3. ábra szerint az országok fejlettsége és a K+F intenzitása között erős exponenciális kapcsolat áll fenn ($I = 0,91$), tehát minél fejlettebb egy ország, annál többet áldoz a kutatás-fejlesztési tevékenységére. Az exponenciális egyenlet b paramétere 1,05; ami azt mutatja, hogy ezer euró/fő GDP-vel gazdagabb ország 5%-kal magasabb K+F arányszámot képes produkálni. Magyarországon ezen összefüggésben 10 ezer USD/

3. ábra
A kutatás + fejlesztésre fordított kiadás alakulása az egy főre jutó GDP (ezer USD) függvényében az OECD-országokban (Norvégia és Luxemburg kivételével)

fő GDP-vel és 1% körüli aránnyal áll. Ahhoz, hogy legalább 2%-ra emelkedjen a K+F GDP-n belüli aránya, közel meg kell kétszerezni a gazdasági fejlettségét (miközben a többi versenytárs országban nem változna a jelenlegi helyzet, ami irreális feltételezés). Ebből az következik, hogy Magyarország hihetetlen nagy kényszerhelyzetbe került a K+F intenzitás tekintetében.

Kutatómunkánk során megkíséreltük számszerűsíteni az agrár K+F intenzitása és a termelés hatékonysága közötti összefüggéseket is.

Az EUROSTAT adatbázisára támaszkodva elemeztük az EU tagállamaiban az agrárráfordítások és az agrár GDP közötti összefüggéseket. (A számításokat 2000. évi változatlan árrakkal végeztük el.) Az eredményeket a *Gazdálkodás* 54. évf. 3. számában közzétettük. Itt csak a következő függvények eredményeit emeljük ki:

- Az egy fő mezőgazdasági dolgozóra jutó mezőgazdasági ráfordítás és az egy főre jutó mezőgazdasági GDP közötti kapcsolat.

- Az egy ha-ra jutó K+F ráfordítás és az egy ha-ra jutó GDP közötti kapcsolat.

Az egy fő mezőgazdasági dolgozóra jutó mezőgazdasági K+F ráfordítás és az egy főre jutó mezőgazdasági GDP közötti kapcsolatot 2000-ben a hatványfüggvény, 2007-ben a lineáris függvénytípus írja le legjobban. A számítások szerint a két tényező között erős korrelációs kapcsolat van, a korrelációs index 0,75-ös erősséget mutat. 1%-os K+F intenzitásnövekedéshez 0,392%-os GDP-növekedés tartozik. A százalékos hatás mértéke 58%. Ami érdekes és külön figyelmet érdemel, az a hazai agrár GDP növekedésének (változatlan áron számolt) degresszív jellege. A termelékenységi mutatók esetében a kapcsolat erősségében jelentős szerepet játszott a munka technikai felszereltsége. Vagyis: a fejlődés alapjában véve a munka technikai felszereltségének változásából fakadó outputnövekedés függvénye. A felszereltség változására két tényező hat: az élőmunka egységnyi mennyiségének ki-

váltásához szükséges eszközállomány-változás (helyettesítési folyamat), valamint az eszközállomány növekedéséhez kapcsolódó expanziós folyamat. A helyettesítés általában változatlan termelési színvonalon is értelmezhető, míg az expanziós jellegű befektetések célja a hatékonyság növelését is kiváltó hozamnövelés.

Témánk szempontjából fontosnak tartottuk annak kimutatását, hogy az agrár GDP alakulásában milyen szerepet játszott a K+F tevékenység intenzitása, vagyis az egyes EU-tagországokban elért agrár GDP létrehozásában az egyes – vizsgált – tényezők milyen százalékos arányban vettek részt.

Az agrár K+F szerepe a GDP képződésében 2000-ben 11%, 2007-ben 14% körüli, tehát a fejlesztési törekvések lényegesen az agrárgazdaság fejlődése szempontjából. A módosított termelési függvények segítségével kimutattuk továbbá, hogy

- az EU tagországaiban 2000-ben és 2008-ban is – az egy főre jutó K+F kiadások növekedésével, nagyon erős pozitív korreláció mellett – jelentősen nő az egy főre jutó hazai termék (r-négyzet értéke 2000-ben 0,94; 2007-ben 0,67);

- az egy mezőgazdasági munkaerőre jutó agrár K+F kiadás növekedésével határozott agrár GDP-növekedés párosul (r-négyzet értéke 2000-ben 0,58; 2007-ben 0,76);

- az egy hektárra jutó agrár K+F ráfordítás növekedésével az egy hektárra jutó agrár GDP is nő, tehát az agrárgazdaságban a kutatás-fejlesztés intenzitásának növekedése kulcsfontosságú szerepet tölt be (r-négyzet értéke 2000-ben 0,84; 2007-ben 0,63);

- az egy hektárra jutó biotechnológiai szabadalmak száma és az egy hektárra jutó agrár GDP között határozott és erős korrelációs kapcsolat található, tehát a biotechnológia szerepe az agrárgazdaság növekedésében nem hanyagolható el.

Korábbi kutatásaink azt is bizonyítják, hogy a K+F aktivitás és a GDP közötti kapcsolat inverz változata is igaz, hiszen minél

gazdagabb egy ország, annál többet áldozhat kutatási aktivitásának növelésére, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a kevésbé fejlett országoknak nagyon csekély a felzárkózási esélyük (Szűcs *et al.*, 2010).

NÉHÁNY KIEGÉSZÍTŐ MEGJEGYZÉS

E hozzászólás-jellegű tanulmányban nem kívánunk a már publikált eredmények, számítási módszerek részleteivel foglalkozni, csupán néhány ma is érvényes számítási eredményt, illetve tendenciát mutatunk be. Kiemelésünkönél fő szempont volt a más kutatóműhelyek által kevésbé kutatott, illetve a további kutatásra ajánlott olyan részterületek bemutatása, amelyek a korábbi hozzászólásokban még nem kerültek kifejtésre.

– *Az agrárgazdaság hatékonyságának méréséhez, illetve a reális hatékonysági mutatók számításához szükség van a termőföld (és más, a mezőgazdaságban használt természeti erőforrás) közgazdasági értékelésének új alapokra történő helyezésére.*

A korrelációs és regressziós számítások, illetve a faktoranalízis eredményei azt mutatták, hogy a nettó fedezeti hozzájárulás mutatója fejezi ki leginkább a földek potenciális termőképességét. Ennek alapján az új földértékelési módszer kidolgozásánál a hozadéki földértékből indultunk ki. Azt tételeztük fel, hogy a piaci földár hosszú távon a föld közgazdasági értéke körül ingadozik, az utóbbit pedig a földjáradék tőkésített értékeként állapítjuk meg.

A földjáradék alatt itt a különbözeti földjáradékot értjük, amelynek két összetevője van: a természeti tényezőkre visszavezethető minőségi különbségből adódó járadékrész és a helyzeti járadék. A földnek tulajdonítható jövedelemrész pedig nagyon nehezen különíthető el a többi termelési tényezőtől, így kénytelenek voltunk keresni egy olyan mutatószámot, amely segítségével kimutatható a különböző minőségű földek eltérő jövedelemtermelő képessége.

Az egységes rendszer alapja a D-e-Meter pont, a fajlagos hozam és a fedezeti hozzájárulás közötti ekvivalencia megteremtése.

Az ökonómia, az ökológiai, a térképészeti, a matematikai és informatikai tudományos eredmények összekapcsolása, sajátos rendszerbe foglalása lehetővé tette egy automatizált földértékelési eljárás kidolgozását (Szűcs *et al.*, 2006). A kidolgozott földértékelési rendszer alkalmazása esetén segítheti a termőföld fenntartható fejlődés szempontjait figyelembe vevő menedzselését, földhasznosítási módok megválasztását, termelési szerkezet változtatását, a földpiac működését.

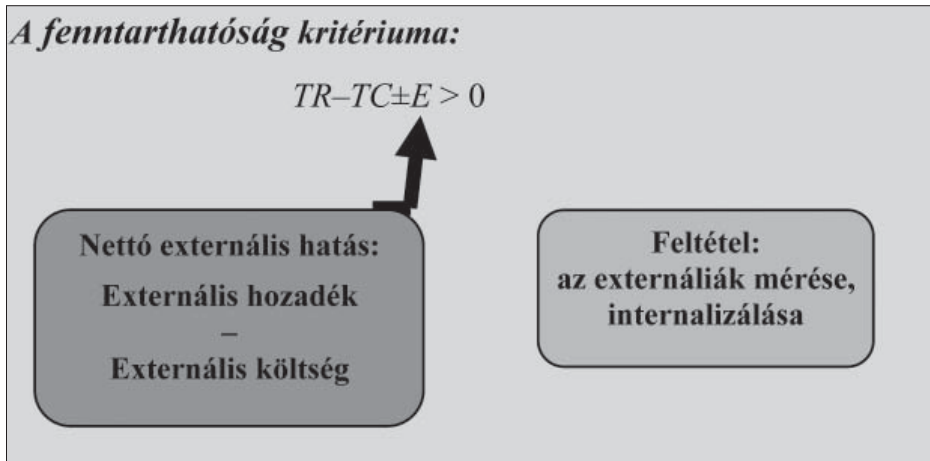
– *A fenntarthatóság kérdésének releváns értelmezése.*

Az irodalomban található, többek által elfogadott értelmezése a fenntarthatóságnak, hogy az az agroökológiai rendszer azon képessége, hogy a stressz- és sokkhatások ellenére megőrizze hatékonyságát, illetve növelje azt a természeti erőforrások degradálása nélkül (például az ismertebbek Conway és Barbier, Pearce, Pandey és Hardaker). Szabó – Katonáné (2008) véleménye szerint a fenntarthatóság egyenlő a gazdasági, társadalmi és a környezeti tényezők (dimenziók) között hosszú távon fenntartott arányossággal.

A fenntartható gazdasági növekedés lehetőségére szorosan összefügg az externáliák kezelésével, internalizálásukkal. A fenntarthatóság kritériuma, hogy az összes bevétel (TR) és összes költség (TC) különbségének az externális hozamok és költségek különbségével (E) korrigált összege hosszú távon pozitív legyen. Az externális hozamok (társadalom számára a piaci tranzakcióban el nem ismert többlethozam) és externális költség (társadalom számára a piaci tranzakcióban el nem ismert többletköltség) pozitív voltának biztosításához szükséges, hogy az állam vagy egyéb intézmény adókkal, támogatásokkal és egyéb szabályozó eszközökkel ösztönözzön, illetve büntessen (internalizálás) (4. ábra).

4. ábra

Az externális hatások és a fenntartható fejlődés összefüggése

Forrás: Farkasné et al., 2008

A fenntartható fejlődés, ami egy folyamat, az erőforrások felhasználása hatékonyságának növekedésével érhető el. Az erőforrás-hatékonyságot (RP, *Resource productivity*) a kibocsátás (Y) és a felhasznált anyagi inputok (M , *materials*) hányadosával mérjük (Pearce, 2001)

$$RP = Y/M.$$

A fenntarthatóság követelményei alapján az anyagi inputokat helyettesíthetjük a szennyezési indexszel (*toxicity index*), ami az ún. üvegházhatású gázok esetén CO_2 -egyenértékben fejezhető ki:

$$RP = Y/CO_2.$$

Ha a környezetet a mai állapotában szeretnénk megőrizni, akkor az erőforrások hatékonyságjavulásának ellentételezni kell a jövőbeni gazdasági növekedésből és a népességnövekedésből adódó többletigényt.

$$-\Delta t/t = \Delta Y/Y + \Delta N/N,$$

ahol t a környezetkárosítás (szennyezés), N pedig a népesség száma. Pretty et al. (2000) szerint 2050-ig évi 1,8%-os hatékonyságnövekedés szükséges ahhoz, hogy a népesség- és életszínvonal-növekedésből adódó többletigények a környezet állapotának megőrzése mellett kielégítőek legyenek (Farkasné et al., 2008).

A földérték meghatározásánál mi is nagy figyelmet fordítottunk az externális költségek és hozadékok számszerűsítésére. A nyilvánvalóan ható, de nehezen számszerűsíthető externáliák közül négy olyan tényezőcsoportot emeltünk ki, amelyek a föld értékét és piaci árát, illetve a hasznosítás formáját már jelenleg is, vagy belátható időn belül lényegesen befolyásolhatják: a mezőgazdasági tevékenység által kibocsátott üvegházhatású gázok mennyisége, illetve a növények oxigéntermelő képessége, illetve CO_2 -elnyelő képessége; a kultúrtáj és rekreációs célú hasznosság; erőforrás-degradáció, talajerózió, a koncentrált állattenyésztés környeztkárosító hatása. A földértékelés az NKFP/4/014 és NKFP/4/015 projektben részt vevő kutatók által kidolgozott, automatizált rendszerében az externális hatások exogén módon kerültek figyelembevételre, tehát szakirodalmi adatok és szakértői becslések alapján megállapított értékekkel módosítottuk a nettó fedezeti hozzájárulás értékét (Szűcs et al., 2008). Popp József hozzászólásában megállapította, hogy a mezőgazdaság fejlesztése jelentős mértékben politikavezérelt. Az externális költségek és a sokszor

közjavak formájában megjelenő externális hozadékok becslése a közpolitikák hatékonyságvizsgálatánál és a teljes társadalmi hatékonyságszámításoknál is szükséges.

– *A mezőgazdasági termelés hatékonysága szempontjából a munkaerő-ellátottság, illetve foglalkoztatási kényszer mellett a társadalmi tőke is jelentős szerepet játszik.*

A társadalmi tőke az egének közötti kapcsolatokra, azokra a társadalmi hálózatokra utal, amelyek a kölcsönösség és a bizalom normarendszerén alapulnak. Társadalmi tőke mérése valóban nehéznek tűnik, de nem lehetetlen. Számos újabb kutatás ismerte fel a társadalmi tőke jelentőségét és mérésének használható megközelítéseit, mennyiségi, komparatív és minőségi típusú és kombinációjú kutatási módszereket alkalmazva. A nemzetközi szakirodalomból a leginkább idézett művek e témában a következők: *Putnam, 1993; Woolcock és Narayan, 2000; World Bank, 1999.* A társadalmi tőke egyes elemeinek (bizalom, együttműködés, szövetkezés, regionális klaszterek, hálózatok) vizsgálatával a magyar agrárkutatók is intenzíven foglalkoznak. *Putnam* módszerének adaptálásával az NKFP-projekt során azonban először került a társadalmi tőke nagysága felmérésre a magyar farmgazdaságok körében (*Tömpe, 2008*). E kutatás során tudományos módszerekkel is igazoltá vált a társadalmi tőke alacsony szintje. Ezen átfogó kutatás mellett, részterületekre vonatkozóan több hazai kutató is igazolta, hogy a társadalmi tőke alacsony szintje, különösen a bizalomhiányon alapuló együttműködési hajlandóság alacsony szintje jelentős hatékonyságrontó tényező. (A teljesség igénye nélkül említünk néhány kutatót azok közül, akik jelentősen hozzájárultak a hazai viszonyok feltárásához: *Baranyai Zsolt, Domján Erika, Fertő Imre, Forgács Csaba, Horváth Zoltán, Takács István, Szabó Gábor, Szabó G. Gábor, Tóth Anikó*.) Különösen figyelemre méltó, hogy a társadalmi tőke hiánya, a

bizalomhiány, a szövetkezési hajlandóság alacsony szintje leginkább sújtja az élőmunka-igényes kertészeti ágazatot. Így a társadalmi tőke olyan erőforrás, aminek fejlesztése nem csak a hatékonyságot, de a foglalkoztatást növelő szerkezetváltást is akadályozza.

– *A hatékonyság szempontjából döntő szerepe és reális lehetősége van a termelési kockázatok csökkentésének.*

Az emberek – ugyanazon körülmények között is – különböző mértékben vállalnak kockázatot. Általában kockázatelutasítók, de tudjuk, hogy vannak kockázatsemleges, illetve kockázatbarát gazdálkodók is, akik szeretik a kihívásokat. A kockázati magatartást a döntéshozó temperamentuma, kora, szakmai ismeretei és nem utolsósorban vagyoni helyzete alakítja. A döntéshozók kockázathoz való hozzáállását a tervezett tevékenységből remélt hasznosságukkal lehet jellemezni. Ez az illető egyénre jellemző ún. hasznosságfüggvénnyel adható meg. A döntéshozó hasznossági függvényének algebrai alakja a módosított *Neumann–Morgenstern-módszerrel* határozható meg, hipotetikus játék alkalmazásával. Ha a döntéshozó hasznossági függvénye konkáv függvény (a várható eredmény növekedési ütemétől a hasznosságérzet növekedése kisebb ütemű), akkor kockázattellenes, ha lineáris, akkor kockázatsemleges, ha pedig konvex, akkor kockázatbarát magatartású döntéshozóval állunk szemben. A természettechnológiák fejlődésével, a prognózisok valószínűségének növelésével egyre javulnak a kockázat (termelési, gazdálkodási, pénzügyi, piaci stb.) által bekövetkező károk mérséklésének lehetőségei (*Ertsey – Drimba, 2008*).

E rövid tanulmányban az agrárgazdaság hatékonyságának csak néhány aspektusát érintettük. Azonban ezek is rámutatnak arra, hogy a K+F tevékenység intenzitása, a tudományos-műszaki haladás kulcsszerepet játszik a hatékonyság és versenyképesség javításában. Az élelmiszer-termelés

sajátossága a vertikális termelésfejlesztés lehetősége, ami a földterület mellett jelentős tőkeszükségletet igényel. Tehát igaz, hogy csak mintegy 7,5 millió hektár mezőgazdaságilag művelt terület áll rendelkezésre, de az élelmiszer-termelés intenzív bővülésének tág lehetőségei állnak fenn. Ezek kihasználása változatlanul nagy fontosságú hazánk szempontjából.

kezésre, de az élelmiszer-termelés intenzív bővülésének tág lehetőségei állnak fenn. Ezek kihasználása változatlanul nagy fontosságú hazánk szempontjából.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Balogh P. – Kovács S. – Nagy L. (2008): A termelési és gazdálkodási kockázat vizsgálata sztochasztikus modellekkel. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó, 296-318. pp. – (2) Baranyai Zs. (2010): Az együttműködés elméleti és gyakorlati kérdései a magyar mezőgazdasági géphasználásban. Doktori (PhD-) értekezés. Szent István Egyetem, Gödöllő, 233 p. – (3) Beintema, N. – Stads, G. J. – Fuglie, K. – Heisey, P. (2012): ASTI Global Assessment of Agricultural R&D Spending Developing Countries Accelerate Investment, 2012. – <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/astiglobalassessment.pdf> – (4) Domján E. (2013): Termelői együttműködések vizsgálata a zöldség-gyümölcs ágazatban. Doktori (PhD-) értekezés. Szent István Egyetem, Gödöllő, 178 p. – (5) EC (2013): Research and Innovation performance in EU Member States and Associated countries. Innovation progress at country level, 2013. http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/state-of-the-union/2012/innovation_union_progress_at_country_level_2013.pdf (Letöltve: 2014.06.10.) – (6) Erteszy I. – Drimba P. (2008): A kockázati tényezők és a bizonytalansági tényezők hatásának valószínűségi becslése. Elméleti és módszertani alapok. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó, 279-295. pp. – (7) ETEPS (2011): Innovation and Industrial Policy, European Parliament's Directorate A – Economic and Scientific Policy Department. European Parliament, www.merit.unu.edu/publications/uploads/1308311326.pdf (Letöltve: 2014.06.08.) – (8) Fekete-Farkas M. – Gonda Gy. (2012): Necessity and difficulty of R&D performance measurement. International Journal of Economics and Finance Studies, Vol 4, No 2, 129-138. pp. – (9) Farkasné Fekete M. – Fogarassy Cs. – Szűcs I. (2008a): Az externális hatások figyelembe vétele a hatékonysági számításoknál. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó, 105-113. pp. – (10) Farkasné Fekete M. – Szűcs I. – Varga T. (2008b): A relatív hatékonyság mérésének módszere és gyakorlati alkalmazások: Hatékonysági összetevők vizsgálata Malmquist index alkalmazásával a fontosabb mezőgazdasági ágazatokban. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó, 105-113. pp. – (11) Feldman Zs. (2014): A Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ szerepe és feladatai. Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest, 2014. június 7. – (12) Fertő I. – Baráth I. (2014): Hatékonyság és külkereskedelmi versenyképességi vizsgálatok a kelet- és közép-európai országokban: irodalmi áttekintés. Gazdálkodás, 58 (3) 279-291. pp. – (13) Forgács Cs (2006): Leadership and the Importance of Social Capital in the Transition of Cooperatives: A case Study of two Cooperatives. Studies in Agricultural Economics, No 105. 23-37 pp. – (14) Fuglie, K. O. – Ball, V. E. – Wang, S. L. (2012): Productivity Growth in Agriculture: An International Perspective, 2012. CAB International – (15) Fuglie, K. – Wang, S. L. (2012): New Evidence Points to Robust But Uneven Productivity Growth in Global Agriculture. (<http://www.ers.usda.gov/amber-waves/2012-september/global-agriculture.aspx#.VGNEsIfQoQM>) – (16) Horváth Z. (2010): Zöldség-gyümölcs termelők együttműködése, a téz-ek értékesítési és gazdasági helyzetének vizsgálata. Doktori (PhD-) értekezés. Szent István Egyetem, Gödöllő, 175 p. – (17) IPC: US and EU should not neglect R&D. IPC Alert, 2011, május, http://www.agritrade.org/documents/researchanddevelopment_alert.pdf – (18) Jámbor A. – Módos Gy. – Tóth J. (2008): Hazai és nemzetközi versenyképességi számítások. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M. (2008): Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó, 237-256. pp. – (19) Mádl I. – Gyarmati L. – Zakor I. K. (2008): Hatékonysági elemzés a gyakorlatban. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó, 339-354. pp. – (20) Marsselek S. – Téglá Zs. – Kovács E. – Miller Gy. – Deme P. (2008): Alkalmazkodó technológiai rendszerek. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M. (2008): Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó, 147-199.

- pp. – (21) Matthews, A. (2014): What is Happening to EU agricultural productivity growth? <http://capreform.eu/what-is-happening-to-eu-agricultural-productivity...> (Letöltve: 2014.05.07.) – (22) Mészáros S. – Szabó G. (2014): Hatékonyság és a foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 58 (1) 58-75. pp. – (23) Mujundar, S. A. (2010): How can we measure R&D outcomes? *Chemical Industry Digest, Annual-January 2010* – (24) Nábrádi A. – Pető K. – Balogh V. – Szabó E. (2008): A hatékonyság mérésének módszertana. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 23-51. pp. – (25) OECD (2010): *Measuring Innovation: A New Perspective*. <http://www.oecd.org/dataoecd/13/24/45392693.pdf> (Letöltve: 2014.05.21.) – (26) OECD (2011): *Fostering Productivity and Competitiveness in Agriculture*. OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264166820-en> – (27) Pardey, P. G. – Alston, J. M. – Chan-Kang, C. (2012): *Agricultural Production. Productivity and R&D over the Past Half Century: An Emerging New World Order* Invited plenary paper presented at the International Association of Agricultural Economists (IAAE) Triennial conference, Foz do Iguaçu, Brazil, 18-24 August, 2012, <http://purl.umn.edu/133745> (Letöltve, 2014.01.17.) – (28) Pearce, D. (2001): *Measuring resource productivity*. <http://www.green-alliance.org.uk/resources/Measuring%20resource%20productivity.pdf> (Letöltve: 2007.06.15.) – (29) Popp J. (2014): *Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban – Gondolatok Mészáros Sándor és Szabó Gábor vitáirásához*. *Gazdálkodás*, 2. sz., 173-185. pp. – (30) Pretty, J. N. – Brett, C. – Gee, D. – Hine, R. E. – Mason, C. F. – Morison, J. I. L. – Raven, H. – Rayment, M. D. – van der Bijl, G. (2000): *An Assessment of the Total External Costs of UK Agriculture*. *Agricultural Systems* 65 (2) 113-136. pp. – (31) Salamon L. – Alvincz J. – Csatai R. (2008): *Vállalati és ágazati méretű hatékonysági számítások*. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M. (2008): *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 123-146. pp. – (32) Sarudi Cs. – Borbély Cs. – Széles Gy. (2008): *A piaci feltételek prognosztizálása*. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 227-235. pp. – (33) Szabó G. – Katonáné Kovács J. (2008): *A fenntarthatóság, környezetvédelem és hatékonyság*. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M. (2008): *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 319-337. pp. – (34) Szabó G. – Katonáné Kovács J. – Popovics P. (2005): *A társadalmi tőke szerepe a vidékfejlesztésben*. In: Jávora A. (szerk.): *A mezőgazdaság tőkesszükséglete és hatékonysága*. DE ATC, Debrecen, 223-229. pp. – (35) Szabó G. G. (2011): *Szövetkezetek az élelmiszergazdaságban: gondolatok az ún. előmozdító típusú szövetkezés gazdasági lényegéről és integrációs jelentőségéről*. *Agroinform Kiadó, Budapest*, 255 p. – (36) Szabó G. G. – Bakucs L. – Fertő I. (2008): *Mórakert CO-OP. A successful case of linking small farmers to markets of horticultural products in Hungary*. *Society and Economy* 30 (1) 11-127. pp. – (37) Szakály Z. – Sente V. – Széles Gy. (2008): *A fogyasztói trendek és stratégiák az öko-, a hagyományos és a funkcionális élelmiszerek piacán*. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 207-226. pp. – (38) Székely Cs. – Györök B. – Kovács A. – Pető I. – Szalay Sz. G. (2008): *Az információ szerepe a hatékonyság növelésében*. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M. (2008): *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 257-278. pp. – (39) Széles Gy. – Lehota J. (2008): *A piaci feltételek változása, prognosztizálása*. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M. (2008): *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 201-206. pp. – (40) Szűcs I. – Farkasné Fekete M. (2008a): *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 359 p. – (41) Szűcs I. – Farkasné Fekete M. (2008b): *A hatékonyság, mint rendező elv*. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 13-22. pp. – (42) Szűcs I. – Farkasné Fekete M. – Vinogradov Sz. (2006): *NKFP 2004/46015. sz. a Földminőség, földérték és fenntartható földhasználat az Európai Unió adottságok között c. kutatás 2. részjelentése, Gödöllő*, 47 p. – (43) Szűcs I. – Farkasné Fekete M. – Vinogradov Sz. – Naárné Tóth Zs. (2008): *A termelési tényezők értékelése*. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 63-104. pp. – (44) Szűcs I. – Villányi L. – Járasi É. – Balyi Zs. (2008): *A C-D függvények felhasználása a hatékonyság mérésére: A termelési tényezők helyettesíthetősége, a döntési szabadság növelése*. In: Szűcs I. – Farkasné Fekete M.: *Hatékonyság a mezőgazdaságban. Elmélet és Gyakorlat. Agroinform Kiadó*, 52-63. pp. – (45) Szűcs I. – Mohamed Zs. – Takács Sz. (2010): *Az agrárkutatás-fejlesztés GDP-re gyakorolt hatása az EU országaiban*. *Gazdálkodás*, 54 (3) 263-274. pp. – (46) Tóth A. – Forgács Cs. (2008): *Are Food Industry Companies Interested in Co-financing Collective Agricultural Marketing?* Conference paper. *IAMO Forum* 3. – (47) World Bank (2012): *Food prices, nutrition, and Millennium Development Goals: Global monitoring report 2012*. World Bank, Washington D.C.

//////////////////////////////////// KRÓNKA //////////////////////////////////////

Beszámoló az Agrárgazdasági Kutató Intézet 60 éves jubileumi nemzetközi konferenciájáról

SZABÓ GERGELY

Az AKI 2014-ben ünnepelte fennállásának 60. évfordulóját, amely alkalomból *Egy évtized EU-tagság: Tanulságok és az élelmiszergazdaság jövője a KKE országokban* címmel nemzetközi tudományos konferenciát szervezett. A rendezvényen a tudomány, az oktatás és a szakma jeles hazai képviselői mellett 13 országból számos külföldi szakember vett részt, elsősorban a partnerintézetek képviseletében.

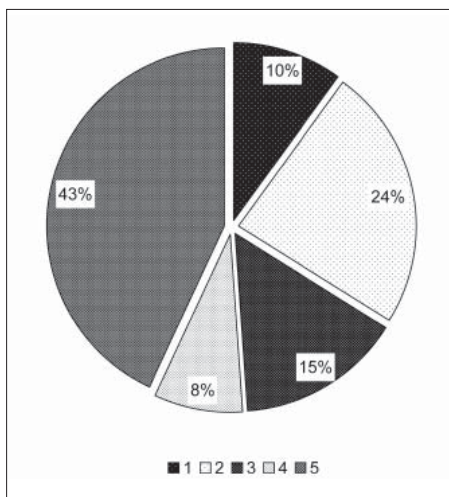
Az esemény fontosságát jelezte *Czerván György*, a Földművelésügyi Minisztérium agrárgazdaságért felelős államtitkárának üdvözlő beszéde, amelyben kiemelte az AKI magyar agrárgazdaságban betöltött szerepét és jelentőségét, és hangsúlyozta, hogy az intézet komoly segítség a Földművelésügyi Minisztérium számára a döntéshozatalban. Reményei szerint ez a munkakapcsolat még hosszú ideig fennmarad és hozzájárul az ország mezőgazdaságának fejlődéséhez.

A köszöntés után az intézet főigazgatója, *Kapronczai István* tartott bevezető előadást, amelyet visszatekintéssel kezdett: gondolatban összehasonlította a gazdaság, a társadalom és a technika 60 esztendővel ezelőtti helyzetét, színvonalát a mai modern világban uralkodó trendekkel. Aláhúzta, hogy bár rengeteg változás következett be az elmúlt évtizedekben, az intézet mindig alkalmazkodni tudott az újhoz. Ezek után üdvözölte a hazai és külföldi résztvevőket, majd az AKI jelenlegi munkájának és szervezeti felépítésének bemutatásával folytatta, vázolta az intézet jövőbeli céljait és feladatait, végezetül pedig megnyitotta a konferenciát.

A rendezvény három szekcióban folytatódott. Minden előadott téma után szakmai kérdéseket vetítettek ki több válaszlehetőséggel (*a kérdéseket és a válaszok megoszlása alapján készített grafikonokat az adott szekciónál közöljük*), amelyeket a konferencia közönsége volt hivatott megválaszolni elektronikus szavazógépek segítségével. A hallgatóság által adott válaszokat szavazástechnikai berendezés értékelte ki, amelyeket az adott szekció előadói kommentálhattak.

Az első szekcióban *Hans Vrolijk*, a hollandiai Wageningeni Egyetem és Kutató Intézet kutatója és *Vőneki Éva*, az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztályának tudományos munkatársa részletezte Hollandia és Magyarország tejágazatának helyzetét és kilátásait, különös tekintettel a termelési kvóták kivezetésének várható hatásaira. Ezt követően *Ivan Masár*, a szlovákiai Agrár- és Élelmiszergazdasági Kutató Intézet igazgatóhelyettese és *Potori Norbert*, az AKI agrár- és vidékpolitikai igazgatója elemezte Szlovákia és Magyarország sertéságazatában az elmúlt évtizedben végbement folyamatokat. Végül *Sophia Davidova*, az angliai Kenti Egyetem és *Keszthelyi Szilárd*, az AKI Vállalkozáselemzési Osztályának vezetője összegezte a mezőgazdasági jövedelmek és beruházások alakulását. A szekció az előadókkal folytatott panelbeszélgetéssel zárult.

1. kérdés: *Mi várható a kvótarendszer megszüntetése után a magyarországi tej-szektorban?*

1. ábra

1. kérdés: Mi várható a kvótarendszer megszüntetése után a magyarországi tejszektorban?

1. A tejtermelés és a nyerstej-export nő, a tejtermékimport pedig csökken.

2. A tejtermelés, a nyerstej-export és a tejtermékimport egyaránt nő.

3. A tejtermelés, a feldolgozás és a kereskedelem egyaránt stagnál.

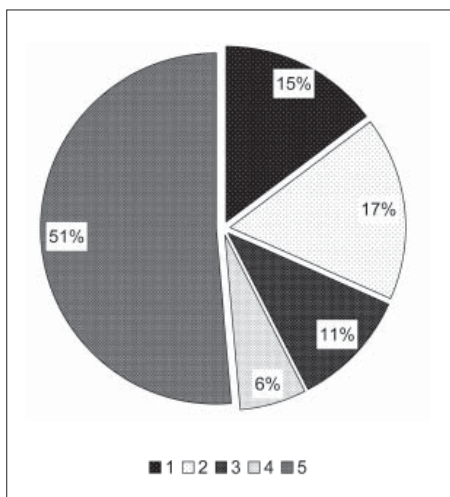
4. A tejtermelés, a nyerstej-export és a tejtermékimport egyaránt csökken.

5. A tejtermelés és a nyerstej-export csökken, a tejtermékek importja pedig tovább nő.

2. kérdés: Vajon elérte-e a sertéságazat – sokéves hanyatlás után – a mélypontot a kelet-közép-európai régióban?

1. Nem, mert az EU legfejlettebb sertéstartó országaihoz képest az ágazat mindig technológiai és költséghátrányban lesz, és ezért a versenyből további gazdaságok esnek ki nagy számban.

2. Nem, mert az EU sertéshúspiacán folyamatos lesz a nyomás (szabadkereskedel-

2. ábra

2. kérdés: Vajon elérte-e a sertéságazat – sokéves hanyatlás után – a mélypontot a kelet-közép-európai régióban?

mi megállapodások, fogyasztói szokások változása és a belső fogyasztást meghaladó termelés), és a régióban sem nő a kereslet.

3. Igen, de jelentős támogatások nélkül nem várható áttörés.

4. Igen, a talpon maradt vállalkozások elég erősek ahhoz, hogy fejlesszenek, és növekedési pályára álljon az ágazat.

5. Igen, de csak akkor, ha javul a tenyésztés színvonala, a feldolgozóipar pedig képes javítani versenyképességét és növelni a nagy hozzáadott értékű termékek kivitelét az Európai Unió kívüli országokba.

3. kérdés: Hogyan változnak a mezőgazdasági jövedelmek a következő 5 évben?

1. Növekednek.

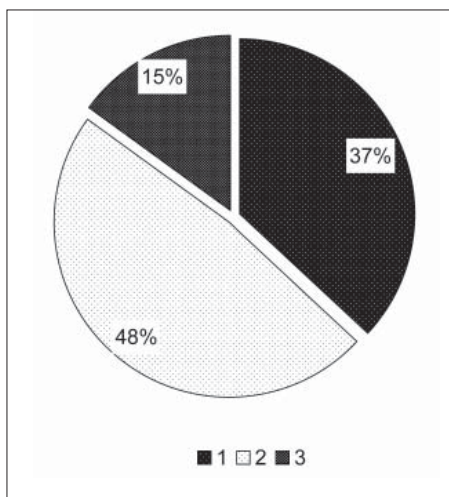
2. Stagnálnak.

3. Csökkennek.

A konferencia második szekciójában elsőként Luca Lucian, a Román Tudományos

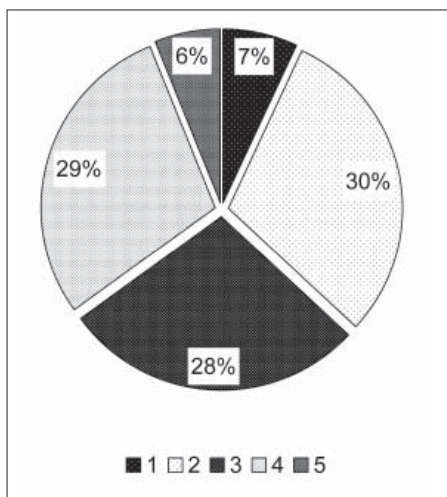
¹ Az ábrák címében szereplő kérdések válaszlehetőségei – azok terjedelmessége miatt – a szövegben, a kérdések után olvashatók. A számok a kérdésre adott válaszlehetőség sorszámának felelnek meg. Az 1-essel jelölt válasz a diagramm jobb felső cikke, a számozás az óramutató járásával megegyező.

3. ábra

3. kérdés: Hogyan változnak a mezőgazdasági jövedelmek a következő 5 évben?

4. ábra

4. kérdés: Hogyan alakulnak a földárak és földbérleti díjak a kelet-közép-európai régióban hosszú távon?

Akadémia Agrárközgazdasági Intézetének kutatója és *Biró Szabolcs*, az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályának vezetője vetette össze Románia és Magyarország birtokpolitikáját és földpiaci viszonyait. Utánuk *Marek Wigier*, a lengyelországi Élelmiszergazdasági Kutató Intézet igazgatóhelyettese és *Dudás Gyula*, az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályának vezetőhelyettese mutatta be Lengyelország és Magyarország élelmiszerfeldolgozásának fejlődési pályáját. Ezután *Jansik Csaba*, a finn Agrár-élelmiszeripari Intézet főmunkatársa és *Kürthy Gyöngyi*, az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályának vezetője összegezte az európai és magyarországi élelmiszer-kiskereskedelemben bekövetkezett strukturális változásokat. Ez a szekció is az előadókval folytatott panelbeszélgetéssel zárult.

4. kérdés: Hogyan alakulnak a földárak és földbérleti díjak a kelet-közép-európai régióban hosszú távon?

1. A közvetlen támogatások már tökések a földárakban és földbérleti díjakban, ezért nem várható lényeges változás.

2. Az élelmiszerek iránti globális kereslet

rohamos növekedésének hatására a földárak és földbérleti díjak növekedésével lehet számolni.

3. A földárak és földbérleti díjak eltérően alakulnak az egyes országok általános gazdasági teljesítményének függvényében.

4. A régió és az EU régi tagországai között a földárakban és földbérleti díjakban meglévő különbségek csökkennek.

5. Ha a bérelt földterületek aránya nő, akkor nőnek a földárak és földbérleti díjak, amennyiben a földtulajdon aránya nő, a földárak és földbérleti díjak csökkennek.

5. kérdés: Mely tényező szerepe volt döntő abban, hogy eltérő pályára állt a magyar és a lengyel élelmiszeripar az EU-csatlakozást követően?

1. Felkészülés az EU-tagsággal jelentkező kihívásokra és az ezzel megnyíló lehetőségek kihasználása.

2. Technológiai fejlesztések.

3. Hozzáférés beruházási hitelekhez.

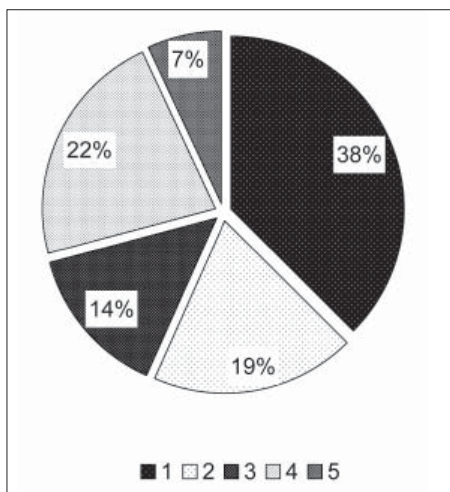
4. Belső piac mérete.

5. Export termékszerkezete.

6. kérdés: Rangsorolja az alábbi tényezőket a kiskereskedők és beszállítók jövőbeni viszonyára gyakorolt hatásuk szerint!

1. Hátsó kondíciók – 5.
2. Sajátmárkás termékek gyártása – 1.
3. Kölcsönös függőség és közös érdekek felismerése – 2.
4. Logisztikai követelmények – 3.
5. Minőségbiztosítási követelmények – 4.

A konferencia utolsó szekciója némileg eltért az előző kettőtől, ugyanis itt három előadó, *Krijn Poppe*, a hollandiai Wageningeni Egyetem és Kutató Intézet kutatási menedzsere és vezető közgazdásza, *Tóth Bence*, az Európai Bizottság Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatósága Költségvetési osztályának CMO koordinátora, valamint *Feldman Zsolt*, a Földművelésügyi Minisztérium agrárgazdasáért felelős helyettes államtitkára fejtette ki gondolatait az élelmiszer-gazdaság jövőjéről a KKE-országokban. Az előadások után, felkért hozzászólóként, *Štefan Buday*, a szlovákiai Agrár- és Élelmiszergazdasági Kutató Intézet igazgatója, *Tomáš Doucha*, a csehországi Agrárgazdasá-

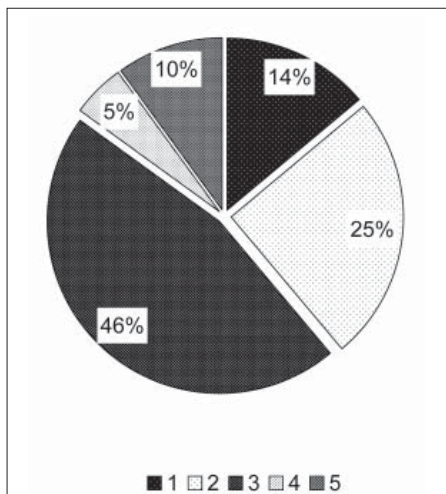
5. ábra

5. kérdés: Mely tényező szerepe volt döntő abban, hogy eltérő pályára állt a magyar és lengyel élelmiszeripar az EU-csatlakozást követően?

gi és Agrárinformációs Intézet tanácsadója és *Włodzimierz Rembisz*, a lengyelországi Élelmiszergazdasági Kutató Intézet professzora folytatta az eszmecesterét az előadókkal panelbeszélgetés keretében.

7. kérdés: Mi lehet a mezőgazdasági vállalkozások jövőbeni sikerességének záloga a kelet-közép-európai régióban?

1. Méretgazdaságosság kiaknázása.
2. Integráció az értékláncokba.
3. Befektetés a humán tőkébe és a szak tudás fejlesztése.
4. Pénzügyi támogatások növelése.
5. Piacok szabályozása és védelme.

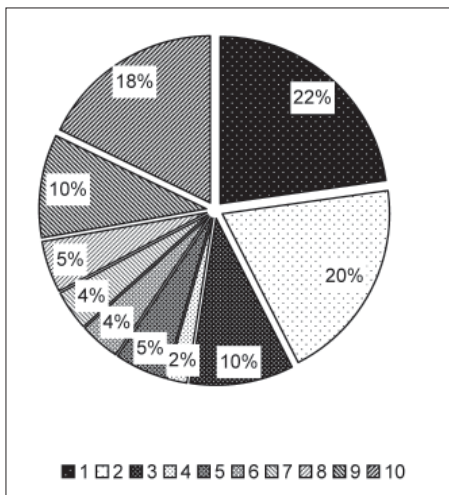

6. ábra

7. kérdés: Mi lehet a mezőgazdasági vállalkozások jövőbeni sikerességének záloga a kelet-közép-európai régióban?

8. kérdés: Ha lenne 3 millió eurója, befektetné-e a mezőgazdaságba a kelet-közép-európai régióban?

1. Igen, szántóföldi növénytermelésbe.
2. Igen, üvegházi zöldségtermelésbe.
3. Igen, gyümölcstermelésbe.
4. Igen, tejtermelésbe.
5. Igen, a húsmarhaágazatba.
6. Igen, a juhágazatba.
7. Igen, a sertéságazatba.

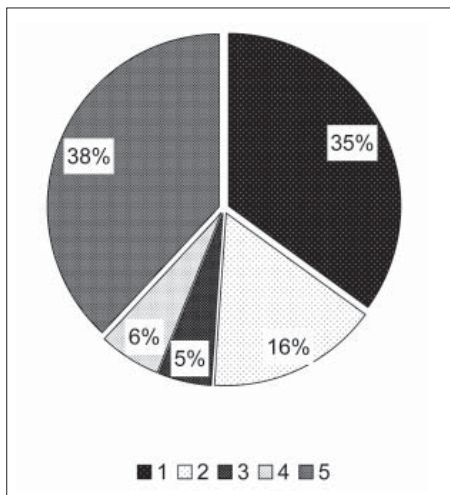
7. ábra

8. kérdés: Ha lenne 3 millió eurója, befektetné-e a mezőgazdaságba a kelet-közép-európai régióban?

- 8. Igen, a brojlerágazatba.
- 9. Nem, de szívesen fektetnék multinationális mezőgazdasági inputszolgáltatók részvényeibe.
- 10. Egyáltalán nem.

9. kérdés: Szükséges fenntartani a KAP közvetlen támogatásait 2020 után?

- 1. Igen, mert a közvetlen támogatások jelentős mértékben hozzájárulnak a mezőgazdasági termelők jövedelmekhez és azok stabilizálásához.
- 2. Igen, mert a közvetlen támogatás a mezőgazdasági termelőknek az előállított közjavakért nyújtott elismerés.
- 3. Teljesen mindegy.
- 4. Nem, mert a közvetlen támogatások elsődleges hasznélvezői az inputszolgáltatók és a földtulajdonosok, akik nem folytatnak mezőgazdasági tevékenységet.

8. ábra

9. kérdés: Szükséges fenntartani a KAP közvetlen támogatásait 2020 után?

- 5. Nem, mert a közvetlen támogatások még mindig torzítják a versenyt és hátráltatják a hatékonyság érvényesülését.

A konferencia zárásaként *Kapronczai István* összegezte az elhangzottakat, majd örömmel jegyezte meg, hogy bár a világ, Európa és Magyarország élelmiszer-gazdasága komoly átalakuláson ment keresztül, az AKI sikeresen vette az új kihívásokat, és le tudta vonni a fontos tanulságokat. Kiemelte, hogy az intézet életében fontos szerepe van a nemzetközi együttműködések megerősítésének, az EU más tagországainak agrárgazdasági kutatóintézeteivel folytatott tudás- és tapasztalatcserének. Az intézet 60. évfordulója nagyszerű alkalmat kínált a színvonalas eszmecserére, amelyből minden résztvevő, legyen hazai vagy külföldi, elméleti vagy gyakorlati szakember, csak profitálhatott.

Beszámoló a lengyel agrárközgazdászok (SERiA) éves konferenciájáról

TÓTH ORSOLYA

A lengyel agrárközgazdászok és agrobiznisz-szakemberek szervezete (SERiA¹) hagyományosan szeptember első hetében rendezi meg éves találkozóját, amelyre idén – egyedülálló módon – szeptember második hetében került sor. A konferencia helyszíne évről évre változó, idén a délkelet-lengyelországi Lublin szolgáltatta a konferencia helyszínét. Lublin a keleti országrész legnagyobb városa, megközelítőleg 400 ezren lakják, s évszázadok óta rendkívül fontos politikai, gazdasági, kulturális és oktatási központ. A konferencia keretében az egyetem agro-biomérnöki kara fennállásának 70. évfordulóját is megünnepelték.

A lengyel agrárközgazdászok szervezete felépítésében és működésében egyaránt követi az amerikai és az európai agrárközgazdászok (AAEA, EAAE) szervezeti struktúráját. A vezetőséget és a felügyelőbizottságot háromévente választják újra, a közties időszakban is megerősítik a regnáló vezetőket beszámolójuk véleményezésekor. Ez a rendszer arra ad lehetőséget, hogy a számos intézményt képviselő tagságból széles körben kerüljenek ki a vezetők, ugyanakkor biztosítható legyen a szervezet működésében, irányításában a folytonosság (<http://www.seria.com.pl>). Aki részt vesz a konferencián, automatikusan a szervezet tagjává válik. Ennek révén a szervezetnek sok magyar tagja is van.

A SERiA konferencián belföldi és külföldi szakemberek szép számmal képviseltetik magukat, ahol egy előre kitzűzött témakör

mentén kerülnek bemutatásra a legfrissebb kutatási eredmények. Idén *Az ételmisszer alrendszerek és a vidéki térségek működése és fejlődése* címmel rendezték meg ezt a tudományos fórumot.

Az éves konferenciákon részt vevő közgazdász, agrár-közgazdász, agrármérnök kutatók, szakemberek és PhD-hallgatók száma az utóbbi években már rendre meghaladta a 250-300 főt, akik csaknem félszáz főiskolai, egyetemi kutatóhelyet képviselnek. A kollégák magas számából kifolyólag lehetőség nyílik ismerkedésre, kapcsolatépítésre, és ezek mellett a szakmai álláspontok átbeszélésére, a vélemények ütköztetésére, esetenként szakmai viták lebonyolítására is kiváló terep adódik. Az idei rendezvényen hét témakörben, tíz szekcióban csaknem 200 előadás hangzott el.

Az angol nyelvű szekcióban – amelynek elnöke *Wojciech Florkowski* professzor az Egyesült Államokból (University of Georgia) és *Mieczysław Adamowicz* Lengyelországból (John Paul II State School of Higher Education, Biala Podlaska) voltak – 14 előadás keretében a konferencia fő témájához kapcsolódó színvonalas prezentációkra került sor, köztük több magyar előadóval, akik különböző intézményeket képviseltek (Debreceni Egyetem, Károly Róbert Főiskola, Szent István Egyetem). Az idei évben megvitatott témakörök az alábbiak voltak:

1. Élelmiszer-politika és kormányzati beavatkozás – Food policy and government intervention.
2. Fenntartható fejlődés a vidéki

¹ The Polish Association of Agricultural and Agrobusiness Economists (Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu – SERiA).

Munkában az angol nyelvű szekció

területeken – Sustainable development of rural areas.

3. Az élelmiszer-alrendszerek javuló gazdasági és intézményi szerkezete – Improving economic and institutional structures of food subsystem.

4. Vállalkozások és a háztartások számára versenyelőnyt biztosító erőforrások és folyamatok létrehozása az élelmiszer-alrendszerben – Resources and processes in creating the competitive advantages of enterprises and households in food subsystem.

5. Az élelmiszer-ipari termékek versenyképessége – The competitiveness of food products.

6. Biogazdaság és szerepe az élelmiszer-alrendszer fejlesztésében – Bioeconomy and its role in the development of food subsystem.

7. Angol szekció – The English section.

A plenáris előadások témája rendkívül szorosan kapcsolódott a konferencia fő irányvonalához. Elsőként *Dionizy Niezgoda* professzor beszélt a szociális piacgazdaság versenyképességének dilemmáiról (*Some dilemmas of competitiveness in the social market economy*), majd *Bogumila Mucha-Leszko* professzor pozícionálta országának

gazdasági helyzetét az Európai Unión belül (*Polish economic position in the European Union*). A plenáris előadások első félidejének zárásaként *Stanisław Kowalczyk* professzor tartott előadást a lengyel élelmiszerek biztonságáról és minőségéről (*Safety and quality of Polish food*). Ebéd után, a plenáris ülés második félidejében *Karolina Pawlak* a lengyel agrár-élelmiszeripari termékek kereskedelmének – elsősorban exportjának – helyzetét és fejlődésének kilátásait vázolta (*State and perspectives of development of Polish foreign agri-food products trade*), ezt követte *Aleksander Grzelak* prezentációja, amelyben a lengyel mezőgazdaság helyzetét elemezte módszertani aspektusból (*The situation in agriculture in Poland in the light of selected methods*). Végül *Wawrzyniec Czubak* beszélt az élelmiszer-politika és az állami beavatkozás kettőséről (*Food policy and state intervention*).

A konferencia második napján, a szekcióülések befejeztével, városnézésre került sor Lublinban, majd a napot bőséges vacsora zárta egy helyi étteremben. A konferencia zárónapján szakmai kiránduláson vettünk részt. A szervezők szűkebb régiójuk egyik legjelentősebb zöldség-, gyümölcs-feldolgozó üzemét

Az SVZ – A Royal Cosun Company lengyelországi zöldség-gyümölcs feldolgozó üzemé

mutatták be az érdeklődőknek (<http://www.svz.com/>).

Az említett cégnek (SVZ – A Royal Cosun Company) vannak érdekltségei a Benelux államokban, Kelet-Európában, Spanyolországban és az Egyesült Államokban is. Igyekeznek összekovácsolni és partnerséget kiépíteni Európa és Amerika legjobb zöldség- és gyümölcstermesztőivel, hogy csakis kiváló minőségű alapanyagból állíthassák elő prémium kategóriás termékeiket. A cég a világ minden sarkából származó zöldségek és gyümölcsök széles skáláját kínálja, dolgozza fel, és állít elő belőlük konzerveket, pürét, leveket. A teljesség igénye nélkül az alábbi gyümölcsök közül lehet választani a fogyasztóknak: áfonya, alma, banán, barack (kajszi, őszi), csipkebogyó, eper, fekete ribizli, kivi, kökény, körte, licsi, lime, mandarin, narancs, szőlő; a zöldségek közül cékla, kelkáposzta, póréhagyma, rebarbara, sárgarépa, spenót, tök és vöröshagyma képezi a szortimentet. A lengyelországi üzemben ott jártunkkor sárgarépát és málnát dolgoztak fel. Az üzem vezetőjének elmondása szerint mindig kifizetődő a lehető legmagasabb minőség

elérésére törekedni, mert egy elégedett vásárló generálja a többi elégedett vásárlót. Nagy hangsúlyt fektetnek a beszállítóik minőség-ellenőrzésére, hogy csakis a legmagasabb minőségi osztályba tartozó alapanyagok kerülhessenek feldolgozásra, és mint a gyümölcs- és zöldségkínálat is mutatja, unikumokat is előállítanak.

Az üzemlátogatás után Zamosć városát vettük birtokba, amit Észak Padovájának is neveznek. Az elnevezés arra utal, hogy a város egy olasz építész tervei alapján épült fel a semmiből a XV. században, és megőrződött szinte sértetlenül a történelem viharos évszázadai során. Óvárosa 1992 óta a világörökség része. Csodálatos!

A látottak, hallottak alapján kijelenthető, hogy a lengyel mezőgazdaság és a lengyel vidék is gyorsan változik. Fejlődésének egyik oka az 50 hektár feletti gazdaságok számának nagymértékű gyarapodása, ami a mezőgazdasági termelés specializációjának kedvező változását eredményezte, másik oka pedig a falusi turizmus, ezen belül az agroturizmus dinamikus fejlesztése. Úgy vélem, a lengyel agrárium követendő példa lehet a magyar mezőgazdaság számára is.

Csete Lászlót köszöntjük 85. születésnapja alkalmából

Mi lehet nagyobb megtiszteltetés egy tanítvány számára annál, mint az, hogy tisztelt és nagyra becsült „mesterének” írhat laudációt egy jeles évforduló alkalmából. Egy ilyen évfordulóhoz érkezett Csete László, amikor 2014. október 11-én betöltötte 85. életévét. A család, a volt munkatársak, a barátok és tisztelők népes taborának részvételével 2014. szeptember 20-án került sor a bensőséges hangulatú születésnapi köszöntésre, ahol jómagam egy verssel tisztelegtem az ünnepelt előtt. Tulajdonképpen ezen az ünnepségen született meg az ötlet, hogy a Gazdálkodásban megemlékezzünk erről az évfordulóról, ahol bemutatjuk és méltatjuk Csete Lászlónak azt a tevékenységét, amit a Gazdálkodásért, illetve a Gazdálkodásban közel hat évtizeden át kifejtett.

* * *

Csete László 1929. szeptember 11-én született Szigetváron. A Magyar Agrártudományi Egyetemen 1951-ben szerzett mezőgazdasági mérnöki oklevelet, majd 1951–1956 között a már Gödöllőre költözött egyetemen az Üzemtani Tanszéken gyakornoki, tanársegédi és adjunktusi beosztásban szolgált. A Moszkvai Timirjzev Mezőgazdasági Akadémián a gépesítés témakörében készült disszertációjával 1956-ban szerezte meg a közgazdaságtudomány kandidátusa fokozatot. Még ebben az évben az *Erdei Ferenc* által alapított Agrárgazdasági Kutató Intézetbe került, ahol Erdei irányításával már folytak a *Gazdálkodás* c. agrárökonómiai tudományos folyóirat megjelentetésének előkészületei. A *Gazdálkodás* Jubileumi Évkönyvében (1957–2007) erről így ír Csete László és *Dimény Imre*: „Annak idején senki sem gondolta volna, hogy 1957 tavaszán

– az akkori politikai környezetben – megjelenhet egy új hangvételű, tudományos igényű folyóirat. Még 1956 forradalmi hangulatában és utóhatásaiban élt az ország, amikor néhány szakember – az első szerkesztők – (Erdei Ferenc, Latkovics György, Dobos Károly, Csete László, Enese László, Tóth Mihály) okulva a múlt tapasztalatain, a jövőt fürkészve, az adott helyzetből való kilábalást keresve, a fejlődés adott körülmények között lehetséges útját egyengető szándékkal szervezte – a nehézségek ellenére – a *Gazdálkodás* megjelenését. (...) A *Gazdálkodás* megjelenését elősegítette az is, hogy az akkor meghirdetett és változásokat ígérő agrárpolitikai tézisek kedveztek az útkereső tudományos vállalkozásnak.” (*Jubileumi Évkönyv*, 17. o.)

Az 1957 áprilisában megjelenő első szám

beharangozó szövegében – többek között – ez olvasható: „A Gazdálkodás fő célkitűzése a mezőgazdasági üzemszervezési és agrárközgazdasági tudományos kutatások eredményeinek, és a gyakorlati szakemberek legjobb tapasztalatainak közrebocsátása. A folyóirat tehát a mezőgazdaság szakemberei és általában az agrárközgazdasági, agrárpolitikai és üzemgazdasági kérdések iránt érdeklődők igényeit kívánja kielégíteni.” (*Jubileumi Évkönyv*, 19. o.) Az első számban 8 tanulmány jelent meg, köztük Csete Lászlóé *A kolhoztulajdonban levő traktorok üzemeltetésének néhány tapasztalata* címmel. Az 1957-ben alakult szerkesztőbizottságban az elnöki teendőket Erdei Ferenc (1957–1968), a felelős szerkesztői feladatot Latkovics György (1957–1960) látta el. Csete László 1957-től volt a szerkesztőbizottság tagja, 1976–2011 között pedig a lap felelős szerkesztője, főszerkesztője, 2012 óta tiszteletbeli főszerkesztője.

Csete László a *Pályatüköröm és a Gazdálkodás* című, a Jubileumi Évkönyvben megjelent írásában (87–103. o.) Batsányi Jánostól vett idézettel fogalmazta meg munkásságának ars poeticáját: „A tudomány szép mesterség, józan és szelíd emberség.” Ahogy itt írja: „szakmai pályafutásom öt évtizede szorosan összefonódott a Gazdálkodással”. A tudománnyal azonban az egyetemi éveit alatt, már 1951-ben eljegyezte magát és ez a „jegyeség” töretlenül tart napjainkig, vagyis hat és fél évtizede! Egy pillanatig sem tagadja, hogy ezen a pályán sokat köszönhet Erdei Ferencnek: „(...) álmodni sem mertem arról, hogy később majd Erdei Ferenc mellett segédkezhetek a kutatásban, a halászléfőzésben és sok minden másban, vagy hogy alkalmam nyílik néhány írónagysággal is találkoznom.” (*Jubileumi Évkönyv*, 88. o.) A kettejük viszonyáról hú képet kaphatunk e pár sorából: „Erdei Ferenc nagyszerű képességekkel megáldott, rendkívül megnyerő ember és kitűnő főnök volt, aki elvárta és bírta a kritikát, példamutató munkabírással és

igényességgel fáklyaként világított a fiatalok előtt, s ami nekem rendkívül megnyerő volt, hogy sok mindenben bátorított, sőt, szabad kezet adott különféle kezdeményezéseimben, ügyek intézésében.” (*Jubileumi Évkönyv*, 89. o.)

Csete László szakmai munkásságának hat évtizedes részletes leltárát bemutatni ilyen rövid írás keretében szinte lehetetlen vállalkozás. Kezdetben a géphasználat racionalizálása (50-es évek), a hatékonyság kérdései, a ráfordítás:föld:hozam arányok vizsgálata (60-as évek), a vállalati magatartásról írott művei (70-es évek), majd a táj kutatás és biodiverzitás kérdésköre (80-as évek), az agroökológiai potenciál felmérése és prognózisa, valamint a hazai biomaszsa felmérése és hasznosítása (80–90-es évek), az alkalmazkodó mezőgazdaság, az agárgazdaság jövőképe, a fenntartható mezőgazdaság, a minőség dimenziói, a globális klímaváltozás – hogy csak a legismertebbeket említsük. Mindezekről nemcsak a Gazdálkodásban, hanem a közel 50 számot megélt „AGRO-21” *Füzetekben*, majd az annak folytatásaként megjelenő „KLIMA-21” *Füzetekben* jelentek meg írásai, melyeknek felelős szerkesztője is volt. Tudományos munkássága eredményeként több mint 20 könyvnek volt a szerzője, illetve szerkesztője és több száz tudományos és ismeretterjesztő cikk fűződik a nevéhez.

Csete László nemcsak tudományos kutató, hanem nagyon lelkes és szuggesztív előadó is. Az egyetemi tanulmányai alatt demonstrátorként kezdte ezt a tevékenységet, majd tanársegédként és adjunktusként oktatta kezdetben a mezőgazdasági üzemtant, majd az agrárökonómia más diszciplínáit (agrárgazdaságtan, agrárpolitika, gazdaságmatematika stb.) is. Mint meghívott előadó, a keszthelyi Georgikon Karon *Kulin Sándor*, *Belák Sándor*, később pedig *Buzás Gyula* tanszékvezetők felkérésére c. egyetemi docensként, majd c. egyetemi tanárként tartott előadásokat.

Az 1970-es évek közepén kap-

csolódott be a mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Kar Üzemtani Tanszékének oktató munkájába, régi munkatársa és barátja, *Enese László* tanszékvezető kérésére. Részt vett a Vállalkozásszervező Szakmérnöki Szak tantervének kialakításában, kezdetben tanácsaival, később effektív oktató munkával segítette az új szak elindítását. Ebben a munkában akkori munkatársai (*Barcza Gabriella*, *Megyeri Ferenc*) is részt vállaltak, akik a Lineáris programozás, a Hálótervezés és más operációkutatással foglalkozó diszciplína bevezetésében segédkeztek. Csete László aktív szerepet vállalt Mosonmagyaróváron a BSc-képzés bevezetésekor induló új diszciplínák (Vidékfejlesztés, Környezetgazdálkodás stb.) tantárgyi programjainak kialakításában, ahol – ugyancsak meghívottként – több témakör előadását is elvállalta.

A mosonmagyaróvári karral több évtizede tartó kapcsolatáról így vall a Gazdálkodás 2007-es évkönyvében (95. o.): „Igen sok szálon kapcsolódtam Mosonmagyaróvárhoz, amiben szerepet játszott a valamikori Willax-intézetben (a Mosonmagyaróvári Növénytermesztési Kísérleti Intézetről van szó – a szerző) eltöltött idő, az óvári tájku-tatás irányítása, a személyes kapcsolatok Varga Jánossal, Enese Lászlóval, főképpen Tenk Antallal, kollégáival és másokkal – mind a mai napig. Az itteni előadások, kurzusok, tanfolyamok anyagai egyrészt ráépültek azokra a kutatásokra, amelyekben részt vettem. Munkám elismeréseként a Pannon Egyetem karaitól – óvári kezdeményezésre – 1999-ben »Doctor honoris causa« megtisztelő címet kaptam.”

A fenti „önvallomás” távolról sem adja vissza mindazt, amit a hazai agrár-felsőoktatás – benne kiemelten a mosonmagyaróvári kar – az elmúlt évtizedekben Csete Lászlótól kapott. Mindenképpen említést érdemel az a támogatás, amit a PhD-hallgatóknak nyújtott azzal, hogy tudományos cikkeiknek rendszeres megjele-

nést biztosított a Gazdálkodásban. Egyik kezdeményezője és szervezője volt annak, hogy négyévenként (2005, 2009, 2013) Mosonmagyaróváron rendezhettük meg a *Gazdálkodásban publikált PhD-hallgatók és doktorok országos tudományos konferenciáját*. Annak is Ő teremtette meg az anyagi lehetőségét, hogy a konferenciákon elhangzott előadások teljes anyaga a *Gazdálkodás* különkiadásaiban megjelenjen. Az pedig, hogy 2007. április 25–26-án a mosonmagyaróvári Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar adhatott otthont a *Gazdálkodás* megjelenésének 50 éves jubileuma alkalmából szervezett tudományos konferenciának, mindennél ékeőbb bizonyítéka gyümölcsöző együttműködésünknek, Csete László Óvárhoz fűződő szoros kapcsolatának. A többször hivatkozott Jubileumi Évkönyvet is közösen szerkesztettük. Ezért is büszke arra, hogy számos díja és kitüntetése között szerepel az *Óvár Emlékérem I. fokozata*, amit 2005-ben kapott a Kari Tanácstól.

Az ifjúság szakmai előrehaladását egész életében szívügyének tekintette. Ennek egyik bizonyítéka az is, hogy a 2000-es évek elején kezdeményezte a *Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága* mellett működő Junior Bizottság létrehozását, ahová négy agrár-felsőoktatási intézmény (Debrecen, Gödöllő, Keszthely, Mosonmagyaróvár) egy-egy fiatal oktatót delegálhatott. Mosonmagyaróvárt *Hollósi Erika*, majd *Vincze-Tóth Judit* képviselte ebben a bizottságban.

Én személy szerint is hálával és köszönettel tartozom Csete Lászlónak: 1975–1978 között aspiránsvezetőként segített abban, hogy sikeresen fejezhessem be ösztöndíjas tanulmányaimat és megszerezsem a mezőgazdaságtudomány kandidátusa fokozatot. Rendkívüli megtiszteltetés volt számomra, hogy 2000–2011 között együtt dolgozhattam Vele a *Gazdálkodás Szerkesztőbizottságában*. Példaértékű volt számomra az a vezetési és munkastílus, ahogyan Ő az ügyeket szervezte, a folyóirat

dolgait irányította. Nemcsak én, hanem az egész agrárökonómia szakma és maga a Gazdálkodás nagyon sokat köszönhet Csete Lászlónak. Nagyon szerencsések vagyunk, amiért ma is aktívan köztünk van, tiszteletbeli főszerkesztőként tanácsokkal látja el a szerkesztőbizottságot és mindenkit, aki tanácsért fordul hozzá.

Mit is kívánhatunk Neki – és magunknak – ezen a jeles évfordulón? Adja a minden-

ható, hogy ilyen jó egészségben, szellemi frissességben maradjon meg közöttünk még nagyon sokáig! Isten éltesen Főszerkesztő Professor Úr!

Dr. Tenk Antal
professor emeritus
volt szerkesztőbizottsági tag

70. születésnapján köszöntötték dr. Szűcs Istvánt

70. születésnapján, bensőséges ünnepségen köszöntötték dr. Szűcs István egyetemi tanárt, az MTA doktorát a gödöllői Szent István Egyetem központjában pályatársai, tanítványai, kollégái és barátai. A megszólalók, miközben sokoldalúan értékelték kutatói, oktatói, tudomány-szervezői és irodalmi tevékenységét, felidéztek a hozzá kötődő személyes emlékeiket és élményeiket is.

A Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar és a Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet szervezésében létrejött eseményen mutatták be az ünnepelt *Élem az életem (Sok minden belefér)* című könyvét, amit a Szent István Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft. jelentetett meg.

Szűcs István kutatói pályáját az Országos Szőlészeti és Borászati Kutató Intézetben kezdte, majd a MÉM Kutatási Főosztályán dolgozott 1972–1999-ig, csoportvezető, osztályvezető, végül főosztályvezető besorolásban. Az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet munkatársa volt 1992–1999 között. Tudományos igazgatóhelyettesi pozícióból érkezett Gödöllőre, ahol a GTK Gazdaságelemzési Módszertani Intézet vezetője, majd a Közgazdaságtudományi és Módszertani Intézet munkatársaként dolgozott egyetemi tanárnaként. A SZIE Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskoláját 2002 óta vezette.

Az egyetem művészeti egyesületének dalköszöntője után dr. Tőzsér János egyetemi tanár, rektor, dr. Káposzta József egyetemi docens, dékán, dr. Csáki Csaba akadémikus, az MTA Agrár-közigazdasági Bizottságának elnöke, dr. Ugrósdy György egyetemi docens, a Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet igazgatója, valamint dr. Lehota József

egyetemi tanár, a Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola vezetője mondott köszöntőt.

Az életrajzi könyvet *Bolyki István*, az Agroinform Kiadó igazgatója ismertette. A 280 oldalas, gazdagon illusztrált kötet áttekintést ad Szűcs István életútjáról, annak főbb magánéleti és tudományos állomásairól, családjáról, vadász- és horgászélményeiről, költészetéről. A kiadványt baráti köszöntések színesítik.

Az egyetemi program dr. Horváth Zoltán egyetemi docens versmondásával és Szabó Katalin doktorandusz, HÖK-elnök köszöntésével folytatódott, majd egyéni köszöntésekkel, baráti beszélgetéssel záródott.

Idézzük most fel Szűcs professzor *A tudomány gyümölcse édes – Beszélgetés dr. Szűcs István egyetemi tanárral* címmel megjelent (Szent István Egyetem lapja, 2006, VIII. évf. 10. sz.) interjújának záró gondolatát, arra a kérdésre, hogy *Tapasz-*

talatai és megítélése szerint, milyen a korszerű egyetem?

„Az egyetemek világában, így az euatlanti tudástérben, itt a Bologna folyamat részeként az egyetemek (és főiskolák) egymással versengenek és egyben szolidarizálnak is. A szüntelen változás és változtatás, a szakadatlan építés és bontás állapotában vannak – szinkronban a piacgazdaság természetével, életfolyamataival, s a munkapiac körülményeivel. A tudás termelői, megújítói és terjesztői, oktató intézményei is. Patetikusán mondván: a modern társadalmakban az egyetemek a tudás »templomai«. Folyamatosan dolgoznak azért, hogy az általuk kiadott diploma keresett, elismert, versenyképes, magas presztízsű legyen. Munkájukat gyakorlati irányba is, folyamatosan frissítik és fejlesztik.

Az egyetemek tanárai, kutatói, teljesítményükkel, eredményeikkel bizonyítják elhivatottságukat, rátermettségüket, szolidárisak intézményükkel, öregbítik hírnevét, tekintélyét, toborzó erejét növelik a tanulni vágyók között. Azt gondolom, hogy – bár helyzetünkben vannak speciális, a végbemenet rendszerváltoztatásából, ill. az intézményi konzekvenciáiból adódó sajátosságai – mindez ránk is igaz. Nem csak megőriznünk kell munkánk elismert színvonalát, hanem kinek-kinek kötelessége annak emelésén, javításán is munkálkodni, mind az oktatásban, mind a tudományban.”

(Készült a Szent István Egyetem közleménye alapján. Fotó Balázs Gusztáv, Szent István Egyetem lapja felelős szerkesztője)

Summary

TEN YEARS AFTER EU ACCESSION: PERFORMANCE IN THE AGRI-FOOD SECTORS OF THE NEW MEMBER STATES

By: Jám bor, Attila

Keywords: agri-food performance, accession, New Member States, ten years.

Ten years have passed since ten countries acceded to the European Union. The tenth anniversary provides a good opportunity for stocktaking and assessing the developments of these New Member States. The aim of the paper is to measure, compare and rank agri-food performance in the New Member States. In order to achieve this aim, the paper applies an innovative tool, the agri-food performance index, consisting of an average of 15 different indicators, measuring agricultural, agri-environmental and rural performances. Although all countries gained from the accession, Poland, Estonia and Lithuania could best use the opportunities provided by the common market, while Slovakia, Latvia and Hungary were the worst performers.

However, sectorial performances of the countries highly differed. The Baltic States and Poland showed the best agricultural performances, while Slovakia performed the worst in this regard, slightly behind Hungary. It was Slovenia, the Czech Republic and Slovakia that used the agri-environmental opportunities the most, while in contrast to their agricultural performances, the Baltic States performed much worse regarding the changes in the field of agri-environment. As to rural performances, Poland, Slovakia and the Czech Republic led the line, while in the past ten years rural areas developed the least in Lithuania, Latvia and Hungary.

The reasons behind these different performances are numerous. The article identified the following: differences in initial conditions, farm structures and land and farm policies; the privatisation process and the magnitude of foreign capital; the use of pre-accession programmes; the macro environment and the volatility and transparency of national agricultural policies.

FINANCIAL COMPETITIVENESS ANALYSIS IN THE HUNGARIAN DAIRY INDUSTRY

By: Rózsa, Andrea – Tálás, Dorisz

Keywords: dairy industry, competitiveness, financial position, working capital management, long-term growth.

The main aim of our study was to analyse the time-series change of competitiveness based on financial position in the Hungarian dairy industry, considering the leading manufacturing companies. The study shows the national economic significance of the sector based on the current statistical data and the professional literature of this field. Firstly, high level of revenue concentration was shown during the last three years, confirming the results of earlier studies. Consequently, a strong competitive situation among a few competitors was realised. Those corporations included in the research sample had three common features: high amount of equity, high amount of revenue and a diversified product structure. The methodological background was created by the combination of the

scientific definition of competitiveness at company level with relevant financial data and indicators. In association with similar domestic and international studies, comparative financial analysis of competitors was achieved concerning a four year period (2008-2011), and the change of the financial position was tested by a self-created indicator system at both the company and sector level. Liquidity based on balance sheets and cash flow statements, working capital processes (changing of turnover ratios and cash conversion cycles) and profitability were analysed. As the most important result of our research, it was shown that, in order to sustain a competitive position, companies in the study continuously had improved the efficiency of working capital processes. Moreover, based on our research method it was substantiated that there is a Hungarian owned competitor in the sample that has outstanding financial condition and performance; consequently, it has a significant position in the domestic competitive environment. According to the results of the research, this company has an opportunity to improve further its market position, market share and competitiveness in the future. Finally, by applying the created financial indicator system, important characteristics and reasons were identified concerning the change and the composition of the capital structure, the low level of technological improvements, and unfavourable profitability process of the competitors.

“TASTES AND WINES” POSITIONING OF WINES FROM CSONGRAD REGION

By: Kispál, Gabriella

Keywords: positioning, blind-testing, image, renowned wine, quality.

These days, an average person is expected to be aware of the qualities of different kinds of wine: which ones are good and which are not, and to know when, how and with what certain wines should be consumed. The study investigated the positioning of the different types of wine from Csongrád with questionnaires, blind-testing, laboratory analyses and in-depth interviews. The positioning of the types of wine from Csongrád is important because the economic conditions are rather unfavourable and vertical integration did not occur. The general Hungarian population and wine-consumers are not well acquainted with this wine region and thus they tend to under-position these wines. The blind-tasting study showed that they can compete with wines from such wine regions as Szekszárd, Villány, Eger or the Kunság. Foreigners tend to like the flavour of the wines from Csongrád. These wines are of good-quality and this has to be emphasised so that consumers accept the fact. To create the image of wines is rewarding because, in the long run, consumers tend to choose and appreciate the wines they know and in this case they are less price-sensitive. For this, however, a paradigm shift is needed on the part of the processing industry, because in the long run the system can only be profitable if actual cooperation is realised, the best form of which is the business cluster.

RESEARCH ON HEALTH-CONSCIOUS FOOD CONSUMPTION IN ZALA COUNTY – THE ROLE OF ENTERPRISES IN HEALTH PROMOTION

By: Péter, Erzsébet – Németh, Kornél – Kaszás, Nikoletta

**Keywords: food ingredients, consumption, prevention, health consciousness,
organisational culture.**

By studying health-conscious consumption through the analysis of demand and supply, we highlight how consumers are open towards how their eating habits have changed in the past few years, both at national level and in Zala County. Nowadays health-minded enterprises put great emphasis on prevention of illnesses and on the preservation of good physical and mental condition of colleagues by applying health oriented work organisation, since it may improve work efficiency. The results show the smaller the enterprise and the more intimate the atmosphere, the better is the employer's understanding of the demands and problems of their employees and the greater is the importance attached to offering fringe benefits (canteen services etc.). Paying attention to co-workers is also important, which may be noted at multinational companies as well, although it seems to be the result of conforming to rules. It is present in the organisational culture on the premises, since it aims to consolidate unity, improve well-being and make working more effective by using primary prevention. However, fringe benefits occasionally serve as substitutes for wages and have no direct impact on health-conscious nutrition; food consumption is mainly influenced by food trends and the income level of the consumers.

The present research evaluates the preventive approaches to health and the amount of financial support received by the employees based on the size class and category of enterprises. The results are determined by the quality and the direct/indirect impacts of the working environment that affect our health in several ways. Workplace health promotion is a profitable activity, since the employer, the employee and the social system all have an interest in the profit. Poor health may cause the very same loss to the companies as permanent absence from work. Owing to these facts, employers consider workplace health promotion important and support it by giving health-related fringe benefits to their employees.

SOME SPECIAL ASPECTS OF AGRICULTURAL EFFICIENCY IN AGRICULTURE

By: Farkasné Fekete, Mária – Balyi, Zsolt – Szűcs, István

**Keywords: total factor productivity, R&D activity, social capital, evaluation of
agricultural land.**

Global agriculture is changing at an accelerated pace and is faced with ever changing new challenges from the supply and demand side alike. These changes also pose new challenges for researchers of this field. We have to seek new and innovative methods for increasing the efficiency of agricultural production, and these require increasing research and development expenses, and thus better effectiveness of these expenditures. It is the responsibility of research workers to draw attention to the dangers hidden in the global trends of agricultural R&D, especially to the consequences of the decline or stagnation of publicly funded R&D activities in high-income countries, and to the dynamics and characteristics of recent years. In order to measure the efficiency, methodological improve-

ments are needed both in production and in the field of R&D&I. There is no reliable and generally accepted method by which the efficiency of economic policy measures could be measured, when also taking into account criteria for sustainable development, as well as overall factor efficiency and the social efficiency of utilisation of the production factors.

In order to ensure the efficient use of natural resources it is necessary to use unified assessment, because under market conditions it is difficult or even impossible to assess a certain factor that has no expressed monetary value. The possibilities of increasing efficiency are increasingly sought after in the area of non-materialised production factors, for example in the fields of social capital, of knowledge and knowledge flows. Owing to the growing uncertainty of the natural, economic and social changes, the measurement and treatment of future risks are also of utmost importance from the point of view of efficiency.

This brief study only touches on a few aspects of the effectiveness of the agricultural economy. However, these also point out that the intensity of R&D activities and scientific-technical progress play a key role in improving efficiency and competitiveness. In Hungary, it must also be taken into account that the carrying (food provision) capacity of agriculture is primarily determined by the area of land available for food supply. We have 7.5 million hectares of cultivable area. Hungarian society can expect more from Hungarian agriculture than what the country's physical barriers entail.

CONTENTS

<i>Kosztolányi, Dezső</i> : Christmas	503
<i>Kapronczai, István</i> : Revisiting the 60 Year History of the Research Institute of Agricultural Economics	504

STUDIES

<i>Jámbor, Attila</i> : Ten Years after EU Accession: Performance in the Agri-food Sectors of the New Member States	508
<i>Rózsa, Andrea – Tálás, Dorisz</i> : Financial Competitiveness Analysis in the Hungarian Dairy Industry	519
<i>Kispál, Gabriella</i> : “Taste and Wine” Positioning of Wines from Csongrad Region	540
<i>Péter, Erzsébet – Németh, Kornél – Kaszás, Nikoletta</i> : Research on Health-conscious Food Consumption in Zala County – The Role of Enterprises in Health Promotion	552

DEBATE

<i>Farkasné Fekete, Mária – Balyi, Zsolt – Szűcs, István</i> : Some Special Aspects of Efficiency in Agriculture	564
---	-----

CHRONICLE

<i>Szabó, Gergely</i> : Summary Report on the Anniversary Conference of the 60 Years Old Research Institute of Agricultural Economics	577
<i>Tóth, Orsolya</i> : Report on the Annual Conference of the Polish Agricultural Economists (SERiA)	582
<i>Tenk, Antal</i> : Greeting to 85 Year Old Csete László	585
70th Birthday Greeting to István Szűcs	589

Summary	591
Contents	595

Tisztelt leendő Szerzőtársak!

A folyóirathoz beküldendő kéziratok elkészítéséhez segítségképpen közöljük azokat a szempontokat, amelyeket a tanulmányok lektorálásakor a bírálóknak vizsgálniuk kell.

Tartalom, mondanivaló (kifejtős válaszok):

1. Van a tervezetnek érdemi mondanivalója?
2. A tervezet mondanivalója összhangban van a címmel?
3. A tervezet szerkezete áttekinthető és logikus felépítésű?
4. A tervezet bevezető összefoglaló részében megfogalmazott állítások megfelelnek a tudományos közleményektől elvárható követelményeknek?
5. A tervezet tartalmi része megfelelően alátámasztja az összefoglaló részben megfogalmazott tudományos állításokat?

Módszer, forma (igen, nem, részben válaszlehetőségek):

1. A szerzők a kutatási témához kapcsolódó mérvadó szakirodalmat feldolgozták és azt megfelelő módon interpretálták?
2. A szakirodalmi hivatkozások megfelelőek?
3. A felhasznált adatbázis megfelelő a kutatás célkitűzéseinek eléréséhez és/vagy a hipotézisek teszteléséhez?
4. A szerzők a kutatáshoz megfelelő elemzési, modellezési stb. módszertani eszközöket alkalmaztak?
5. A szerzők következtetései logikailag, illetve egzakt módon kellően alátámasztottak?
6. A táblázatok és ábrák kellően segítik a mondanivaló megértését?
7. A szöveg, illetve a táblázatok és az ábrák aránya megfelelő?
8. A szerzők az egyes szakkifejezéseket helyesen használták?
9. A táblázatok és az ábrák címei és forrásai megfelelően vannak feltüntetve?
10. A mértékegységek használata megfelel a nemzetközi előírásoknak?
11. Számot tarthat a téma nemzetközi érdeklődésre?

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Gazdálkodás előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 50 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, s az egyes lapszámok könyvszerűen újra elővehetők.

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözljük előfizetőink körében.

A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 5580 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (NAKVI), 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarlapok.hu, Bőle Réka osztályvezető).

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (röviden NAKVI), 1223 Budapest, Park u. 2. A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”

Faxon: +36/1362-8104

E-mailen: boler@nakvi.hu

Gazdálkodás

MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2015. évre: **5.580 Ft.** Példányonkénti ár: **930 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2015. évre ... példányban.

Az előfizetési díjhoz csekket kérek

Az előfizetési díjat átutalással rendezem *

Megrendelő

Kézbesítés helye

Neve: ..... Név: .....

Számlázási címe: .....
.....

Cím: .....

Telefon: .....

E-mail: .....

Kiadja a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

1223 Budapest, Park u. 2.

Tel.: +36 1 362 8100

Web: www.agrarlapok.hu

E-mail: nakvi@nakvi.hu

* Az előfizetési díjat a NAKVI 10032000-01743276 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:

FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM
NEMZETI AGRÁRSZAKTANÁCSADÁSI, KÉPZÉSI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI INTÉZET
AGRÁRGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZET

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:

1093 Budapest, Zsil utca 3-5.
Telefon, fax: +361-476-3295
E-mail: gazdalkodas@agrarlapok.hu
www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére

KIADJA ÉS TERJESZTI:

NAKVI Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet,
1223 Budapest, Park utca 2.
Felelős kiadó: Dr. Mezőszentgyörgyi Dávid, +361-362-8100

LAPTULAJDONOS:

FÖLDMŰVELÉSÜGYI
MINISZTERIUM

A folyóirat éves előfizetési díja 5580 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.

A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással
Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet
1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

HU ISSN 0046-5518

Nyomtatás:

D-Plus Nyomda
1037 Budapest, Csillaghegyi út 19-21.
Telefon: +361-45- 2772
E-mail: www.d-plus.hu

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Balyi Zsolt, a SZIE Gazdálkodási és Szervezéstudományok Doktori iskola PhD-hallgatója, Gödöllő, Balyi.Zsolt@gtk.szie.hu

Farkasné Fekete Mária, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet egyetemi tanára, Gödöllő, Farkasne.Fekete.Maria@gtk.szie.hu

Jámbor Attila, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék adjunktusa, Budapest, attila.jambor@uni-corvinus.hu

Kapronczai István, az Agrárgazdasági Kutató Intézet főigazgatója, Budapest, kapronczai@aki.gov.hu

Kaszás Nikoletta, a PE Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, Nagykanizsa, kaszas.nikoletta@uni-pen.hu

Kispál Gabriella, a SZIE Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, Gödöllő, kgabriella12@gmail.com

Németh Kornél, a PE Nagykanizsai Kampusz tanársegéde, Nagykanizsa, nemethkornel@freemail.hu

Péter Erzsébet, a PE Nagykanizsai Kampusz egyetemi docense, Nagykanizsa, dr.peter.erzsebet@gmail.com

Rózsa Andrea, a DE Gazdaságtudományi Kar Számviteli és Pénzügyi Intézet adjunktusa, Debrecen, andrea.rozsa@agr.unideb.hu

Szabó Gergely, az AKI Nemzetközi Kapcsolatok Csoport ügyvivő-szakértője, Budapest, szabo.gergely@aki.gov.hu

Szűcs István, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet egyetemi tanára, Gödöllő, Szucs.Istvan@gtk.szie.hu

Tálas Dorisz, a DE Gazdaságtudományi Kar Számviteli és Pénzügyi Intézet PhD-hallgatója, Debrecen, tdorisz@agr.unideb.hu

Tenk Antal, az NYME Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Gazdaságtudományi Intézet professor emeritusa, Mosonmagyaróvár, tenka@mtk.nyme.hu

Tóth Orsolya, az AKI Pénzügypolitikai Osztály tudományos segédmunkatársa, Budapest, toth.orsolya@aki.gov.hu